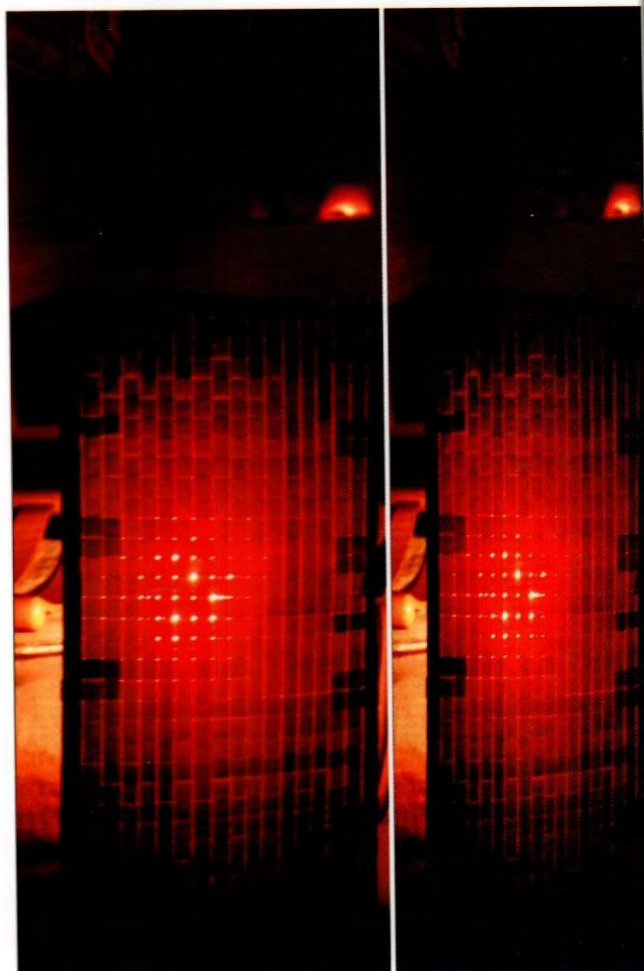

POLITIKE FANTAZIJA

Esad Zgodić

Esad Zgodić

POLITIKE FANTAZIJA

*O ratu protiv
Bosne i Hercegovine*

UNIVERZITET U SARAJEVU
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
SARAJEVO

Primljenost:			
Org. jst.	Broj	Prilog	Vrijednost
	1765		

Sarajevo, 2005.

IZDAVAČ:

Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

ZA IZDAVAČA:

Prof. dr *Smail Ćekić*

RECENZENTI:

Pof. dr *Omer Ibrahimagić*

Prof. dr *Smail Ćekić*

Mr *Esad Bajtal*

LEKTOR:

Samija Rizvanović

DIP:

Kenan Kreponić

ŠTAMPA:

"Štamparija FOJNICA" d.o.o. Fojnica

ZA ŠTAMPARIJU:

Šehzija Buljina

TIRAŽ:

600 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

323.1:341.218] (497.6) "1991/1995"

ZGODIĆ, Esad

Politike fantazija : o ratu protiv Bosne i
Hercegovine / Esad Zgodić. - Sarajevo : Institut
za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava, 2005. - 252 str. ; 22 cm

O autoru: str. 251-252. - Bibliografija: str.
239-250 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 9958-740-27-3

COBISS. BH-ID 14241542

Na osnovu mišljenja Federalnog Mministarstva obrazovanja i nauke od 13.05.2005. godine, Rješenjem broj 04-15-1702/05 knjiga "**POLITIKE FANTAZIJA**" je proizvod iz člana 13. tačka 13. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet proizvoda.

SADRŽAJ

UVOD	5
Stranci u Bosni	8
Pristup ili protiv ksenofobije	14
Metapolitika i fantazije krivotvorenja	24
Bosanski misterij	28
1. TIPIČNE ŠKOLE FANTAZIJA	35
To je bio rat između civilizacija	35
Rat balkanskih plemena	40
Građanski, etnički i vjerski rat	53
To je bio rat za Jugoslaviju	65
To je bio srpski odbrambeni rat	76
Rat protiv <i>islamske Bosne</i>	80
Imaginacije oficirskog uma	89
Odvratni hiperobjektivizam	107
2. REPLIKE HANTINGTONU I SUMIŠLJENICIMA	113
Srpska i hrvatska demontaža fantazija	113
Zapadnjaci demantiraju	132
Ahistorizam i esencijalizam	153
Rasistički motivi i socijaldarvinizam	157
Antiislamizam - prilozi dekonstrukciji	161
Supstancijalna i instrumentalna stvarnost	176
Prikrivanje zločina genocida	196
Sociocid - ubijanje bosanskog društva	207

3. ZA POLITIKU PREVENCIJE	211
Moć političkog lobiranja	211
Prema reformi Ujedinjenih nacija	213
Ka redefiniciji zločina genocida	218
4. S ONU STRANU FATALIZMA I RACIONALIZMA	227
Iracionalni mentaliteti	229
Znanost i tajne historije	233
5. BIBLIOGRAFIJA	239
6. O AUTORU	251

UVOD

Koja to država, kao Bosna, ima granice u - *tri vode*? Zapravo, u tri rijeke. I čak četvrta voda jeste tu. More! Ima ona, kažimo to za one koji ne znaju lokalnu geografiju, oko sebe rijeke Drinu, Savu i Unu te more Jadransko.

Što su ove rijeke i što je ovo more? Da li su one i ono more tek nešto simbolično ili je tu stvarna, faktička diferencija? Imaju li te vodene granice nekog udjela u *sudbini* ovog naroda i njegove zemlje? Nisu su li te vode kao granice sudjelovale i u oblikovanju *socijetalnog mentaliteta*? Ovdje, u našem prostornom vidokrugu, to *vodeno okruženje* i bosanske granice u *obliku trokuta* imaju, možda, i transgeografske implikacije. Ima li, zapravo, ova geopozicija utjecaja na povijesno bivstvovanje Bosne i Hercegovine? *Ima li geometrija trokuta neko vangeometrijsko značenje?*

Smatra se da je doba globalizacije, koja, inače, sa sobom *uništava prostor*, odnosno čini ga irelevantnim, a *hipostazira vrijeme*, učinila da je *geopolitička filozofija* prevaziđena. Da li je to baš tako?¹ Zemlja i narodi u granicama tri rijeke i, gotovo, jednog mora? Što je to, međutim, moglo značiti za njihovu povijesnu sudbinu? U vezama i odnosima *prijatelj-neprijatelj*. Lahko je bilo, prije svega, Bosnu sa sve tri strane zatvoriti, okružiti, opkoliti. I to su imperijalne vojske

¹ O jednoj respektabilnoj afirmaciji geopolitičkog mišljenja u: Mišel Fuše, *Evropska republika, Između istorija i geografija*, Stubovi kulture, Beograd, 2000.

činile. I to je proizvodilo kod *Bosanaca* masovni strah. Opkoliti je i odsjeći od kopnenih veza i izolirati je od ostalog svijeta: to je oduvijek bila suštinska komponenta ratnih strategija protiv Bosne i Hercegovine. Nije, onda, slučajno što su Bošnjaci, naprimjer, u doba osmanske vladavine Bosnom, a sučeljeni s vojskama koje dolaze s mora (Venecija), preko Une i Save (Napoleonova Francuska i Austro-Ugarska monarhija) i Drine (ekspanzivna Srbija) na svaku prijetnju presijecanja kopnenih veza sa Istanbulom kao onodobnim osloncem - zapadali u kolektivnu paniku. To odsijecanje od kopnenih puteva u slučaju opasnosti: to, možda, ulazi u kolektivnu - na tlu realne historije produciranu a ne iracionalno ksenofobičnu - frustraciju.

Ali, slijedi i drugo: opkoljena vodenim granicama Bosna se nije dala lahko osvojiti. Vode su bile i brana, no samo onda dok su *tehnike riječnih prelaza bile primitivne*. Kasnije, to se gubi, iskusili smo u ratu protiv naše države nakon 1992. godine, s novim vojnim tehnikama transporta, forsiranja i komunikacije. Rijeke su postale nemoćne: one su sredstvo opkoljavanja, ali nisu više prepreke osvajanju. A kopnenog izlaza nema. Ostaje vazduh. I na to se pomišljalo u toku agresije: razviti sarajevski aerodrom do maksimuma i - nebom napolje, u svijet.

Za trenutak, recimo hipotetički, neka je to i mana: to što je Bosna bila u svom individualitetu - zarobljena u svoj ethos odbrane? Nikada nije bila - osim u nekoliko decenija srednjeg vijeka, što je, inače, bilo u skladu sa povijesnom, odnosno običajnom dinamikom stvaranja i destruiranja manje ili više, povremenih, većih ili manjih, prostorno-političkih cjelina - *teritorijalno ekspanzivna*. Mislimo na to da se prostirala gore do Novigrada iznad Zadra i, dolje, preko Pešlješća do Kotora. Nije, dakle, u toj teritorijalnoj

ekspanziji Bosna bila ništa ekskluzivno. Naprotiv. Nakon toga, zašto, stoji pitanje, nije nikada bilo ideologije ili pokreta za *Veliku Bosnu*. Čudno je to! Pa zar to iskustvo ne ulazi u povijesne komponente uobličavanja svih modernih nacija? Zagonetno je.

I to je diferencija spram velikohrvatskih i velikosrpskih nacionalističkih apetita: *teritorijalno osvajanje* bilo je i jeste u savremenosti, iskusili smo to, gorko i bolno, nakon 1992. godine - suština njihovog nacionalizma kao hegemonizma. Ali *bosanski nacionalizam*, u tom smislu, nije - možda je to povijesni deficit - figurirao. Bošnjaci su, vezani za svoju zemlju, a to je rijetko među modernim narodima, prebivali *u sučeljavanju sa tuđim i vlastitim osporavanjem, a da pri tome nisu u svojim nacionalnim pretenzijama - nikada htjeli tuđe teritorije*. Otuda nisu ni imali unutar sebe etabliranu ideologiju *teritorijalnog nacionalizma* kao dominirajuću opsesiju.

Što je tu na djelu, pitajmo se za trenutak, u odnosu na *logos* oblikovanja zapadnoevropskih nacija - snaga ili slabost, vitalitet ili dekadencija, poricanje nacionaliteta ili povijesno osebujni identitet? Kažimo: povijesno prebivanje Bošnjaka posredovano *nedostatkom opsesije teritorijalnim širenjem*, i to u mediju, očigledno, njima stranih, isforsiranih agresivnih ratova, kao i *permanencijom svakovrsnog, svakodnevnog osporavanja pa i brutalne negacije njihovog identiteta* - to čini, po svemu sudeći, povijesnu konstantu njihovog opstanaka i uobličavanja njihovog nacionalnog individualiteta. I to je ono njihovo povijesno osebujeno, ali taj ekskluzivitet ne čini ih manje nacijom. Naprotiv. Akcentirajmo to.

Stranci u Bosni

No, recimo, kroz cijelu bosansku povijest riječne i kopnene granice u obliku trokuta pokazuju se, kad je riječ i o sudbini samopozvanih Stranaca - kao zagonetni *bermudski trougao*. Ovu metaforu mislimo u pozitivnom, a ne pežorativnom smislu kako je, inače, upotrebljavaju konvencionalne, trivijalne narcističko-predrasudne predstave o Bosni i Balkanu na šta se, naprimjer, upozorava kad se piše kako evroatlantski mediji, meritorni istraživači i dijelovi političkog establišmenta "... sustavno podržavaju samo one knjige koje hrane zapadnjačke mitove o Balkanu kao svojevrsnom Bermudskom trokutu (Bosna ima oblik trokuta), kojim vladaju sirove strasti, prastara mržnja, balkanski duhovi, pomahnitali gospodari rata, plemenske borbe itd."² A oni su, Stranci, oni zvani i nezvani, ipak, dolazili na prostore ovog *trokuta*. Prema onodobnim srednjovjekovnim običajnostima u Bosnu³ su dolazili i ostajali dominikanci⁴ i franjevci ali, po kriterijima ondašnjih oficijelnih crkava - i heretici. Pripadnici Bosanske crkve⁵ primali su i strance.

² Bartol Letica, Slaven Letica, *Postmoderna i genocid u Bosni*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1997., str. 83.

³ Kako u historiografiji i laičkom javnom mnijenju postoje kontroverze oko porijekla srednjovjekovne bosanske države to o ovoj problematici upućujemo na: Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, Eminex, Zagreb, 1994.; Marko Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.; Ante Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 1972.

⁴ Salih Jaliman, *Djelatnost dominikanaca u srednjovjekovnoj Bosni*, Hamidović, Tuzla, 1999.

⁵ Nepregledna je bibliografija o bosanskim, kako su ih nazivali, *hereticima*, *bogumilima*, *patarenima* i sl. Jedino je ispravno imenovati ih onako kako su se samonominirali, a to znači pripadnicima Crkve bosanske ili krstjanima. Bibliografski uvidi o Crkvi bosanskoj i, uopće, o srednjovjekovnoj bosanskoj državi u: Pavao Živković, *Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni*, Zavičajni

Govori se i o svojevrsnom univerzitetu-učilištu u aranžmanu ove crkve.⁶ No, papa je slao svoje izaslanike i inkvizitore, ali slao je i mađarske vojske protiv bosanskih vladara pod izgovorom da iskorijene heretike - pripadnike Crkve bosanske.⁷ A Bosna je znala vraćati udarce tim vojskama. I, čak, svojom teritorijalnom ekspanzijom, pa su jedno vrijeme njene granice bile, kao što smo to već rekli, na sjeveru kod Novigrada iznad Zadra, i daleko na jugu, preko Pelješca do Herceg-Novog i Kotora.

Ali, dolazili su na pozive bosanskih vladara i velmoža, vlastelina i vlastelčića,⁸ prolazili su, uz sigurnosne garancije bosanske države, trgovačkim poslovima,⁹ s diplomatskim misijama na bosanskom dvoru, u mirotvornim poslanjima, radi sklapanja ratnih saveza s Bosnom ili političkih brakova, da bi iskazali počast i priznanje novim vladarima i sl.¹⁰ Dolazili su i prolazili, a neki su se i duže zadržavali. Svjedoče o tome s posebnom autonomijom uspostavljene kolonije Dubrovčana i Sasa. Bosna je, govore

muzej Travnik, Sarajevo, 1982.; Salih Jaliman, *Izvori za historiju srednjovjekovne bosanske države*, Historijski arhiv, Tuzla, 1997.

⁶ Đuro Basler, *Visoko učilište Crkve bosanske u mjestu Bosna*, Pregled, br. 4, Sarajevo, 1975. Stranci su dolazili i sudjelovali u radu ovog učilišta.

⁷ O papsko-mađarskim ratovima protiv Bosne opširno u: Sima Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964.

⁸ Jevgenij P. Numov, *Bosanski i humski vlastelčići*, Godišnjak društva istoričara BiH, 1977.-1979., Sarajevo, 1979.

⁹ Informativno, naprimjer, u: Desanka Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Djela Naučnog društva NR BiH, knj. XII, Sarajevo, 1961.

¹⁰ Iscrpan prikaz diplomatskih dimenzija egzistencije bosanske države u: Ante Babić, *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1995.; Marko Šunjić, *Bosna i Venecija*, HKD Napredak, Sarajevo, 1996.

o tome pisani dokumenti, otvorena i zemlja tolerancije, u njoj nema inkvizicije, spaljivanja ljudi i knjiga, bosanski vladari suprotstavljaju se ropstvu,¹¹ ona zna za *unutrašnje azile* koje pružaju *hiže* velikodostojnika Bosanske crkve, na njenim dvorima vlada, mada se to u dijelu historiografije poriče, *renensansni duh* opuštenosti, užitka, igre, viteštva i pjesme, a ne monaška askeza i manir katoličkog ili pravoslavnog kanonskog sputavanja života.¹² Istodobno, narodna svakodnevica jest više običajna, čak i paganska, nego hrišćanska, žene se i udaju uz privatnu prisegu, na *riječ vjernosti*, a ne po hrišćanskim kanonima i sl.¹³ U takvom miljeu Bosna vrvi od dobrodošlih stranaca: trguju Dubrovčani, Venecijanci, Napolitanci, Trogirani, Srbijanci, Splitsani, Barcelonci ...

Desetljećima pred osmansko osvajanje Bosne, međutim, pozivaju velikaši, naprimjer, iz roda Kosača i Pavlovića, da Osmanlije vojnom silom štite, sude i presuđuju u sporovi-

¹¹ Historiografija je istraživala fenomen ropstva u srednjovjekovnoj Bosni, a bibliografski uvidi u ovu lektiru u: Pavo Živković, *Podaci o roblju kao izvor za istorijsku geografiju srednjovjekovne Bosne*, Prilozi, Institut za istoriju, br. 10/2, Sarajevo, 1974.

¹² Uopće, o kulturi srednjovjekovne Bosne u zborniku radova sa simpozijuma *Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura*, Muzej grada Zenica, Zenica, 1973. Upućujemo posebno na jedan tekst iz ovog zbornika: Sima Ćirković, *Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem Srednjeg vijeka*. Također, upućujemo na: Dubravko Lovrenović: *Srednjovjekovna Bosna i srednjeevropska kultura*, Forum Bosna, br. 5/1999., Sarajevo.

¹³ Bosanska institucija običajnog a ne hrišćanskog braka interpretirana je u više radova, a mi upućujemo na: Sima Ćirković, *Bosanska crkva u bosanskoj državi*, u: *Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1987.; Salih Jaliman, *Studija o bosanskim bogumilima*, Opština Kalesija, Tuzla, 1996.

ma između bosanske feudalne elite.¹⁴ Priprema se sunovrat koji će se završiti *osmanskom okupacijom Bosne* i njenim višestoljetnim integriranjem u Osmansko carstvo.¹⁵

No, Bosna i dalje prima strance, dolaze Jevreji iz Španije i tu ostaju. S prvim znacima opadanja svjetske vladavine ovog Carstva postaje Bosna zemlja magnetne privlačnosti za strance: dolaze i prolaze književnici, slikari, istraživači, geografi, etnografi, "ljubitelji živopisnosti i egzotike", te poslovni ljudi,¹⁶ politički i vojni izaslanici, "oficiri za izviđanje",¹⁷ pustolovi, avanturisti, bjegunci, vjerski i politički konvertiti¹⁸ i sl. A mnogi od njih, posebno generali u

¹⁴ Instruktivno o ovome vidjeti u: Boris Nilević, *O bosansko-turskim odnosima do 1463. godine*, Pregled, br. 4, Sarajevo, 1976. Također, upućujemo na: Desanka Kovačević, *Prilog pitanju ranih bosansko-turskih odnosa*, Godišnjak Društva istoričara BiH, godina XI, Sarajevo, 1960.

¹⁵ Različiti su izvori (papski, dubrovački, bosansko-franjevački, mletački, osmanski i sl.) za rekonstrukciju povijesnih okolnosti i uzroka pada Bosne pod osmansku vladavinu pa su, otuda, naknadno nastale i različite historiografske, ali i narodno-epske interpretacije ovog pada. O autentičnim rimskim izvorima o padu Bosne i o njegovim ideološkim i političkim aspektima u: Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, drugo i popravljeno izdanje, ZIRAL, Mostar, 1999. O ovoj problematici, također, u: Desanka Kovačević, *Pad bosanske države prema dubrovačkim izvorima*, Godišnjak Društva istoričara BiH, Godina XIV, Sarajevo, 1964.; A. S. Kovačić, *Pad Bosne i Hercegovine pod Turke u spisima bosanskohercegovačkih franjevaca*, Nova et vetera, Svezak 1., Sarajevo, 1979. O mletačkim tumačenjima pada Bosne i o autorovoj interpretaciji propasti bosanskog kraljevstva u: M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, nav. izd. Uvidi u osmanske izvore u Gliša Elezović, *Turski izvori za istoriju Jugoslavije*, Bratstvo, XXVI, Beograd, 1932., i Salih Jaliman, *Izvori za historiju ...* nav. izd.

¹⁶ Midhat Šamić, *Francuski putnici u Bosni i Hercegovini u XIX stoljeću (1836-1878)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1981., str. 93 i 108.

¹⁷ Midhat Šamić, *Francuski putnici u Bosni na pragu XIX stoljeća i njihovi utisci o njoj*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1966., str. 143 i dalje.

¹⁸ Omer-paša Latas je jedan, u svoje vrijeme, od najpoznatijih konvertita na islam.

specijalnim misijama, oficiri i vojni eksperti, inženjeri, kartografi i sl., tu su kao uhode, špijuni za vlade zemalja iz kojih dolaze. Invazija se intenzivira sa otvaranjem konzulata Francuske, Engleske, Njemačke, Austrije, Rusije. Svi oni bilježe te izvještavaju vlade i javna mnijenja svojih zemalja, pa ostavljaju tragove, dokumenta, zapise, crteže, putopise i sl., koji svjedoče o njihovim percepcijama Bosne i Bošnjaka.¹⁹ Kreću se one od idilično-egzotičnih pa do

¹⁹ Čitaocce koje posebno zanimaju ovi aspekti bosanske povijesti upućujemo na djela o *francuskim* i *engleskim* percepcijama Bosne: Midhat Šamić, *Francuski putnici u Bosni i Hercegovini na pragu XIX stoljeća*, nav. izd. i Midhat Šamić, *Francuski putnici u Bosni u XIX stoljeću (1836-1878)*, nav. izd.; Omer Hadžiselimović, *Na vratima istoka. Engleski putnici o Bosni i Hercegovini od 16. do 20. vijeka*, Sarajevo, 1989. Nekoliko informacija o Bosni u britanskim putopisima u: Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1999. O narodima Balkana, i u tom kontekstu o Bosni i Bošnjacima iz diskursa zapadnjačkih predrasuda i evrocentričnog narcizma, koje su publicirane u formi putopisa i u drugim žanrovskim izrazima, takođe, u: Božidar Jezerski, *Zemlja u kojoj je sve naopako*, Bemust, Sarajevo, 2000. Akcentiramo da se u Šamićevim i Hadžiselimovićevim djelima mogu naći obimne bibliografske informacije o putopisima i drugoj izvornoj dokumentarističkoj građi objavljenoj ne samo na francuskom i engleskom, nego i na jezicima južnoslovenskih naroda, pa je ovdje ni u sažetom obliku nećemo navoditi. O *ruskim* viđenjima Bosne u: Aleksandar Giljferding, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972. Mada se direktno ne odnosi na Bosnu pogledati i: Tomo Matić, *Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku iz g. 1805*, Rešetarov zbornik, Dubrovnik, 1931. O nekim izvornim austrijskim pogledima na Bosnu vidjeti u: Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1827-1849*, Banja Luka, 1988., i *Omer-paša Latas*, Svjetlost, Sarajevo, 1977. O *austrijskim* i *njemačkim konzulima* u Bosni i Hercegovini pisao je Rudolf Zaplata u *Stari konzuli u Bosni i Hercegovini za turske vlade*, Gajret, Kalendar za 1937. godinu, Sarajevo, 1936. O djelatnosti i pogledima *italijanskog konzula* u Bosni i Hercegovini vidjeti u: Rade Petrović, *Pokret otpora u Bosni i Hercegovini protiv austrougarske okupacije 1878.*, objavljeno u zborniku radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100. godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama

radikalno negativnih ispunjenih evrocentričnim narcizmom, praznom nadmenošću i onodobnim predrasudama spram svega *orijentalnog*. Te predstave, međutim, prelaze iz privatnosti u svijet relevancije: počinju participirati u oblikovanju politike svjetskih sila prema Carstvu i Bosni.

i istočnoj krizi 1875-1878. godine, Posebna izdanja XXX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 4, tom I-III, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1977. kao i rad istog autora *Otpor austrougarskoj okupaciji i prilike u Bosni i Hercegovini 1878.*, Prilozi, Institut za istoriju, br. 11-15, Sarajevo. Korisna saznanja o pogledima ne samo italijanskog, nego i *engleskog* i *austrijskog* konzula u kontekstu austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, također, u: Rade Petrović, *Pokret otpora protiv austrougarske okupacije 1878. godine Bosne i Hercegovine*, u zborniku radova sa naučnog skupa *Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978., Posebna izdanja, Knjiga XLIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 8, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979. A o političkim stanovištima *njemačkog konzula* u ovom vremenu u: Božo Madžar, *Prikaz otpora austrougarskoj okupaciji 1878. u izvještajima njemačkog konzula*, u zborniku radova sa naučnog skupa *Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978., nav. izd. Uvid u relevantnu bibliografiju o ovom periodu iz historije Bosne i Hercegovine u: Dušan Berić, *Pogled na literaturu o otporu austrougarskoj okupaciji 1878. u Bosni i Hercegovini*, u zborniku radova sa naučnog skupa *Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978., nav. izd. U ilustrativnom smislu, o karateru, značaju i vrijednosnim percepcijama Bosne, naprimjer, u ruskom javnom mnijenju, vidjeti u: Ibrahim Tepić, *Bosna i Hercegovina u ruskim izvorima 1856-1878.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988. Također, upućujemo na: Evlija Čelebi, *Putopis, Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, prevod, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo-Publishing, 1996. i Stojan Novaković, *Iz memoara Ibrahim-Manzur Efendije o nekim događajima u Bosni i Srbiji iz 1813 i 1814, Spomenik, XXII*, Beograd, 1893. Budući da se u našem radu bavimo percepcijama Bosne i Bošnjaka iz novijeg perioda, iz posljednje decenije 20. stoljeća, to akcentiramo da čitaoce koje zanima povijest tih percepcija iz navedene i srodne literature mogu ostvariti uvid u tradicionalne, povijesno starije *predstave stranaca*, i to različitog karaktera, često i u negativnim stereotipijama, o Bosni i Bošnjacima.

A ona, ta politika, od početka, računa na izazivanje unutar-njih razdora na vjerskoj i ekonomskoj osnovi. Završiće se Berlinskim kongresom te bosanskim ratom, definiramo to tako, protiv austrougarske vojne okupacije.²⁰ Kao i do tada, tako će i poslije kroz svjetske ratove, za strance, za njihove misionare, njihove vojske, krstaške i druge osvajačke ratove, njihove antibosanske državne politike i unutar-bosanske trabante i epigone djelovati - magična snaga bosanskog *bermudskog trougla*. Naravno, cijena bosanske borbe za opstanak - bezmjerna je.

Pa ipak, i pored tih sunovrata, stoljećima su u Bosnu dolazili i dolaze *Stranci*, s različitim motivima, ciljevima i moćima, uglavnom bez poziva, a nakon 1992. godine, sa agresijom na Bosnu i Hercegovinu - *i sa oficijelnim pozivom*. Nije, međutim, ovdje trenutak za kritičku analizu angažmana međunarodne zajednice, jer to ne ulazi u tematsku preokupaciju našeg rukopisa. Tek slijedi riječ o personaliziranim autorima i o autorskom.

Pristup ili protiv ksenofobije

Budući da kritičke analize koje slijede problematiziraju, ne - u primarnom smislu - natpersonalne državne politike ili zapadnjačko evropsko mnijenje uopće, nego *autorske* poglede jednog broja intelektualaca i političara na Bosnu i Bošnjake nakon 1992. godine. Ipak, treba reći: nije sporno i ne može se poricati da je veliki dio, mada se to ne može statistički kvantificirati, evroatlantske, emancipatorski, demokratski i humanistički orijentirane inteligencije, stao, nakon 1992. godine, na stranu Bosanaca u ratu protiv njihove države.

²⁰ Opširnije u našoj knjizi *Bošnjačko iskustvo politike*, Euromedia, Sarajevo, 1998.

Naravno, ne postoji mogućnost da ih ovdje sve evidentiramo niti za takvom identifikacijom postoji potreba. No, neke od tih *ličnosti* biće prisutne u analizama koje slijede i to iz jednog posebnog razloga. Kako bi izbjegli mogući prigovor da u svojim kritičkim opservacijama slijedimo isključivo osobna iskustva rata i subjektivna mišljenja, svugdje gdje je to moguće koristićemo njihov argumentacijski diskurs u demistifikaciji stanovišta akademski obrazovanih intelektualaca koja ulaze u središte naših tematsko-problemskih preokupacija.

Mnogi će od njih, pri tome, žestoko, sa zadivljujućim i gotovo nezamislivim moralnim dignitetom, kritizirati politiku međunarodne zajednice prema ratu protiv Bosne i Hercegovine, politike koja je, uz humanitarne intervencije i moralističke apele, faktički, nekoliko godina ostavila državu na *milost i nemilost* dvostrukoj ratnoj agresiji, i sa Istoka u aranžmanu beogradskog i podgoričkog režima Slobodana Miloševića, Momira Bulatovića i Mile Đukanovića i njihovih partijskih saveznika poput *Narodne stranke* Novaka Kilibarde, kasnije i sa Zapada, u izvedbi zagrebačkog režima Franje Tuđmana. Zanimljivo je, recimo to u formi napomene, da se u našoj javnosti jednostavno ignorira, u tamu zaborava gura činjenica da je *dvojac Bulatović - Đukanović* stajao na čelu oficijelne crnogorske vlasti 1992. godine kada je počela agresija na Bosnu i Hercegovinu, pa ostaje zagonetnim otkuda ta sklonost da ih se amnestira za crnogorsku politiku u ratu protiv Bosne i Hercegovine i za zločine što su ih crnogorske vojne formacije počinile na njenom tlu.

No, treba reći da se onaj angažman događao unutar *ambivalentne* percepcije rata u Bosni i Hercegovini. U njenoj produkciji sudjeluju ne samo evroatlantske znanstvene zajed-

nice, nego i političko-državni establišment, javno mnijenje i njime producirana svijest svakodnevnice. Ono što se deskribira kao ambivalencija u američkom društvu figuriralo je i u evropskim zemljama. Zavisno od toga kako se razumijevala priroda rata u Bosni i Hercegovini i od toga kakvi su se strategijski interesi deducirali iz tog razumijevanja, *formirala* su se dva suprotstavljena bloka političkog mišljenja: jedno je bilo *intervencionističko*, a drugo *izolacionističko-neintervencionističko*. Ilustriraćemo ove dvije kontrarne opcije paradigmatičnim američkim stajalištima.

Prva, *intervencionistička* kaže: "Postoji samo jedan način da se zaustavi krvoproliće u bivšoj Jugoslaviji - Srbiji se ne smiju priznati plodovi njene agresije. Samo je jedna organizacija sposobna preuzeti i uspješno izvršiti taj obeshrabrujući zadatak: NATO. ... loše strane NATO-ove intervencije blijede pred opasnošću za kontinent i zapadne interese; ta će opasnost sigurno porasti ako komunističko/nacionalistički despot (Slobodan Milošević, nap. E. Z.) ne bude efikasno zaustavljen u svom barbarskom pokušaju da osigura teritorij i agresijom konsolidira svoju moć."²¹

Drugu, *neintervencionističku* opciju formulira, naprimjer, Galen Carpenter, direktor studija vanjske politike na institutu Cato odmah u 1992. godini: "Isto je tako važno naglasiti da nema potrebe da se Sjedinjene Države upletu u borbu. Jugoslavija nije nikada bila od životnog interesa za SAD i suprotno uzavreloj retorici intervencionista, regija je u doba nakon hladnog rata postala geopolitičkom žabokrečinom." Čak i u jesen 1995. godine zastupaće politiku američkog nemiješanja: "Budući da Bosna nije ništa više do poprište suprotstavljenih etničkih i vjerskih frakcija,

²¹ Iz dokumenta *Blagoslovljeni mirotvorci: potrebne su trupe - ne sankcije - da zaustave jugoslovensko krvoproliće*, Centar za sigurnosnu politiku, 29. svibanj 1992., cit. prema: B. i S. Letica, nav. djelo, str. 80.

a SAD tamo nema vitalnih interesa, Washington bi trebao pustiti da te frakcije same riješe svoju sudbinu ma kako dugo to trajalo.”²² Razumljivo, ovakve i slične percepcije korespondiraju s etabliranom politikom.

Zapravo, za početne recepcije prirode ratova na prostoru ex-yugoslavije, pa i za politike zapadnih zemalja, izgleda, presudno je, po tvrdnjama stranih analitičara, bilo publiciranje predstave kako se ovdje radi o *gerilskom ratu*. Formulirao je i proklamirao ovu percepciju (juli 1992.) Džordž Buš (George Bush), ondašnji predsjednik Sjedinjenih Američkih Država: «Nemam interesa da samo jedan jedini američki vojnik pogine u nekom gerilskom ratu.»²³ Kasnije, 6. augusta, nakon otkrivanja koncentracionog logora Omarska, on će reći: »Znate, rat u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj je kompleksan, zbunjujući sukob koji izrasta iz neprijateljstava starih stoljećima.«²⁴ Ovakve i slične dijagnostičke tvrdnje transformirat će se u “teorije” o plemenskom, etničkom, vjerskom i, uopće, građanskom ratu na prostorima ex-Jugoslavije, te će one postati aplicirajući objašnjavalački model i prirode rata u Bosni i Hercegovini.

Na drugoj strani, “... kao kandidat za predsjednika 1992. godine, Clinton je predložio upotrebu NATO-vih zrakovnih snaga kako bi se Bošnjaci spasili od ’smišljenog i sistematskog istrebljenja zasnovanog na njihovom etničkom

²² Cit. prema B. i S. Letica, nav. djelo, str. 81.

²³ Cit. prema: Johannes Folmer, “*Bruka Evrope*” - *zapad je zakazo*, u: “*Etničko čišćenje*” *Genocid za “Veliku Srbiju”*, Dokumentacija Društva za ugrožene narode, priredio Tilman Zülch, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1996., str. 48.

²⁴ Prema: Michael A. Sells, *Iznevjereni most, Religija i genocid u Bosni*, ITD “Sedam”, Sarajevo, 2002., str. 265.

porijeklu’.”²⁵ I kasnije, 10. februara 1993. godine “... predsjednik Clinton je još uvijek priznavao masovno kršenje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, ali je govorio o »ograničavanju« sukoba. Ograničavanje je bila politika vlada Busha, Mitteranda i Majora. Ta je politika, ustvari, služila da Bosnu i Hercegovinu komad po komad, preda osvajanjima srpske i hrvatske vojske. Clinton je 25. aprila 1993. godine izjavio da je »Hitler poslao desetine hiljada vojnika u tu regiju i nikad je nije uspio pokoriti«. On je ignorirao činjenicu da Bosanci ni jednom nisu zatražili zapadne vojne trupe; tražili su jedino zrakoplovnu podršku i dizanje embarga na uvoz oružja. Dana 7. maja 1993. godine ministar vanjskih poslova Sjedinjenih Država Warren Christopher vratio se iz Evrope s balkanističkim stereotipom kako bi objasnio zašto NATO-snage odbijaju da spriječe ubijanje. U svjedočenju pred Kongresom Sjedinjenih Država on se pozvao na »drevne antagonizme« i govorio o bosanskoj katastrofi kao »problemu iz pakla«.²⁶ No, i dalje se ništa ne mijenja, antiintervencionistička politika dominira: “Do maja 1993. godine Clinton je sukob nazivao građanskim ratom, iako su snage iz Hrvatske i Srbije prešle granicu i ušle u Bosnu i Hercegovinu, gdje su potpirivale nasilje. Zatim je Clinton govorio o ’sukobu’ u Bosni i Hercegovini, koji je ’konačno stvar zaraćenih strana i na njima je da ga razriješe’. Na dan 10. februara 1994. godine balkanizam je dostigao vrhunac: ’Sve dok onom tamo narodu ne dodije da ubijaju jedni druge’ izjavio je Clinton, ’ružne će se stvari i dalje dešavati’. Pozornica je bila postavljena za Srebrenicu.”²⁷ Sells tvrdi kako su “... Christopher i njegov pomoćnik Tom Donilon bili (su) glavne figure koje su ubijedile Clintona da odustane od

²⁵ Cit. djelo, str. 166.

²⁶ Cit. djelo, str. 166.

²⁷ Cit. djelo, str. 167.

svoje privrženosti planu za ukidanje embarga i zračnih udara u cilju zaustavljanja genocida i okrene se politici ograničavanja sukoba.”²⁸ No, poslije Srebrenice »... Clintonova administracija bila je konačno prisiljena da djeluje«.²⁹

Ista ili slična dihotomija figurirala je, kao što smo rekli, i u evropskim zemljama, u politikama njihovih vlada, u percepcijama njihovog javnog mnijenja i u, manje ili više, predstavama svakodnevnog građanstva. Izvanrednu, intelektualno i etički perfektu, činjenički, dokumentaciono utemeljenu interpretaciju *britanske neintervencionističke politike* daje Brendan Simms.³⁰

Pokazao je ovaj autor, bez ikakve rezerve, posebno one koja proizilazi iz mitologije nacionalpatriotizma što je, sa svoje strane, produktivna političko-pravna i moralno-spoznajna poruka, samo kada bi mogli biti otvoreni prema toj poruci, bitne komponente te politike: tumačenja rata protiv Bosne kao građanskog rata, prosrpska politika koja je umislila da sa *jakom Srbijom* na Balkanu stoji u bliskoj vezi britanski državni interes, sputavanje, u formi diplomatske borbe, svake, posebno američke, intervencionističke politike, zloupotreba vojne zaštite humanitarne pomoći kao alibija za vojni neangažman, onemogaćavanje skidanja embarga na nabavku oružja u aranžmanu jedino legalne bosanske vlade, suprotstavljanje zabrani agresorskih letova i strategiji zračnih udara, prisila prema bosanskoj vladi da izabere ili etničku, i to Bošnjacima ponižavajuću i demografsko-teri-

²⁸ Cit. djelo, str. 266.

²⁹ Cit. djelo, str. 167.

³⁰ Riječ je o njegovoj knjizi *Najsramniji trenutak, Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji u saradnji sa *The Bosnian Institute*, London, Sarajevo-Beograd, 2003.

torijalno neprihvatljivu, podjelu kao, navodno, neumitni rezultat rata, odnosno vojno nadmoćne srpske sile ili vlastito istrebljenje, oficijelno medijsko pervertiranje porijekla i karaktera rata, izjednačavanje moralne odgovornosti i brisanje diferencije između agresora i žrtve, ignorancija zločina genocida i *etničkog čišćenja*, maligna reinterpretacija opsade Sarajeva kao neopsade, i sl. No, treba zapaziti, nije ovaj briljantni britanski historičar, sudeći po ovoj njegovoj knjizi, do kraja razumio tzv. hrvatsko-muslimanski sukob, odnosno, nije dospio do uvida da je bila na djelu osmišljena hrvatsko-državna agresija-pretenzija na aneksiju dijelova Bosne *tuđmanovski* zamišljenoj velikoj Hrvatskoj. I to je njena hendikepirajuća strana.

S druge strane, neovisno od tih nedostataka, ovaj autor asistira u nastojanju da se razgovjetnije razumije *politika intervencije* u ratu protiv državne egzistencije Bosne i Hercegovine. Operirajući moralnim motivacijama i nacionalnim interesima, u osnovi, shvatila je ova politika da je riječ o međudržavnom ratu, o agresiji Srbije, odnosno, beogradskog i, kasnije, zagrebačko-tuđmanovskog režima na međunarodnopravno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu, dok je druga, neintervencionistička politika, u suštini, misaono i vrijednosno operirala stereotipnim, mitskim predstavama o Balkanu, o čemu na drugom mjestu tek slijedi riječ demistifikacije.

No, i među *britanskim političarima* bilo je kritičara evroatlantske, a posebno britanske, neintervencionističke politike. U paradigmatičnom smislu izdvaja se, u našem uvidu, svojim stajalištima Margaret Tačer (Thatcher). Nakon identifikacije više razloga zbog kojih su evroatlantske snage trebale vojno intervenirati (npr. mogućnost izbijanja sveopšteg balkanskog rata, fiktivnost predstava o jugoslovenskoj armiji kao moćnoj vojnoj sili, bezrazložni strah od srpskih paravojnih formacija i sl.), ona će reći: »Ipak bih dodala još

jedan razlog zbog kojeg je trebalo povesti akciju za zaustavljanje Miloševića. Kad prijeti veliko zlo, a genocid je doista veliko zlo, Zapad ima moralnu obavezu spriječiti ga ako je to ikako moguće ili ga zaustaviti ako je to izvodivo. Vjerovatno bi se i za ovu tvrdnju moglo naći opravdanje na temelju širega državnog interesa. No, prava je istina da države čije stanovništvo i političke vođe postanu ravnodušni prema strahotama takvih razmjera prestaju biti ljudi u punom smislu te riječi. U nekim slučajevima - a jedan je od njih svakako Bosna - naša nam savjest govori da se stanje s kojim su suočene tisuće nedužnih ljudi, žena i djece više ne može podnositi, i više ne smije ignorirati. ... Zapad je zapravo trebao razraditi i provesti u djelo jasan program kojim bi porazio agresora te poništio učinke agresije. To ni u kom slučaju ne bi bilo lako. Za to je trebalo vremena, a valjalo se odreći i privida kako je 'održavanje mira' bio glavni cilj Zapada.»³¹

Ni francuska neintervencionistička politika iz doba Fransa Mitterana (François Mitterrand) nije bila pošteđena žestoke kritike. Njen paradigmatični lik prepoznamo ovdje, naprimjer, u stanovištima Žaka Žilijara (Jacques Juilliard).

Kada je, naprimjer, riječ o podršci OUN-a mirovnim planovima za BiH kojima se, smatra Žilijar, faktički ozvaničio i dao legitimitet etničkom čišćenju u BiH, ovaj autor u tome vidi *priznanje poraza za Evropu*, njenu *nesposobnost da uspostavi mir* unutar svojih granica i neuspjeh same organizacije UN koja je »morala da jamči svojim autoritetom za jedan agresorski rat, koji se, međutim, u svakom članu njene Povelje osuđuje i odbacuje! ... Način na koji su organizacija UN i druge međunarodne instance

³¹ Margaret Thatcher, *Državničko umijeće: strategija za svijet koji se mijenja*, Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 249 i 262.

prihvatile da njihove odluke budu ili ignorisane ili isme-
jane, tokom celog rata, može biti samo posledica mazohiz-
ma ili prećutnog pristajanja na postojeći tok stvari. U
slučaju Francuske, koja nikada nije krila svoju naklonost
prema Srbima, dizanje humanitarne galame predstavljalo je
izvanredan alibi.«³² Ili, kritizirajući francusku diplomatiju
Fransoa Miterana, Žilijar kaže: »Poseta Fransoa Miterana
Sarajevu, 28. juna 1992., nehajan gest u odnosu na druge
Evropljane, ali hrabar i efikasan, pošto je omogućio
ponovno otvaranje aerodroma, izvanredna je ilustracija te
naklonosti. Nigde, ni u jednom trenutku, nije bilo pomenu-
to pitanje agresora. 'Prema žrtvama su se svi odnosili',
primijetio je veoma dobro Pol Gard, 'kao da su preživele
neku prirodnu katastrofu'. »³³

Svoje kritičke opservacije odnosa francuske države i diplo-
matije prema ratu u Bosni i Hercegovini poentira
zaključkom: »Francuska diplomatija, kao, uostalom, i
najveći broj drugih diplomatija, izabrala je da bude
nemoćna: ratovi u Hrvatskoj i Bosni mogu predstavljati test
istine za njih i biti izvanredan pokazatelj pravog stanja ljud-
skih prava među najcivilizovanijim duhovima skrajja XX
veka. ... Istoričari će zapamtiti da je veliko pitanje, koje je
u Francuskoj potresalo patentirane zaštitnike ljudskih
prava, tokom cele godine u kojoj je Bosna preživljavala
užas bez imena, bilo polaganje venca predsednika
Republike na grob Petena, bivšeg maršala - izdajnika. U
Francuskoj se ne šale sa simbolima, i u pravu su. Šteta je
samo što su svi postali tako lako prilagodljivi potrebama
trenutka.

³² Žak Žilijar, *Fašizam koji nadire*, Radio B92, Beograd, 1999., str. 75
i 76.

³³ Cit. djelo, str. 76.

Budući historičari tražiće bez sumnje objašnjenje za činjenicu da je, tokom celog trajanja jugoslavenske krize, glavna francuska preokupacija bila da kontrira Nemačkoj. Oni će možda navoditi godine predsednika Miterana i njegovog ministra Dime, čija je osećajnost - osobina koja kod njega, kad se suoči s novom situacijom, uglavnom, prevladava nad rezonovanjem - fiksirana na epohu u kojoj je francusko-nemačka ravnoteža bila veliki problem Evrope, pa čak i sveta.«³⁴

Otkuda i kako objasniti ove ambivalencije? Izvan našeg tematskog okvira izlazi problematiziranje ovog pitanja. No, na ovom mjestu neka, bar kada je riječ o Evropi, tek orijentirajuće posluži jedan objašnjavački uvid: "Problem je, međutim, u tome što istinska evropska »Evropa« kao takva ne postoji. Ona je vizija, pojam, cilj, ali još uvek nije stvarnost. Zapadna Evropa je već zajedničko tržište, ali još uvek je daleko od toga da postane jedinstven politički entitet. Politička Evropa tek treba da se stvori. Kriza u Bosni je pružila bolni dokaz stalne odsutnosti Evrope, ukoliko se dokaz još uvijek traži. Brutalna je činjenica da zapadna Evropa, a sve više i srednja Evropa, ostaju u velikoj meri jedan američki protektorat, sa svojim savezničkim državama koje posećaju na antičke vazale i zavisne teritorije. Ovo nisu zdravi uslovi niti za Ameriku niti za evropske nacije."³⁵

Apostrofiramo, međutim, ovaj *opći uvid u ambivalencije* u evroatlantskim percepcijama rata u Bosni i Hercegovini s jednom svrhom: *s njim ovdje ne širimo ksenofobijski mentalitet niti hoćemo propovijedati imobilizirajući*

³⁴ Cit. djelo, str. 71.

³⁵ Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica 1999., str. 59.

averziju prema Strancima koja bi nas onesposobila za racionalnu komunikaciju sa svjetonazorski i politički heterogenim i polifonijskim svijetom koji je, uz to, ispunjen dramatično novim povijesnim, postbipolarnim, postsocijalističkim kontroverzama, rekompozicijama, neizvjesnostima i neravnotežama.

Čuvajući u memoriji ovu važnu akcentaciju, potcrtajmo kako se predmet naše kritičke analize, uglavnom, koncentrira na *stanovišta* koja se formuliraju, publiciraju i populariziraju u djelima više *akademske obrazovane autore*. Izražavaju se u formi *kategorički formuliranih tvrdnji*: u Bosni i Hercegovini *bio je rat između civilizacija*, u užem smislu, bio je to *plemenski, građanski, etnički i vjerski rat*. No, vidjećemo, kritici će biti izložena i konceptualna stanovišta koja su se formulirala unutar onoga što smo nazivali *drugim školama fantazija* o ratu protiv Bosne i Hercegovine.

Metapolitika i fantazije krivotvorenja

No, promatramo ova stanovišta, koja označavamo i *fantazijama krivotvorenja* rata u Bosni i Hercegovini, u širem kontekstu - kontekstu onoga što označavamo kao *bosansku metapolitičku stvarnost*.

Što ovdje podrazumijevamo pod metapolitikom? Pojam vežemo za stanje *egzistencijalne opasnosti*, ugroženosti samog opstanka, destrukcije samog života bilo društva, nacije, države ili, čak, cijelog čovječanstva. Pod *metapolitikom*, dakle, podrazumijevamo transpartikularni *angažman* na otklanjanju onih egzistencijalnih opasnosti. No, ovakvo poimanje metapolitike ne implicira da metapolitičko stanje zahtijeva instaliranje jednog *monokratskog centra* moći koji bi nasilno anulirao prirodni pluralitet i same

potencije demokratije. Tu je bitna diferencija u odnosu na desnicu: poimanje metapolitike u diskursu desnice zahtijeva instaliranje *centrističke metainstitucije*, odnosno svesažimajuće metapolitičke ustanove koja na sebe preuzima ono *spasonosno*. U našem poimanju *metapolitika* uključuje čuvanje i afirmaciju *političkog policentrizma* samo što se, odričući se bilo kakve vizije nekog spasonosnog *biblijskog*, mesijanskog centra znanja i moći, društveni akteri, što spontano a što osviješteno, koncentriraju oko onog što je *spasonosno*. Otuda, *metapolitika* sama jest jedna politika, dakle, nije ništa pretpolitičko ili transpolitičko.

Ali, riječ je o politici koja figurira na temeljima i u kontekstu jednog tegobnog, epohalnog, egzistencijalnog apriorija - označimo ga apstraktno kao *borbu na smrt ili život*, s tim da smrt ne mora biti stvar jednog čina, jedne trenutačnosti, jednog akta agresije, nego može trajati kao permanencija, manje ili više kao procesualnost, manje ili više kao eksplicitna ili mimikrirana tendencija povijesti društva, nacije, države. Najbolje ga je opisati kao apriorij svojstven dobu *Izvanrednog*. Rat je njegov apsolutni izraz i lik. No, javlja se *Izvanredno* i u drugim predratnim ili postratnim stanjima, kao doba obrata, radikalnih mijena, revolucija, kontrarevolucija, restauracija, opće nesređenosti, rastrešenosti i dekadencije, sublimirano rečeno, kao doba opće, radikalne krize svijeta života. Metapolitiku definiramo upravo kao, samoskrivljenu ili izvana produciranu, dakle, iznuđenu, nametnutu, prisilnu egzistencijalnu politiku u *doba Izvanrednog*. Ona je, u stvari, *biopolitika*, dakle, politika koja se tiče samog opstanka života te je, u tom smislu, do kraja reducirana, elementarna, u svrhama i kapacitetu suspregnuta, egzistencijalna. Ne dopire, niti to može, do istinske, autentične politike.

Imajući u vidu prethodna određenja, intrigira pitanje: da li je i u kojim svojim sadržajima bosanska politika u postratnom

vremenu, u stvari, permanentno a iznuđeno pariranje prisilama metapolitike i njenih socijalnih protagonista?

Tvrdimo: živjeli smo, nakon višestranačkih izbora iz 1990. godine, posebno u vrijeme oružane agresije, te i u postratnoj, dejtonskoj, tranzicijskoj Bosni i Hercegovini živimo i dalje u *izvanrednom stanju*. Ono, onda, jest izvorište egzistencijalnih neizvjesnosti i granica koje uskraćuju pristup normalnoj politici. Otuda, *u suštinskim dimenzijama, politika koju ono nužno diktira jest metapolitika, a ne istinska, racionalna, slobodna politika*. Pod *normalnom politikom* podrazumijevamo politiku koja, kad se oslobodila *egzistencijalnih apriorija* u već konstituiranom društvu Mira, Slobode, Reda i Izvjesnosti, demokratski radi, nošena idejom *općeg dobra*, na libertanski i socijalnoekonomski prosperitetnoj reprodukciji nacije i društva kao cjeline. Kako, u svojoj dominirajućoj matici, figurira s onu stranu tako pojmljene *normalne politike*, bosanska politika je *iznuđena metapolitika*.

Što su, zapravo, ti *egzistencijalni aprioriji* koji prisiljavaju na politiku u metapolitičkom diskursu? Vidimo ih ovdje, između ostaloga, *kao poricanja bošnjačkog nacionalnog identiteta, permanentne prijetnje opstanku Bosne i Hercegovne kao države te kao tegobnu zbilju rastakanja i rekompozicije identiteta individua u kontekstu neokapitalističke tranzicije*. Prema tome, i *poricanja* koja su dobila lik *falsificirajućeg tumačenja karaktera rata u Bosni i Hercegovini* situiramo u taj širi kontekst metapolitičkih prisila nad Bosnom i Bošnjacima.

Pri tome, treba akcentirati: svaka politika *probosanske orijentacije*, neovisno od toga ko su njeni socijalni, nacionalni ili partijski akteri, i onda kada toga nije do kraja svjesna, iskušava bosanskohercegovačku metapolitičku stvarnost te trpi njezina ograničenja i djela prema njenim, što eksplicit-

nim a što imanentnim naložima. No, s obzirom na specifičnosti njihovog historijskog iskustva kao i tragična iskustva kroz koja su prošli u doba agresije na njihov nacionalni i državni opstanak, te na sveukupni egzistencijalni položaj kako unutar Bosne i Hercegovine tako i u balkansko-evropskom okruženju, *Bošnjaci* i dominirajuća politika koja posreduje njihovu egzistenciju su ponajviše izloženi *metapolitici kao prisili*.

Nazivamo, međutim, one likove negiranja, nepriznavanja, osporavanja, poricanja - *malignim fantazijama*. U verzijama hrvatskih, a posebno srpskih nacionalista, riječ je i o *fantazijama mentalne i političke šizofrenije*. Nazivamo ih *malignim* budući da su ta poricanja opasno destruktivna, patološki antihumanistička i politički do kraja konzervativna, nimalo bezazlena ili naivna. Istodobno, ne ostaju u sferi privatnog mišljenja ili osobnih mnijenja, nego izlaze u javnost i manje ili više participiraju, ne samo u oblikovanju javnog mnijenja uopće i javnog mnijenja, unutar znanstvenih zajednica posebno, nego, što je najvažnije, i u oblikovanju djelatnih državnih politika, njihovih stvarnih, a ne fiktivnih ili doktrinarnih, antibosanskih orijentacija i antibošnjačkih - ali faktičkih, a ne imaginarnih - strategija. Otuda, da to još jednom potcrtamo, kada govorimo o *politikama fantazija* ili *fantazijama poricanja* ili *fantazijama krivotvorenja*, govorimo o politikama koje se faktički deduciraju iz *malignih fantazija* poricanja rata u Bosni i Hercegovini kao antibosanskog, osvajačkog i genocidnog rata, te poricanja kako bosanskog povijesnog individualiteta, smisla i perspektiva bosanske države, tako i bošnjačkog nacionalnog identiteta.

Nazivamo ona poricanja *fantazijama* jer, zaista, pripadaju *svijetu fantazmagorija* koje se, nastajući kako na tlu ignoriranja stvarnosti rata protiv Bosne i Hercegovine, i to iz različitih, a prije svega interesno-ideologijskih razloga, ali, djelomice, recimo to *hipotetički*, i iz stvarnog neznanja,

tako i na tlu halucinantnog negiraja nacionalnog individualiteta Bošnjaka i obesmišljavanja njihove, ali ne samo njihove, države - Bosne i Hercegovine, kreću u medijumu prepariranja bosanske i bošnjačke stvarnosti, te njenog destruktivnog reinterpretiranja snagom - autarkične ali politički instrumentalizirane - nesputane mašte.

No, važno je, pri svemu, apostrofirati: *fantazije poricanja*, o kojima je ovdje riječ, razlikujemo od jednog *drugog pojma poricanja* kojeg uvodi Timothy Garton Ash. Tumačeći mnogobrojne ankete među Srbima u Srbiji o zločinima i odgovornosti Miloševića on će rezimirajuće reći kako je srpska "... nacija u stanju poricanja, zatvorena u priču o tome kako su oni sami žrtve. Problem za one prosvjećene Srbe sada leži u tome što ovo suđenje Miloševiću pojačava to poricanje, kao i sindrom viktimizacije Srba, umjesto da ih razotkriva."³⁶ Ali, upravo ovo autističko poricanje ili, što onesviješteno a što samosvjesno, autoporicanje stoji u tijesnoj vezi s nacionalizmom poricanja Bosne i Bošnjaka: humusno je tlo na kojem klija, reproducira se i epidemijski ekspandira.

Bosanski misterij

Prije nego što se upustimo u sublimirano predstavljanje i direktnu kritičku analizu pomenutih *stanovišta* unutar kojih se tumači karakter rata u Bosni i Hercegovini, neophodno je da napravimo neku vrstu uvođenja u te analize. Prezentira se ono u formi *reprinta* jednog našeg teksta publiciranog pod naslovom *Bosanski misterij u očima stranca*.³⁷ Tretiramo ga *uvodnim*, jer, nemajući potrebu da iznova for-

³⁶ *Nacija u stanju poricanja*, The Guardian, 6. mart 2002., www.b92.net/feedback/mišljenja/

³⁷ Objavljen je u knjizi *Građanska Bosna*, Tuzla, 1996. Ovdje se reproducira u nešto reduciranom sadržaju.

muliramo slična stajališta, smatrajući ih, pri tome, aktualnim i relevantnim i za našu temu, u njemu tumačimo opći značaj predstava koje *stranci* imaju o pojedinim narodima u njihovim percepcijama vlastita identiteta. Značenje tih predstava u tvorbi identiteta još je značajnije ako su one u radikalnoj diskrepanci s općim slikama koje ovaj ili onaj narod ima o sebi. Ovaj se, onda, uvid, treba permanentno imati na umu ukoliko hoćemo razumjeti širi kontekst u kojem predstave, teorijski koncepti i politički pogledi *stranaca* čiji se rukopis kritički opservira zadobijaju dublja a ne dnevno-politička značenja. Dakle, taj znanstveni uvid u relevanciju vanjskih predstava o ovom ili onom narodu u tvorbi i samorazumijevanju njihova identiteta stoji kao šira teorijska pozadina na čijem se tlu, onda, vrši kritička interpretacija onih *stanovišta*.

Knjiga *Bosna očima francuskog konzula*,³⁸ koja logikom diplomatske opservacije događaja izvještava o zbivanjima što su se na ovom tlu dogodili neposredno uoči i u vrijeme austrougarske okupacije BiH, može se čitati na različite načine i u raznovrsnim perspektivama. Prirodno, ona je zanimljiva i meritorna iz perspektive moguće korekcije i upotpunjavanja političke istorije Bosne i Hercegovine. Može se čitati i logikom »diplomatskog uma«, odnosno kao jedno od svjedočanstava diplomatske istorije na ovim prostorima. Ovaj tekst može se, takođe, čitati logikom analogija koje uspostavljaju paralele između bića ondašnjeg Vremena i unutrašnjo-spoljašnjeg bića Doba u kome BiH jeste danas, kao što je to, između ostalog, u pogovoru učinio i Ivan Lovrenović. Čitajući Patinove

³⁸ Riječ je o odštampanim diplomatskim izvještajima francuskog konzula Louisa Jozepha - Alphonsea Patina koji je u Sarajevu službovao od 31. maja 1877. do novembra 1879. godine. Izdavač je *Altermedia*, Sarajevo, 1992.

diplomatske izvještaje, Lovrenović će napisati: »I danas, kao i u doba Patinovih pisama, bosanskohercegovački je puk uznemiren, u dobroj mjeri politički otrovan, s nepodnošljivim osjećajem neizvjesne svakodnevnice i još neizvjesnije budućnosti... I danas, kao i kroz zimu, proljeće, ljeto i jesen one važne i sudbonosne 1878. godine, našom sudbinom, kao žeravicom na vlastitim dlanovima, bave se svi najbolji, najiskusniji, najhumaniji (što znači i: najlukaviji i najpokvareniji) diplomati Evrope.«³⁹

Uvažavajući pluralnost u mogućnostima čitanja i razumijevanja ovog teksta, apostrofiraćemo i još jednu, možda isuviše nekonvencionalnu i nestereotipnu mogućnost. Pri tome polazimo od, u znanosti već uočenog i uobličjenog, iskustva da se u formiranju etničkog identiteta ljudi i njihovih skupina, u bitnom smislu pojavljuju i uticaji predstava što ih stranci stvaraju i reproduciraju o tim ljudima i njihovim kolektivnim asocijacijama. Takvo iskustvo paradigmatično, još u starim vremenima, ilustrira tok i proces formiranja etničke samosvijesti helenskih Spartanaca. Tako se u znanstvenom uvidu kaže: »U slučaju Sparte, za dobar dio mistike njezinog etničkog identiteta, zaslužni su stranci, premda su mu se Spartanci drage volje prilagođavali... Međutim, 'ep o Sparti', u njegovom do kraja određenom obliku, tvorevina je prospartanskih ne-Spartanaca, jer su sami Spartanci bili premalo istančani i produhovljeni da bi to učinili sami. Prvi 'ep o Sparti' napisala su trojica Atenjana, Sokratovih učenika: bestidni oligarh i izdajnik Kritija, inteligentni, ali prostodušni Ksenofon i Platon koji je, više nego ljude, volio sustave, i apstrakcije smatrao zbiljskijima od zbilje.«⁴⁰

³⁹ Nav. djelo, str. 125.

⁴⁰ Georges Devereux, *Komplementaristička etnopsihoanaliza*, August Cesarec, Zagreb, 1990., str. 235.

Na tragu takvih iskustava o ulozi i značenju predstava što ih stranci imaju o ljudima i narodima u njihovoj etničkoj samosvijesti, a jedna od najtrivijalnijih predstava o ljudima i narodima ovog tla jeste i ona o »balkanskom sindromu«, čini se produktivnim da se i ovo Patinovo iskustvo čita i razumijeva sa stanovišta međuveze između kolektivne samosvijesti ljudi ovog prostora i predstava, posebno etničkih predrasuda, što ih stranci imaju o ljudima ovog podneblja. Takvo čitanje otkriće mnoge, često i tragične diskrepance između toga kako stranci vide određene događaje i političke ambicije ljudi ovog prostora, i njihovog izvornog samorazumijevanja od strane glavnih protagonista istorijskih mijena i radikalnih obrata kakvi su se događali upravo u vrijeme kada je ovaj francuski konzul pisao svoje diplomatske izvještaje. Navešćemo nekoliko ilustracija takve diskrepancije pa će se vidjeti kako domicilni akteri događaja na bitno različit način, u odnosu na strance, razumijevaju to što jeste, to što hoće i čemu streme.

Patin promatra i tumači iz perspektive evropskih sila. Dakle, on ne misli iz logike povijesnog nagnuća Bosanaca i Hercegovaca. I tu onda nastaju slike i predstave stranca suprotne samorazumijevanju aktera bosanskih događaja. Tako, naprimjer, ono što Bosanci i Hercegovci u svom otporu austrougarskoj okupaciji doživljavaju kao vlastitu emancipaciju, u mišljenju ovog stranca događa se kao djelo »svjetine« koja je »gospodarica situacije«. ⁴¹ Dok Bosanci i Hercegovci artikulacijom svog otpora okupaciji potvrđuju ideju autonomije vlastite zemlje, dotle je za stranca Sarajevo izloženo »na milost i nemilost svjetine«, odnosno »gomile«. Tu, u otporu okupaciji nema ništa samosvjesno, izvorno, autentično: »Nesretni Bošnjaci bili su najvećim dijelom, bilo prevareni, bilo zastrašeni«. Za stranca, borba

⁴¹ I. Patin, nav. djelo, str. 47.

za autonomiju i slobodu, nije ništa drugo do nesuvisli »oružani ustanak«, puka »pobuna«, djelo »pobunjeničkih skupina« ili naprosto »bandi«. ⁴² Iako zna da su bosanski Muslimani »oduvijek jako malo vezani za Carigrad« i da »danas imaju zajednički interes sa kršćanima«, ⁴³ u zahtjevu za autonomijom svoje pokrajine, strancu se, ipak, čini da je tu na djelu »pobunjenički pokret«, u kome sudjeluju prevareni i prestrašeni. Vodeće ličnosti otpora okupaciji za strance nisu ličnosti oslobođenja i izraz svenarodne žudnje za autonomijom Bosne i Hercegovine, nego su, poput Hadži-Loje, to »razbojnici«: »... otkad je vlast srušena, gospodar zemlje, diktator je Hadži-Lojo, drumski razbojnik i sjecikesa, pred kojim svi drhte i koji je svojim prijetnjama prisilio i najneratobornije da se late oružja.« ⁴⁴ Ove ilustracije nedvosmisleno potvrđuju golemi raskorak između predstava što ih stranac ima o kolektivnom identitetu i političkom ethosu Bosanaca i Hercegovaca, te etničkih i političkih predstava unutar kojih Bosanci i Hercegovci razumijevaju svoj politički aktivitet i kolektivni otpor okupacijskoj sili.

Ako bi se ta iskustva mogla uopštiti, onda bi se moglo kazati: u običajnosni i političko-povijesni identitet Bosanaca i Hercegovaca ulazi upravo to stalno sučeljavanje sa stereotipijama i spoljašnjim predstavama stranaca o njima samima. To sučeljavanje je u njihovoj vjekovnoj emancipatorskoj volji umnogome iscrpljivalo njihove oslobodilačke energije. Uz to, Strancu je Bosna misterij, teško dokučiva i razumljiva duhovnost, zagonetka egzotičnog i arhajskog. A, opet, on je tu, čas u uobraženoj »civilizacijskoj misiji«, uz fanfare vojne sile i s mentalitetom superio-

⁴² Cit. djelo, str. 17.

⁴³ Cit. djelo, str. 25.

⁴⁴ Cit. djelo, str. 49.

mosti, a čas kao oslonac, glas opomene i čežnja koja vodi i orijentira. Uvijek ovdje, s rukom koja hoće da nas preoblikuje, ali uz uskraćenost da učini transparentnim egzistencijalnu koktelnost naše etničko-vjerske zbilje. Iskustvo tog sučeljavanja, izgleda, i danas je na djelu: i danas Stranac je ovdje, s onom istom mukom odgonetanja naših raskola i ovdašnjeg tumaranja u vlastitim razlazima i spajanjima. I nije, onda, čudo što na tlu ovdašnje raspamećenosti i rasula svakog civilizacijskog uma, pogotovo sučeljeni s erupcijom neonacističke monstruoznosti, mnogi Evropljani, što posreduju našu sudbinu, nisu pojмили egzistencijalno-povijesno biće i ontologiju zajedničkog života Bosanaca i Hercegovaca. Otuda su i mogli da u stvaranju, tragično artificijelnoj ideji tri nacionalne države na tlu BiH, traže formulu rješenja državnopravnog i političkog konflikta u Republici BiH.

I u ovom vremenu, dakle, predstave koje imaju stranci o BiH, i te kako sudbinski sudjeluju u profiliranju, obnovi ili negaciji, odbrani ili destrukciji političkog ethosa i običajnosne osebnosti ljudi ovog podneblja. U tom usudu rješava se, po svemu sudeći, i sam egzistencijalni opstanak Republike BiH, kao državnog individualiteta, i u ovom dobu. Što kao kolektivnu mudrost i kao opominjuće-spasavajuće iskustvo deducirati iz takvog »logosa« povijesnog bivstvovanja bosanskohercegovačke multietničke egzistencije? Da li je moguća takva dedukcija, i ako jest - čemu ona uopšte, ako je zaborav onog emancipatorskog u povijesti ovdje tako snažan i ako sa svakom novom generacijom na djelu jest kataklizmično detroniziranje one, očigledno, mitski osmišljene, a ipak slavne »učiteljice života« - povijesti.

1. TIPIČNE ŠKOLE FANTAZIJA

To je bio rat između civilizacija

O Hantingtonovoj tezi da će 21. stoljeće biti stoljeće sukoba pa i ratova civilizacija i u nas se ozbiljno i kritički raspravljalo.⁴⁵ Ali, kao da je u tim javnim diskusijama nekako po strani ostalo ono što je on pisao neposredno o Bošnjacima i kako je tumačio prirodu rata u Bosni i Hercegovini. Pa da se, otuda, sadržajnije upoznamo s tim njegovim percepcijama. To je važno jer Semjuel P. Hantington *nije bilo ko* te njegova riječ nije bez relevancije i uticija.⁴⁶ I nije, zbog toga, nikad kasno ni suviše o njegovim pogledima kritički govoriti.

Piše on kako je «... većina posmatrača na jugoslovenski rat gledala kao na religiozni ili etnoreligiozni rat.»⁴⁷ Uz našu opasku kako ta dijagnoza naprosto nije tačna, treba reći da se Hantington uspio samopostaviti kao najfanatičniji formulator, reprezentant i popularizator upravo takvih pogleda.

⁴⁵ U tom smislu piše: “U ovom novom svetu, lokalna politika je politika etniciteta; globalna politika je politika civilizacija. Suparništvo supersila zamenjeno je sukobom civilizacija.” (*Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2000., str. 28.)

⁴⁶ Od kada je u 1993. godini objavio članak o nadolazećem sukobu civilizacija Hantington *magično privlači*: “Hantington je doživeo oštru kritiku iz najrazličitijih tabora, ali zahvaljujući njegovom imenu, ugledu i privlačnoj jednostavnosti njegovih ideja fraza “sudar civilizacija” počela je obilato da se koristi, posebno u naučnim i novinarskim krugovima, gde niko nije čitao Hantingtona ni njegove kritičare.” (M. Todorova, *Imaginarni Balkan*, nav. izd., str. 228.)

⁴⁷ *Sukob civilizacija*, nav. izd., str. 300.

Prije svega, on smatra da se u Bosni dogodio *krvavi sukob civilizacija*.⁴⁸ Za jedan od glavnih argumenata u prilog ovoj *dijagnozi* uzima vojnu, finansijsku te pomoć u ljudstvu koje su muslimanske zemlje pružile *Bosancima* kao i aktivno solidarisanje Rusije i drugih pravoslavnih zemalja sa Srbima.⁴⁹ A, taj sukob je nastao na «... civilizacijskim svrstavanjima koja su ukorenjena u islamu i pravoslavlju.»⁵⁰ Bošnjake shvata, pri tome, kao vjersku skupinu, pa ih označava neprestano kao *muslimane* dok druge narode naziva njihovim nacionalnim imenom - Srbi i Hrvati, a njihove odnose tumači kao odnose katoličkih i pravoslavnih *neprijatelja*.⁵¹ No, u našem je kontekstu najvažniji uvid: cijela njegova konstrukcija je zasnovana na *poricanju bošnjačkog nacionalnog individualiteta* i redukciji Bošnjaka na vjersku grupaciju - otuda ih zato i označava kao *bosanske muslimane*. Zato su u njegovoj predstavi bili na djelu «... sukobi među Hrvatima, muslimanima i Srbima ...».⁵² No, pri tome, ustvrđice: “Samo jedan od ovih nasilnih ili potencijalno nasilnih sukoba, onaj između Hrvata i Bosanaca, dogodio se direktno duž neodgovarajuće granice između Zapada i islama.”⁵³

Unutar svoje opće teorije o ratovima između civilizacija formulira tezu da su uzroci nekih od njih, oni važe i za rat u Bosni, i u politikama koje hoće promjenu *neodgovarajućih granica*.⁵⁴ Konzekvenca je logična, mada se ne usuđuje da

⁴⁸ Cit. djelo, str. 28.

⁴⁹ Cit. djelo, str. 28 i 196.

⁵⁰ Cit. djelo, str. 140.

⁵¹ Cit. djelo, str. 40 i 70. Istina, ponekada upotrebljava za muslimane i naziv *Bosanci*.

⁵² Cit. djelo, str. 40.

⁵³ Cit. djelo, str. 234.

⁵⁴ Cit. djelo, str. 281.

je eksplicitno formulira: budući da razgraničenje na svrstavanju u različite civilizacije jest *zakonitost* te se objektivira svim sredstvima pa i u formi novih ratova kao ratova između civilizacija, rat u Bosni i Hercegovini je bio *nužan*, logičan, opravdan jer se s njim mijenjaju, navodno, neprirodno uspostavljene granice između civilizacija. Nije, dakle riječ o imperijalnim, hegemonističkim ratovima protiv države BiH koje vode susjedne države, odnosno njihovi režimi, nego je na djelu rat za razgraničenje između civilizacija. A kako je, navodno, ovdje religija, kao i drugdje, «... glavna određujuća karakteristika civilizacija ...»⁵⁵ to i «... ratovi zbog neodgovarajućih granica skoro uvek su ratovi između ljudi različitih religija.»⁵⁶ Tako je, u ovoj dedukciji, *rat u Bosni i Hercegovini bio rat između islama i hrišćanstva.*

No, uvešće još jednu *halucinantnu* tezu u objašnjavanju ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini: *muslimansku demografsku prijetnju upućenu Srbima*. Muslimansku, navodno, demografsku ekspanziju u Bosni i Hercegovini⁵⁷ tumačiće kao stvarnu prijetnju Srbima na koju će oni odbrambeno reagirati pa će, u kontekstu, navodno, poremećene demografske ravnoteže protumačiti tu ekspanziju kao jedan od uzroka rata u Bosni i Hercegovini i reći: “Etničko širenje jedne grupe dovelo je do etničkog čišćenja od strane

⁵⁵ Cit. djelo, str. 281.

⁵⁶ Cit. djelo, str. 281.

⁵⁷ Pri tome falsificira nacionalnu strukturu stanovništva u BiH iz 1961. godine. Po njemu su 1961. godine Srbi činili 43 % a muslimani 26 % stanovništva dok će 1991. godine biti stvar obrnuta: muslimani čine 44 % a Srbi 31 % stanovništva. Falsificira utoliko što ne zna da još u 1961. godini Bošnjaci, odnosno Muslimani nisu imali pravo na slobodnu nacionalnu samoidentifikaciju, tako da je sigurno njihov udio u stanovništvu bio daleko veći, samo što se mimikrirao prisilom na druge, nemuslimanske identifikacije.

druge.”⁵⁸ Ali, ova prividno neutralna formulacija u suštini jest monstruozno opravdavajuća: stvarna, navodna, muslimanska populaciona ekspanzija izazvala je racionalnu, odbrambenu reakciju Srba u formi etničkog čišćenja.

Poricanje državne agresije na Bosnu i Hercegovinu potvrđuje i indirektno - pseudoteorijom o različitim krugovima onih koji sudjeluju u ratovima zbog *neodgovarajućih granica*. Prvi krug čine neposredni lokalni akteri rata, a to se dogodilo u Bosni, samo što oni, ti akteri nisu susjedne države nego Srbi, muslimani i Hrvati. Drugi krug «... obuhvata učesnike drugostepenog nivoa, obično države koje se direktno odnose na prvobitne strane, kao što su vlade Srbije i Hrvatske u prethodnoj Jugoslaviji ...».⁵⁹ Treći krug obuhvata zemlje daleko udaljene od poprišta borbe, ali su vezane civilizacijskim sponama sa neposrednim lokalnim akterima rata i itd. Ne kao direktni projektanti, formulatori i izvedbeni akteri, nego posredno, u *drugostepenom* krugu, vidimo, u njegovoj stvarnošću neobuzdanoj fantaziji, susjedne države pojavljuju se kao sudionici, navodnog, rata između civilizacija na tlu Bosne i Hercegovine.

Rat, međutim, čak vode, umišlja on u svojoj *malignoj fantaziji*, ne režimi susjednih država nego *bosanski muslimani*, i to pod vođstvom muslimanske *ekstremne frakcije* koju, nasuprot *tolerantnijoj, multikulturalno orijentiranoj frakciji* Harisa Silajdžića, predvodi Alija Izetbegović,⁶⁰ taj *posvećeni musliman*,⁶¹ jer su oni, *bosanski muslimani* «... vodili krvav i užasan rat sa pravoslavnim Srbima i bili

⁵⁸ Cit. djelo, str. 290.

⁵⁹ Cit. djelo, str. 302.

⁶⁰ Cit. djelo, str. 296.

⁶¹ Cit. djelo, str. 298.

angažovani u nasilju protiv katoličkih Hrvata.»⁶² A kad je riječ o žrtvama, on ih izjednačava, a muslimani nisu, zvuči monstrozno i patološki perverzno, stvarne žrtve zločina genocida nego se tek u javnom mnijenju - identificiraju kao takve žrtve.⁶³

Bosanski muslimani su se nekada od, kako on kaže, *sekularnih* građana koji su se smatrali *Evropljanima* - reislamizirali i naglo samoekskomunicirajuće identificirali sa islamskom civilizacijom⁶⁴ pa je Bosna muslimanska država čijoj se instalaciji suprotstavila Evropa⁶⁵ jer se bojala «... da bi uspostavljanje muslimanske države stvorilo osnovu za širenje muslimanskih imigranata i islamskog fundamentalizma ...»⁶⁶ U tom smislu će reći: «Evropske sile su stavile do znanja da ne žele muslimansku državu, Tursku, u Evropskoj uniji, i da nisu srećne da drugu muslimansku državu, Bosnu, imaju na evropskom kontinentu.»⁶⁷ No, te se evropske želje nisu ostvarile pa *su intenzifikacije religioznog identiteta* bosanskih muslimana te «... podrška i pritisci drugih muslimanskih država ...»,⁶⁸ na koncu, «... polako (su) ali sigurno transformisali Bosnu od Švajcarske Balkana u Iran Balkana.»⁶⁹

⁶² Cit. djelo, str. 283.

⁶³ U tom smislu piše kako su se, zapravo, što je, navodno, bila reakcija na Karadžićevu namjeru da, kako je govorio jednom diplomati, “iskoreni poslednje tragove Otomanskog turskog carstva u Evropi” (Cit. djelo, str. 300.) “... bosanski muslimani ... identifikovali kao žrtve genocida koje zapad ignoriše zbog njihove religije ...”. (Cit. djelo, str. 300.)

⁶⁴ Cit. djelo, str. 298.

⁶⁵ Cit. djelo, str. 175.

⁶⁶ Cit. djelo, str. 301.

⁶⁷ Cit. djelo, str. 140.

⁶⁸ Cit. djelo, str. 299.

⁶⁹ Cit. djelo, str. 300.

Bez obzira koliko u njima nalazili zabluda, fantazija, halucinacija, falsifikata, neznanja, ideoloških jednostranosti, antiislamskih predrasuda, koncepcijskih previda i sl., recimo, u ovom trenutku, njegove poglede ne treba potcjenjivati te *an bloc* ili a priori - puko negirajuće odbaciti. Jer, oni su imali, imaju i imaće, posebno u procesu političke socijalizacije novih generacija ne samo na evropskom Zapadu nego i na prostorima ex-Jugoslavije, uticaja na oblikovanje javnog mnijenja i državnih politika evroatlantskog svijeta. Osobno, nakon upoznavanja s njima, kao da obuzima strah i panična uzbuđenost: ako njegovi pogledi bar djelomice izražavaju oficijelne poglede evroatlantskih sila, onda tek sada možemo zamisliti, jer ih onda, u toku agresije, i nismo do kraja bili svjesni niti smo za njih u potpunosti znali, kroz kakva smo sve teška iskušenja i vrtoglave izazove prošli, pa se istinski čuditi kako smo uopšte uspjeli sačuvati narod i državu ma kako da je defektno i anemično iznutra uređena.

No, što neposredno, a što indirektno, kritički osvrt na Hantingtonove interpretacije tek će uslijediti.

Rat balkanskih plemena

Kad se izađe izvan Hantingtonove pseudofilozofije nadolazeće historije vidimo kako je i tradicionalni mit o Balkanu i njegovim narodima u punoj snazi reinkarniran i upotrijebljen kao pseudodiskurs unutar kojeg se u pervertiranom liku prikazivao i rat protiv Bosne i Hercegovine. U tim *fantazijama krivotvorenja* rat je, navodno, ukorijenjen u *povijesnom bitku* Balkana kao egzotičnoj, beznadežno arhaičnoj, predmodernoj, predracionalnoj, predlogičnoj, preddemokratskoj i plemensko-etničkoj stvarnosti orijentalnog despotizma, istočnjačkog misticizma, velikog iracionalizma drevnih strasti i iskonskih sukoba. Pod *balkanizacijom*, zapravo, predrasudni evroatlantski kulturni svijet označava "... ne samo usitnjavanje velikih i snažnih poli-

tičkih jedinica već ... povratak plemenskom, zaostalom, primitivnom i varvarskom. ... U vezi sa Balkanom naglašavano je da njegovi stanovnici ne mare za standarde ponašanja koje je kao normative smislio i propisao civilizovani svet. Kao i svaka generalizacija, i ova se zasniva na redukcionizmu, ali taj redukcionizam i stvaranje stereotipa o Balkanu dostigli su takav stepen i intenzitet da čitav diskurs zaslužuje i zahteva posebnu analizu.”⁷⁰

Izazovima tih stereotipija ne izmiču ni *evroatlantski političari* ni *akademska inteligencija*. Kada je riječ o političarima evo paradigmatične ilustracije: “Prvo od ovih predubedenja (u pogledu tumačenja prirode ratova na tlu ex-Jugoslavije, nap. E. Z.) koje je obuhvatilo sva ostala, jeste da su narodi u bivšoj Jugoslaviji, pre nego što su počeli da koegzistiraju pod čvrstim autoritetom Maršala Tita, vodila između sebe krvave, vekovne ratove, zapravo, *plemenske* obračune. Eto, ta reč je izrečena. U intervjuu za TF1, emitovanom 3. septembra 1992. godine, Fransoa Miteran govori »o izuzetnom pritisku (...) etnosa - ili plemena koja se bude (...) gde svako hoće da stekne državni suverenitet, čak i tamo gde ga kroz istoriju nikada nije imao.«⁷¹ I u američkom oficijelnom političkom kontekstu figurirao je balkanistički diskurs: “Balkanizam je iskrivljena slika naroda jugoistočne Evrope kao barbarskih, s implikacijom da se nasilje, pa čak i genocid kod njih ne mogu izbjeći i da su dio lokalne kulture ... Tokom tog razdoblja sve glavne ličnosti vanjskopolitičkog tima predsjednika Sjedinjenih Država Georgea Busha ponavljale su balkanske stereotipe.”⁷² No, kaže nam Sells, balkanistički diskurs zapada i u nevjerovatne fantazije: “Kulminaciju balkanističke

⁷⁰ M. Todorova, cit. djelo, str. 15.

⁷¹ Žak Žilijar, cit. djelo, str. 36.

⁷² M. Sells, cit. djelo, str. 164.

ludosti dostigao je kongresmen William Goodling iz Pennsylvanije, koji je izjavio da je »sve to počelo još u četvrtom stoljeću naše ere, nakon cijepanja Rimskog Carstva.«⁷³ Govor u kojem je publicirao ovu “teoriju” kongresmen je održao “...30. novembra 1995. godine. Dok je držao taj govor Goodling se hvalisao svojim znanjem kao profesor povijesti.”⁷⁴ I kongresmen Mazulla iz Illinoisa, prilikom obraćanja američkom Kongresu 29. novembra 1995. godine, u balkanističkom diskursu, izjavljuje da se oni “... »tuku već hiljadu pesto godina« ...”.⁷⁵ Sells objašnjava: “Ti su kongresmeni objeručke prihvatili mitologiju koju su sugerirali britanski političari i učenjaci poput Sir Crispina Tikella, koji je tvrdio da je mržnja među jugoslavenskim narodima stara »hiljadu godina«”.⁷⁶ A najtragičnija žrtva te mitologije bili su i Bošnjaci: “Bošnjaci su isto tako predmet dehumanizirajućeg diskursa o balkanskim narodima koji Bosance portretiraju kao balkanske plemenske mrzitelje izvan domena razuma i civilizacije.”⁷⁷

A kada je riječ o akademski obrazovanoj, odnosno znanstvenoj inteligenciji, ilustrativno je, naprimjer, to što onim stereotipijama ne odolijevaju čak ni John V. A. Fine i Jr Robert J. Donia: i oni, tumačeći rat protiv Bosne i Hercegovine, pozivajući se na duboke tradicije, u obliku stereotipnih predstava, pišu: “... ratnički ethos pustio je duboke korene kod ovih stočara, posebno u istočnim delovima Hercegovine ... Oni danas aktivno učestvuju u nasilju koje karakteriše raspad Jugoslavije. Kao relativno neobrazovani naoružani brđani, neprijateljski nastrojani

⁷³ M. Sells, cit. djelo, str. 168.

⁷⁴ Cit. djelo, str. 267.

⁷⁵ Cit. djelo, str. 267.

⁷⁶ Cit. djelo, str. 168.

⁷⁷ Cit. djelo, str. 163.

prema urbanoj kulturi i državnim institucijama ... oni su bili posebno podložni srpskoj šovinističkoj propagandi.”⁷⁸ I uopće, u evroatlantskoj javnosti, pa i znanstvenoj, iz horizonta mitova o Balkanu raširene su predstave čiju suštinu rezimira Marija Todorova: “... sadašnja zverstva počinjena u Jugoslaviji i balkanska zverstva uopšte jesu očekivana prirodna posledica ratničkog etosa, duboko ukorenjenog u psihu stanovnika Balkana. Balkansko nasilje je najsilnije zato što je arhaično, što je proizvod klanskog društva ...”⁷⁹ Tu mitologiju kao konceptualni diskurs ilustriraćemo na još nekoliko primjera.

Dio akademski obrazovanih intelektualaca smatraće da teze o sukobu civilizacija ili etničko-vjerskim sukobima isuviše civiliziraju njihove aktere i predstavljaju ih nerealno kao sudionike moderne civilizacije. Nisu etničke i vjerske zajednice sudionici ratnih sukoba, njihovi protagonisti nalaze se još na nižoj, precivilizacijskoj razini povijesnog razvoja, oni su tek na stadiju plemenske konstitucije. Otuda će Irving Louis Horowitz pisati o ratu na prostorima ex-Jugoslavije, uključivši i teritorij Bosne i Hercegovine, mada je eksplicitno i ne pominje, kao «... plemenskim borbama u Jugoslaviji.»⁸⁰ Ovdje, zapravo, progovara sva skučenost mišljenja koje je ostalo zarobljeno u drevne a aktualizovane mitove o Balkanu kao precivilizacijskoj zbilji.

⁷⁸ R. J. Donia, V. A. Fine, Jr., *Bosnia i Hercegovina: A Tradition Betrayed*, New York, Columbia University Press, 1994, cit. prema: M. Todorova, nav. djelo, str. 238. Na našem jeziku: *Bosna i Hercegovina: tradicija koju su izdali*, FAMA, Sarajevo, 1995. Todorova, inače, ovo djelo smatra ozbiljnom i naučno utemeljenom knjigom ali iritiraju je mjesta u kojoj se kreće unutar stereotipija iako se knjiga želi boriti protiv njih. (Cit. djelo, str. 357.)

⁷⁹ M. Todorova, cit. djelo, str. 239.

⁸⁰ Irving Louis Horowitz, *Oduzimanje života: genocid i moć države*, (*Taking Lives: Genocide and State Power*, New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997., cit. prema: B. i S. Letica, nav. djelo, str. 77.

No, Horowitzova teza o *plemanskim ratovima* na prostorima ex-Jugoslavije sastavni je dio jednog šireg ideološkog modela kojeg smo označili kao *mit o Balkanu*. On je snažno uticao na *morbidno prepariranje* stvarnosti prirode rata i zločina genocida u Bosni i Hercegovini.

Prema Mariji Todorovoj, u svom «... inače izvanrednom članku koji se zalaže za toleranciju i hrišćansku ljubav ...»⁸¹ i Miroslav Wolf, američki teolog hrvatskog porijekla «... rat između Srba, Hrvata i muslimana stalno opisuje kao balkanski ...».⁸² Evo nekoliko njegovih formulacija u kojim figuriraju takve njegove percepcije. Piše, tako, on: «Novi demoni zaposeli su balkansku kuću i pripremali svoj vandalski i krvavi pir, prvo u Hrvatskoj a zatim u Bosni ...».⁸³ U njegovoj percepciji nova Evropa nestaje «... u gustom dimu tvrdoglavnog balkanskog požara ...» te tako «... danas Balkan gori zbog Srbije koja traga za svojim posebnim identitetom.» Vidi on u ratovima protiv Hrvatske i Bosne «balkanski sukob», «balkanski rat», tu je «balkanska mržnja» i tako dalje, gotovo u gnjevu, s ciničkom opaskom, a u skladu sa svojim poduhvatom koji hoće da demistificira mitološke predstave o Balkanu, kaže Todorova, «... dok vam ne pripadne muka.»⁸⁴ Mada eksplicitno ne govori o ratu kao ratu balkanskih plemena, Wolfove percepcije smo situirali u ovaj kontekst, prije svega, zbog toga što se i njegovo mišljenje i vrednovanje kreće u stereotipnom balkanskom diskursu.

⁸¹ M. Todorova, cit. djelo, str. 99.

⁸² Cit. djelo, str. 99.

⁸³ Miroslav Wolf, *Exclusion and Embrace: Theological Reflections in the Wake of Ethnic Cleansing*, *Communio Viatorum*, vol. 35, no 3, 1993, pp 263-287. Ovaj i drugi navodi iz Wolfovog rukopisa dati su prema M. Todorova, cit. djelo, str. 99 i 100.

⁸⁴ M. Todorova, cit. djelo, str. 100.

Sa svojom knjigom *Balkanski duhovi*⁸⁵ Robert D. Kaplan se *proslavio* kao najčuveniji i na politiku zapadnih država najuticajniji promotor starih i novih mitova o Balkanu shvaćenih kao *idealno-tipskih* modela objašnjavanja porijekla i karaktera ratova na prostorima ex-Jugoslavije. »Ta je knjiga učinila popularnom karikaturu balkanskih naroda kao čvrsto isprepletenih u neprekidnoj mržnji i osveti.«⁸⁶ U njoj «... konstrukcija balkanskih naroda i kultura kao nepristupačnih civilizacijskim standardima ponašanja i zatvorenih u nepromjenjive, vječne plemenske mržnje, je ponovo popularizirana ...».⁸⁷ Riječ je o narodima koji žive na balkanskoj granici sa Turskom kao evropskim «... stražnjim vratima.»⁸⁸ Sublimirajući prikaz temeljnih ideja Kaplanove mitologije Balkana iznosi na vidjelo: «Ideologizirana, puna apriorizama i simplifikacija, prožeta romantičnim stereotipovima i fabulacijama, Kaplanova knjiga pronosi poruku da su balkanske zemlje i narodi zahvaćeni mračnim kolektivnim strastima koje povremeno nekontrolirano eruptiraju (Rumunjska 1989, Jugoslavija 1990-1991), ispresijecani nepremostivim civilizacijskim podjelama, te nesposobni racionalno spoznati svoju povijesnu i društvenu stvarnost. U tim navodnim opsesijama 'krvlju i tlom' Kaplan čak pronalazi izvore nacizma, jer da je Hitler, živeći u Beču, blizu južnoslavenskom svijetu, 'naučio kako se zarazno mrzi'»⁸⁹ U ovoj tvrdnji je

⁸⁵ Robert D. Kaplan, *Balkan Ghosts - A Journey Through History*, St. Martin's, New York, 1993.

⁸⁶ M. Sells, cit. djelo, str. 164.

⁸⁷ Michael Sells, *Vjera, historija i genocid u BiH*, (1996) u: *Muslimani Balkana: "Istočno pitanje" u XX vijeku*, priredio Fikret Karčić, Behram-begova medresa, Tuzla, 2001., str. 165.

⁸⁸ M. Sells, cit. djelo, str. 165.

⁸⁹ Ivo Žanić, u knjizi *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995.*, uredili Branka Magaš i Ivo Žanić, Naklada Jesenski i Turk, Dani, Zagreb-Sarajevo, 1999., str. 346.

eksplicitan: za «... nacizam, na primer, može se reći da potiče sa Balkana. U prihvatilištima Beča, plodnom tlu za etničku mržnju blisku južnoslovenskom svetu, Hitler je naučio da mrzi onako zarazno.»⁹⁰ Marija Todorova ovu Kaplanovu tezu o *balkanskom poreklu nacizma* smatra *sramnom i itekako svjesnom*.⁹¹ No, sa takvom demonizirajućom slikom Balkana i njegovih plemena on mu mora naći mjesta u američkoj politici dovodeći ga u tijesnu ali konstruktivističku, fantazmagorijsku vezu s Bliskim Istokom te, u tom smislu, i piše: «Turska, Balkan i Srednji Istok ... ponovo se javljaju kao jedan region - kao ono što su istorijski osjetljivi Evropljani uvek nazivali 'Bliskim Istokom' u širem smislu tog pojma. Posle poremećaja izazvanog Hladnim ratom, nekadašnje Osmansko carstvo, pa čak i nekadašnji vizantijski svet ponovo se spaja u jedno.»⁹²

Sa reputacijom ličnosti koja posjeduje korisno znanje i siguran osjećaj za historiju i sa namjerom da utiče na savjest međunarodne zajednice⁹³ a, mi bi dodali, posebno na američku, prije svega, neintervencionističku politiku, Džordž (George) Kenan će se predstaviti kao autor koji do kraja, pa i u kontekstu tumačenja ratova na prostoru ex-Jugoslavije,

⁹⁰ R. Kaplan, cit. prema: M. Todorova, nav. djelo, str. 208.

⁹¹ Cit. djelo, str. 99.

⁹² Robert D. Kaplan, *The middle East is a Myth*, New York Times Magazine, 20 february 1994, pp. 42-43., cit. prema: M. Todorova, nav. djelo, str. 272.

⁹³ Tako ga atribuirao Morton Abramovic u predgovoru reprint izdanja jednog izvještaja o balkanskim ratovima iz 1913. godine kome su priređivači dali naziv *Balkanske krize: 1913 i 1993*. Predgovor za ovaj reprint napisao je upravo Džorž Kenan: *The Other Balkan Wars. A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect with a New Introduction and Reflection on the Present Conflict by George F. Kenan*, Washington, D. C., Carnegie Endowment for International Peace, 1993, p. I. Ovdje sažeti prikaz njegovih ideja biće dat prema M. Todorova, cit. djelo.

neskriveno i konzistentno misli i vrednuje u diskursu mitoloških stereotipija o Balkanu.⁹⁴ Jedna od takvih stereotipija govori o nacionalizmu kao konstitucionalnoj crti nacionalnih karaktera balkanskih naroda pa se tim karakterom, onda, mogu objašnjavati i ratovi nakon 1991. godine. U tom smislu Kenan, smatrajući da u prošlosti nije vjera bila najjači motivacioni faktor balkanskih ratnih sukoba, tvrdi da je taj faktor bio «... agresivni nacionalizam. Ali taj nacionalizam, onako kako se pokazivao na bojnopolju, crpio je snagu iz dubljih karakternih crta koje su, verovatno, nasleđene iz daleke plemenske prošlosti ... A to je i danas tako.»⁹⁵ U širem kontekstu, taj nacionalizam, koji je potekao iz plemenske tradicije i oblikovao nacionalne karaktere, djelo je neevropske civilizacije na Balkanu: «Suočavamo se sa tužnom činjenicom da je zbog događaja iz tih ranijih epoha, ne samo iz vremena turske vlasti već i iz još ranijih, na jugoistočne prostore evropskog kontinenta prodrila jedna izrazito neevropska civilizacija, koja je do današnjeg dana sačuvala mnoge od svojih neevropskih osobina.»⁹⁶

No, kako to primjećuje M. Todorova, ovaj njegov diskurs koji insistira na dubokim korijenima ratova na prostoru ex-Jugoslavije i uopće sukoba na Balkanu, izražava jedan širi zapadnjački kulturološki mentalitet. Iz njegovog rukopisa, zapravo, izbija «... američka patricijska verzija stare aristokratske evropske paradigme, ukrašena devetnaestovekovnim viktorijskim osećajem za pravednost. Ona ispoljava evolucionističku veru u superiornost uređenih civili-

⁹⁴ On je bio ambasador u Sovjetskom Savezu pedesetih i ambasador u SFR Jugoslaviji šezdesetih godina i bio poznat kao zagovornik "... američke politike odvratanja prema Sovjetskom Savezu." (M. Todorova, cit. djelo, str. 17.)

⁹⁵ Cit. prema: M. Todorova, nav. djelo, str. 19.

⁹⁶ Cit. djelo, str. 19.

zacija nad varvarskim, nad njihovom arhaičnošću, nazadnošću, sitnim zadevicama, neprilagođenom i nepredvidljivom ponašanju, odnosno nad «tribalizmom». I samo korišćenje reči «tribalni» kvalifikuje Balkan kao nižu civilizacijsku kategoriju, rezervisanu, inače, uglavnom za Afrikance.»⁹⁷ Pri tome, kako piše Todorova, Kenanov rukopis «... umanjuje ulogu Otomanskog carstva i Turaka u istoriji i sudbini Balkana: savremeni problemi vode poreklo iz njegove «daleke prošlosti», oni imaju korene koji, očito, sežu daleko unatrag, i to ne samo u doba turske vlasti.»⁹⁸ Konačno, tvrdi Kenan, «... ne treba ni prema Turcima biti previše oštar» jer je «... bilo više mira dok je Balkan bio pod turskom vlašću nego kad je stekao nezavisnost. (Što ne znači da je turska vlast u svakom drugom pogledu bila bolja od onog što joj je usledilo.)»⁹⁹ Pa ipak, u oblikovanju onog neevropskog i Otomansko carstvo, po Kenanu, imalo je svoju ulogu: njegova prisutnost «... imala je za posledicu ubacivanje komadića neevropske civilizacije u jugoistočne ogranke evropskog kontinenta, komadića koji je do danas sačuvao mnoge od svojih neevropskih značajki. Neke se od njih još teže uklapaju u ovdašnji svijet nego u onaj od prije osamdeset godina.»¹⁰⁰ U krajnjoj liniji, iako kod Kenana “... i nije posrijedi nešto tako sirovo kao Huntingtonova teza o budućim ratovima vjerskih civilizacija, sukobi kultura očito se nastavljaju.”¹⁰¹

⁹⁷ Cit. djelo, str. 317.

⁹⁸ Cit. djelo, str. 267.

⁹⁹ Dž. Kenan, cit. prema M. Todorova, nav. djelo, str. 321.

¹⁰⁰ Ivo Banac, *Umijeće balkanskog pisma*, integralni tekst recenzije šest knjiga o raspadu Jugoslavije za časopis *Foreign Policy*, Washington, jesen 1993., cit. prema njegovoj knjizi *Cijena Bosne*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1996., str. 219.

¹⁰¹ I. Banac, cit. djelo, str. 219.

Nakon što je, u tom smislu, demonizirao Balkan i njegove narode,¹⁰² i nakon što je Balkan ekskomunicirao iz evropskog svijeta, on će, kada je riječ o ratovima na prostorima ex-Jugoslavije, pa i ratu protiv Bosne i Hercegovine, formulirati neposredno *antiintervencionističku* američku politiku čiji vodeći uvid i orijentir treba da bude: «... niko - nijedna određena zemlja ni grupa zemalja - ne želi, niti bi to od nje trebalo očekivati, da okupira čitav smušeni balkanski region, da pokori njegove uskomešane narode i da ih drži pod svojim sve dok se oni ne smire i ne počnu da posmatraju svoje probleme malo trezvenije.»¹⁰³ Upravo taj mitološko preparirani svijet Balkana kao neevropski svijet treba da legitimira *politiku uzdržanosti* evroatlantskih zemalja od svake, posebno vojne intervencije. Objasnjavati rat «balkanskim mentalitetima i davnašnjim neprijateljstvi-ma» ne znači, međutim, ništa drugo nego falsificirati prirodu rata protiv Bosne i Hercegovine i pledirati politiku nemiješanja.

Svakako, u objašnjavanju ratova na prostorima ex-Jugoslavije, pa i rata protiv Bosne i Hercegovine, treba uzimati u obzir ne toliko mitske predstave o Balkanu koliko

¹⁰² Odbacujući ovu demonizaciju, i nakon Kenanove konstatacije iz 1993. godine da Balkan i dalje predstavlja problem za Evropu, Todorova će mu *ironično* dobaciti: “Zaista, neosporno ima nečeg neevropskog u činjenici da Balkan nikako ne uspeva da dosegne dimenzije ostalih evropskih pokolja.” (Cit. djelo, str. 20.) I na tezu novinara Rodžera Koena, na kojeg se poziva i Dž. Kenan, da je “pomisao da se ljudi ubijaju ... zbog nečega što se možda dogodilo 1495. godine nezamislivo u Zapadnom svetu. Ali nije na Balkanu”, ona će, opet s jetkošću i ironijom, reći: “Koen je potpuno u pravu. Na Balkanu se ljudi ubijaju zbog nečega što se dogodilo pre petsto godina; u Evropi, koja ima duže civilizacijsko pamćenje, ubijaju se zbog nečega što se dogodilo pre dve hiljade godina. Čovek je sklon da se zapita da li je Holokaust posledica “prekomerno” ili “umereno” preovlađujućeg varvarstva.” (Cit. djelo, str. 21.)

¹⁰³ Cit. prema: M. Todorova, nav. djelo, str. 317.

automitska uobraženja srpskog i hrvatskog nacionalizma. O jednom od njih, o mitskoj srpskoj autopredstavi po kojoj Srbi kroz cijelu povijest vode odbrambene ratove i o njenoj zapadnjačkoj recepciji biće uskoro na drugom mjestu riječ. Ali, što će biti posebno obrazloženo, riječ je o mitskim autopredstavama koje pripadaju svijetu instrumentalne stvarnosti - sredstava s kojima je vršena narkotička proratna, osvajačka mobilizacija nacionalnih masa i javnog mnijenja pa ih se ne može smatrati ni izvorima, ni sadržinom niti samom suštinom rata protiv Bosne i Hercegovine. Upravo to zamjenjivanje, odnosno promoviranje ratnih sredstava u samu supstancijalnost rata protiv Bosne i Hercegovine jest patološki defekt mitologije Balkana kao objašnjavalackog modela ratova na prostorima ex-Jugoslavije. O ovoj promociji, u kritičkom otklonu, tek će biti riječi.

Razlikujući, dakle, mitološke autopredstave srpskog i hrvatskog nacionalizma od zapadnjačkih mitoloških predstava o balkanskim narodima, ipak, može se reći, kako ne treba potcjenjivati ulogu i značenje ove balkanske mitologije u politici zapadnih država prema ratu u Bosni i Hercegovini.

No, taj respekt ne proizilazi iz njihove primarne spoznajne vrijednosti nego iz političkih motiva. Naprotiv, one te vrijednosti nemaju a njihov ključni spoznajni hendikep je u tome što percipiraju Balkan i njegove narode u esencijalističkom diskursu, dakle, u diskursu jedne iracionalne, neutemeljene metafizičke slike unutar koje se *transhistorijski fiksiraju*, navodne suštine kao konstante balkanskog mentaliteta i njemu korespondentne povijesne zbilje. Mi, naravno, u sklopu naših problemskih preokupacija ne možemo ulaziti u kritičku demontažu svih aspeketa mitologije o Balkanu. Jedan, i u kontekstu tumačenja rato-

va na prostorima ex-Jugoslavije kao ratova balkanskih plemena, ali u kontekstu njenog općeg napora na dekonstrukciji te mitologije, rezimirajući i sublimirajući vrijedan spoznajni uvid u njihov smisao, formulira Marija Todorova: "... Balkan je zgodno poslužio da apsorbuje mnoštvo eksternalizovanih političkih, ideoloških i kulturnih frustracija koje potiču iz tenzija i protivrečnosti svojstvenih regionima i društvima izvan Balkana. Balkanizam je vremenom postao zgodna zamena za emocionalno pražnjenje koje je ranije pružao orijentalizam, pošto je oslobodio Zapad otpužbi za rasizam, kolonijalizam, evrocentrizam i hrišćansku netrpeljivost prema islamu ... Kao i u slučaju Orijenta, Balkan je poslužio kao skladište negativnih karakteristika naspram kojih je konstruisana pozitivna i samohvalisava slika "Evropejaca" i "Zapada". ... Balkan je ostao kmet Evrope, anticivilizacija, njen alter-ego, njena tamna strana ... Ako je Evropa stvorila ne samo rasizam, nego i anti-rasizam, ne samo mizogoniju, nego i feminizam, ne samo antisemitizam nego i njegovu osudu, onda za takozvani balkanizam još uvek nije pronađen komplementaran i oplemenjujući par."¹⁰⁴ Marija Todorova, otuda, s prvom postavlja i pitanje: "Zašto ovaj rat mora da bude balkanski? Španski građanski rat je bio španski, a ne iberijski ili rat na jugozapadu Evrope; grčki građanski rat nikad nije bio balkanski; problem Severne Irske takođe je podesno lokalizovan, on se ne naziva ni irskim ni britanskim, čak ne ni engleskim, što on upravo i jeste."¹⁰⁵ A potom, s nepotrebним cinizmom, pita: "Zašto se onda oznaka 'balkanski' koristi za zemlju u ratu koja je pre ovih nemilih događaja insistirala na tome da nije balkanska, a zapravo je ni simpatizeri sa Zapada nisi etiketirali kao balkansku, nego kao svetlu tačku Istočne Evrope?"¹⁰⁶

¹⁰⁴ Cit. djelo, str. 324.

¹⁰⁵ Cit. djelo, str. 319.

¹⁰⁶ Cit. djelo, str. 319.

Neovisno od ovih širih kulturoloških situiranja mitova o Balkanu i neovisno od njegove spoznajne nevrijednosti, tumačenja ratova na prostoru ex-Jugoslavije u diskursu mitologije o Balkanu i njegovim narodima obavljaju sasvim precizne idologijsko-političke svrhe o kojima govori, u svojoj kritici Džordžda Kenana, i Marija Todorova: "Kenana možemo posmatrati i kao značajnog tvorca politike sile i kao njenog zagovornika. U tom obrascu, vlast određuje način predstavljanja (ili koristi postojeće tipove predstavljanja) kad god je to politički svrsishodno. To što neko u potpunosti operiše unutar pojmovnog aparata određenog diskursa nije posledica ograničenja samog diskursa, nego je svestan i nameran izbor."¹⁰⁷ O kakvoj se političkoj svrsishodnosti ove mitologije radi?

Fantastične predstave koje su potekle iz ove mitologije, kakve su predstave o predestiniranim naklonostima ka monstruoznim ratovima ili o historijski dugotrajnim plemenskim antagonizmima, o starim plemenskim mržnjama, o međusobnim osvetama, o narodima nepogodnim za kulturu uma i civiliziranje, o jednakoj krivici svih u plemenskim ratovima i sl., izvjesno je, bile su jedan od ključnih, djelotvorno imobilizirajućih faktora u politici evroatlantskih država prema agresiji i zločinima genocida u Bosni i Hercegovini.¹⁰⁸ Otuda i stoji uvid: "Tvrdnja da su narodi Balkana nekako genetski ili historijski određeni da ubijaju jedni druge je bila glavno opravdavanje za odbijanje Ujedinjenih nacija i NATO-pakta da 'spasu Bosance od genocida'."¹⁰⁹

¹⁰⁷ M. Todorova, cit. djelo, str. 322.

¹⁰⁸ U kontekstu recepcije te balkanske mitologije i Bil Klinton je mogao, formulirajući američku politiku u tom trenutku (10. februar 1994.), reći: "Sve dok se ovi narodi ne umore da ubijaju jedni druge ... loše stvari će se nastaviti dešavati." (Cit. prema: M. Sells, *Vjera, historija i genocid u BiH*, nav. izd., str. 166.)

¹⁰⁹ M. Sells, *Iznevjereni most ...* cit. izd., str. 166.

Pseudoteorije o balkanskim plemenskim ratovima nakon 1992. godine na prostoru ex-Jugoslavije i možemo svrstati u stanovišta s primarnom političkom motivacijom pa pripada ju one neintervencionističkoj političkoj školi mišljenja koja je pseudoargumentirala protiv djelatnog angažmana, prije svega Sjedinjenih Američkih Država u zaustavljanju agresije na Bosnu i Hercegovinu i zločina genocida nad Bošnjacima. U svojoj recenziji rukopisa Džordža Kenana taj neintervencionistički motiv, koji je imao i konkretne reflekse na zapadnjačke državne politike, identificira i Ivo Banac: "... njegov esej, u kojem se preporučuje nemiješanje u sadašnji sukob, ne bi bio od posebnog značaja da se u njemu otvoreno ne iznosi stav o kulturnoj odvojenosti Balkana. To zaista nije nevažna stvar i, koliko god ona bila prikriivena liberalnim kulturnim tabuima, vjerovatno predstavlja glavni razlog zapadnjačke ravnodušnosti i nehaja."¹¹⁰

Građanski, etnički i vjerski rat

Mada ova dijagnostička teza ulazi u Hantingtonovu pseudoteoriju o predstojećim planetarnim sukobima kao sukobima između civilizacija, ona se formulira i publicira i izvan ove kvazifilozofije nadolazeće historije pa je, otuda, ovdje i izdvajamo te posebno razmatramo.¹¹¹

Opće je mjesto, konvencionalno, gotovo konsenzualno recipirano u srpskoj znanosti i pseudoznanosti, u srpskoj

¹¹⁰ I. Banac, cit. djelo, str. 219.

¹¹¹ O teorijsko-konceptualnim dimenzijama predstava o etničkom konfliktu kao suštini ratova na prostoru ex-Jugoslavije vidjeti šire u: Patrick J. O'Donnell, Mladen Grbin, *Simbolička identifikacija i pogrešne predodžbe o konfliktu u bivšoj Jugoslaviji*, u: Carole Hodge, Mladen Grbin, *Europa i nacionalizam*, zbornik radova sa međunarodnog simpozija, Korčula, 21.-28. 9. 1998., Durieux, Zagreb, 2000.

historiografiji i pseudohistoriografiji, u vladajućem srpskom i srbijanskom javnom mnijenju: nije nakon 1992. godine bilo državne ratne agresije na Bosnu i Hercegovinu, nego je na djelu bio građanski, etnički i, uz to, vjerski rat. Ilustrirati ćemo ta mnijenja na nekoliko reprezentativnih primjera.

U kontekstu tumačenja društvene tranzicije u zemljama Istočne Evrope i, konkretno, u kontekstu interpretacije izbora u Srbiji iz decembra 1993. godine, Laslo Sekelj će reći kako su izbori održavani "... u vreme *građanskog rata u Bosni i Hercegovini* (pod. E. Z.) i politike međunarodne izolacije Srbije, odnosno SR Jugoslavije."¹¹² I još dalje, u kontekstu tumačenja uticaja pripadnosti zemalja u tranziciji zapadnom i istočnom hrišćanstvu na njene kontroverzne tokove, gotovo u nezamislivo malignoj fantaziji, dodaće: "Može se ići i dalje: Bosna je danas zemlja sa muslimanskom većinom, pa prema tome pripada drugoj civilizaciji."¹¹³ Posredno, sa ekskomunikacijom Bošnjaka i Bosne iz evropske civilizacije, može se logički zaključiti, proizilazi: ako je na djelu bio etničko-građanski rat, i ako Bosna *pripada drugoj civilizaciji* onda je to i vjerski rat, rat hrišćanstva protiv strane, islamske civilizacije na tlu Bosne i Hercegovine.

Nije nikakvo čudo što će Milorad Ekmečić, kao jedan od vodećih bosanskosrpskih ideologa pansrbizma i ratnih ciljeva srbijansko-crnogorskog režima, fanatično, opsjednuti *demonizmom laži*, formulirati i promovirati *malignu fantaziju o građanskim ratovima* na prostorima ex-Jugoslavije: "Optužbe da je Memorandum Srpske akademije nauka iz

¹¹² Laslo Sekelj, *Nacionalizam i demokratija: tri tipa transformacije u Istočnoj Evropi*, časopis *Nova srpska politička misao*, NP Vreme d.o.o., br. 2-3, Beograd, 1998., str. 198.

¹¹³ Cit. djelo, str. 205.

1986. godine jedan deo srpskog programa za agresiju na susedne narode i nesrpske teritorije je pogrešna. Pogrešno se ocenjuje, a to se zlonamerno radi sa ciljem da se građanski rat 1992. godine predstavi kao agresija Srbije na nezavisne države Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. To je pokušaj da se odgovornost za građanske ratove, za raspad Jugoslavije, za krvoprolića, za etnička čišćenja, prebaci od onih koji su to uradili na srpski narod.”¹¹⁴

Jedan drugi srpski intelektualac će ustvrditi: “Građanski rat je Bosnu i Hercegovinu podelio po nacionalnoj liniji - međusobno su ratovali Bošnjaci, Hrvati i Srbi a ne pripadnici različitih političkih i ideoloških skupina. ... Ovde skicirani uzroci građanskog rata u BiH nisu u skladu sa dominantnom interpretacijom u knjigama i tekstovima stranih autora - onog koja rat u BiH interpretira kao »srpsku agresiju« ...”.¹¹⁵

Svetozar Stojanović, srpski filozof, koji, što je, svakako, indikativno, Bošnjake ne zove njihovim nacionalnim imenom nego ih označava uvijek kao *slovenske Muslimane*, također, zastupa identično stajalište: to je «... u biti međunacionalni, međuverški i građanski rat neopozivo (je) «pretvoren» u odbrambeni rat te novopriznate države (Bosne i Hercegovine, nap. E. Z.) protiv 'spoljne agresije Srbije i Crne Gore'»¹¹⁶

¹¹⁴ Milorad Ekmečić, Iz intervjua Radio Slobodnoj Evropi, 21. februara 2002., cit. prema: <http://www.danas.org/programi/haaska> ...

¹¹⁵ Danilo Vuković, *Demokratska konsolidacija i društveni konsenzus: unitarističko-separatistički rascep u Bosni i Hercegovini*, Politički mesečnik *Context*, Beograd, april 2001.

¹¹⁶ Svetozar Stojanović, *Glavni činioci nasilnog raspada Jugoslavije*, <http://www.instifdt.bg.ac.yu/ifdt/izdanja>

U istim tvrdnjama - fikcijama srpski orijentalista Darko Tanasković - do kraja je eksplicitan: "Rat u Bosni i Hercegovini ... To je istovremeno bitka za teritorije, s politički osmišljenom predigrom, zatim međuetnički, građanski i verski rat."¹¹⁷ Eksplicitan je, na drugoj strani, u tvrdnji da nije bila na djelu nakakva srbijansko-crnogorska agresija na Bosnu i Hercegovinu: "Ako se ostavi po strani politički izrazito tendenciozan i neodrživ stav, da je u korenu svega spoljna (jugoslovensko-srpska) agresija na samostalnu i suverenu državu, članicu OUN koji, iz razumljivih razloga, uporno zastupaju muslimanske vlasti u Sarajevu i njihovi najusrdniji inostrani zaštitnici i pokrovitelji, može se reći da se danas najčešće govori o ratu za teritorije i o građanskom ratu. ... Teže se, pogotovo u svetu, prihvata realnost opšte međuetničke suprotstavljenosti... Najteže se, međutim, probija istina da je rat između Muslimana, Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini jednovremeno i aktuelizovanje vekovnog sukobljavanja muslimana, pravoslavnih i katolika na ovim prostorima. A on neopozivo jeste i to."¹¹⁸

U *fantazijama krivotvorenja* Dragoljuba B. Đorđevića «... desilo (se) da ne ratuju Hrvati protiv Srba, a ovi protiv Muslimana i obratno, nego katolici i pravoslavci, hrišćani i muslimani. Građansko-etnički sukob, dobrano podgrejan religijskim momentom, slio se u beskrupulozan *verski rat*.»¹¹⁹

¹¹⁷ *Džihad u Bosni i Hercegovini: privid ili stvarnost? (Islam i rat u Bosni i Hercegovini)*, u *Islam i mi*, Parteon, Beograd, 2000., str. 61. Ovaj tekst prvi put objavljuje na francuskom jeziku u Strazburu, u časopisu Centra za germanističke studije *Revue d'Europe Centrale*, 2, 1, 1994., dakle, objavljuje ga u jeku agresije i zločina genocida nad Bošnjacima.

¹¹⁸ Darko Tanasković, *Islam i mi*, nav. izd., str. 62.

¹¹⁹ Dragoljub B. Đorđević, *Religijsko crkveni kompleks, rasplet druge i budućnost treće Jugoslavije (Fragmenti)*, <http://www.institfdt.bg.ac.yu/ifdt/izda...>

Ostavimo po strani moralnu dimenziju ovakvih interpretativnih percepcija. Bitno je nešto drugo: svjedoči se kako srpski nacionalizam u liku svoje inteligencije agilno hoće sudjelovati u oblikovanju evropskog javnog i akademskog mnijenja, naravno, prezentirajući *svoju stvar*. Zar je onda i čudo što će se teze o građanskom, etničkom i vjerskom ratu, odnosno ratu između različitih civilizacija a ne o ratu protiv države Bosne i Hercegovine, u različitim formulacijama pojaviti i u rukopisima pojedinih zapadnoevropskih akademski obrazovanih intelektualaca. Ilustriraćemo te *teze* na nekoliko primjera.

Prihvatajući mitološke predstave o Balkanu i balkanskoj psihi i unutar ove *škole fantazija* porijeklo ratova na tlu ex-Jugoslavije tražiće se u drevnom historijskom kauzalitetu, u, navodnoj, stoljetnoj međuetničkoj mržnji te se u ratu u Bosni i Hercegovini radi «... samo o podignutom talasu mržnje i zvjerstava koje Srbi, Hrvati i Muslimani čine jedni drugima od početka historije.»¹²⁰ Ili, u drugačijoj formulaciji, ponavlja se ista misao po kojoj su «... današnje strahote satkane od niti iste historijske tapiserije, stvarane od invazije Slavena na Balkan u šestom vijeku.»¹²¹ Evo još jedne formulacije koja se kreće unutar ove *škole fantazije*:

¹²⁰ Katherine McIntire, *Vjekovni bosanski konflikt obilježen mržnjom (Centuries of Hated of Mark Bosnian Conflict)*, Army Times, maj 1993., str. 12, cit. prema: Norman Cigar, *Genocid u Bosni, Politika "etničkog čišćenja"*, Bosanski kulturni centar, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998., str. 20.

¹²¹ Thomas Butler, *Kraj istorije - balkanska kultura i katastrofa (The Ends of History: Balkan Culture and Catastrophe)*, Washington Post, 30. aug. 1992. str. 3, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 20.

“... moje vlastito istraživanje ... pokazuje ... da su se ovi ljudi međusobno borili, ne stotinama već hiljadama godina, zbog religioznih, etničkih i kulturnih razlika.“¹²²

Ove će teze, kao što ćemo kasnije vidjeti, za svoje konzekvencije imati dva ključna stava: nema sankcija za državnu agresiju jer su sve etničko-vjerske strane u sukobu jednako odgovorne za rat i nije bio na djelu zločin genocida nego *etničko čišćenje* i zločini protiv čovječnosti.

Još početkom jula 1992. godine Galen Carpenter plasirao je u američko javno mnijenje tezu koja je, naravno, za sobom povlačila, kao što smo vidjeli, projekt američke neintervencionističke politike, pa, dakle, ona nije ostala u sferi privatnih refleksija i bez odjeka unutar američkog državnog establišmenta, po kojoj su na prostorima ex-Jugoslavije na djelu ne međudržavni nego *etnički sukobi*, a oni «... posljedica su dugotrajnih neprijateljstava i nedostupni su rješenjima nametnutim izvana.»¹²³ I kasnije, što smo već istakli, populariziraće svoju predstavu po kojoj «... Bosna nije ništa više do poprište suprotstavljenih etničkih i vjerskih frakcija ...»¹²⁴

Unutar takve slike on će zastupati nekoliko važnih stavova. Prije svega, taj rat nije ništa drugo do «obična borba za teritorijalni plijen kao rezultat raspada jugoslavenske federacije.»¹²⁵ Otuda, pledira za moralnu i političku ekvidistancu

¹²² Džon Vornar (John Warner), senator, pripadnik neintervencionističkog bloka političkog mišljenja, iz govora u Komitetu za oružane snage Senata SAD, na brifingu načelnika združenog štaba o tekućim vojnim operacijama u Somaliji, Iraku i Jugoslaviji, 29. januar 1993., (Washington D. C.: U. S. Government Printing Office, 1993., str. 95-96), cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 21.

¹²³ Cit. prema: B. i S. Letica, nav. djelo, str. 81.

¹²⁴ Nav. djelo, str. 81.

¹²⁵ Cit. prema: N. Cigar, nav. djelo, str. 144.

spram *etničkih i vjerskih frakcija*: i on propovijeda, negirajući agresiju na Bosnu i Hercegovinu, i poričući postojanje zločinaca i žrtve, tezu o njihovoj jednakoj krivici u borbi za teritorije kao glavni ratni plijen. U skladu s tim i on poriče izvršene zločine genocida bestidno pseudoargumentirajući, pri tome malim brojem žrtava, što je rezultat, navodno, osviještene srpske politike u borbi za bosanske teritorije: «... umjesto istrebljenja članova drugih etničkih grupa, Srbi su ih generalno protjerivali sa određenih teritorija.»¹²⁶ U poricanju zločina genocida nad Bošnjacima pozivaju se mnogi autori, kako to čini Carpenter, na nacističke zločine genocida: u odnosu na njih zločin genocida nad Bošnjacima nije ni postojao. Toj pseudoargumentaciji dodaje i tezu da se Srbi ne mogu komparirati uopšte sa nacistima «.. jer za razliku od nacista, Srbi nisu bili prijatnija ostatku Evrope.»¹²⁷ U tom smislu i piše: «Mi nećemo gledati srpske pancir divizije kako napreduju prema Parizu ili Srbe kako osvajaju Ukrajinu u okviru svog zahtjeva za lebensraum.»¹²⁸ Isto tako, podržava, imajući u vidu da one nisu osudile zločine u drugim krajevima svijeta, srpsku osudu Sjedinjenih Država: «Srbi imaju pravo kada kritikuju SAD i njihove saveznike da primjenjuju dvostruke standarde.»¹²⁹ U krajnjoj liniji, s ovakvom pervertiranom slikom prirode rata u Bosni i Hercegovini i ovaj američki analitičar podupire blok antiintervencionističke američke politike koja treba da se utemeljuje na uvidu: «... iako se desio jedan poseban žestok politički razvod, to ne treba da ima

¹²⁶ Cit. djelo, str. 144.

¹²⁷ Cit. djelo, str. 145.

¹²⁸ Ted Galen Carpenter, *Srbijanska analogija ... i perspektiva (Serbia Analogy ... and Perspective)*, Washington Times, 12. juni 1994., cit. prema: N. Cigar, nav. djelo, str. 145.

¹²⁹ Cit. izv., str. 144.

šire strategijsko i moralno značenje.»¹³⁰ Pošto, dakle, Srbi ne predstavljaju strategijsku opasnost, to SAD i druge zemlje nemaju razloga za vojnu intervenciju u ratu protiv Bosne i Hercegovine. Vidimo: pseudoteorije o etničko-vjerskom ratu u Bosni i Hercegovini obavljaju tri temeljne svrhe - amnestiranje zločina agresije, poricanje zločina genocida, o čemu će tek biti više riječi, i podupiranje američke antiintervencionističke politike.

I u percepcijama Etijena Balibara desio se "... užasan građanski rat u Jugoslaviji ..." ¹³¹ No, tumači ga u širem kontekstu: "Građanski rat u Jugoslaviji predstavlja ako već ne isključivo a ono bar delom i žestoko sukobljavanje u kojem je ulog uključivanje u razvijeni »centar« kapitalističke Evrope ili, pad na »periferiju« lišenu odsad bilo kakvog sredstva da zaštiti svoj rad i svake mogućnosti da sama iskoristava svoje resurse." ¹³²

No, rijetko je ko kao Edgar O'Balance na tako konzistentno konceptualan način formulirao i branio tezu u građanskom ratu. U svojoj knjizi *Građanski rat u Bosni* kreće se u *fantaziji krivotvorenja* koja uobražava: to je "opaki građanski rat ... između tri strane", to je jedna "konfuzna borba između teritorijalnih gospodara rata i njima suprotstavljenih paravojnih snaga ..." ¹³³

¹³⁰ Cit. izv., str. 144.

¹³¹ Etijen Balibar, *Mi, građani Evrope?* Beogradski krug, Beograd, 1003., str. 186.

¹³² Cit. djelo, str. 192. Treba napomenuti da autor govori o građanskom ratu u Jugoslaviji u članku *Evropa posle komunizma*. Riječ je o izlaganju na seminaru *Geofilozofija Evrope* koji je 8. i 9. novembra 1991. održan na Univerzitetu humanističkih nauka u Strazburu. Tekst je objavljen kasnije, u februaru 1992. Pisan je, dakle, prije početka agresije na Bosnu i Hercegovinu.

¹³³ Cit. prema: *David Campbeli, Nacionalna dekonstrukcija, Nasilje, identitet i pravda u Bosni*, Forum Bosna, Sarajevo, 21/03., str. 76.

Nije, međutim, zapaženo u našoj javnosti: predstava o građanskom ratu u Bosni i Hercegovini ulazi s vremenom u zapadnu kolektivnu memoriju generacija koje dolaze i to kroz sisteme akademskog obrazovanja. Jedna od formi tog pamćenja jeste i *studentska udžbenička literatura*: preko nje akademska inteligencija recipira ovu pervertiranu predstavu o prirodi rata u Bosni i Hercegovini. Ovaj uvid ilustriraćemo sa nekoliko karakterističnih primjera.

U djelu *Politika* koje "... predstavlja potpun i aktuelan uvod u izučavanje politike ... " pa je knjiga "... sačinjena tako da bude od koristi kako studentima koji pohađaju predmete u okviru ove discipline, tako i širem čitalaštvu koje ova tema zanima",¹³⁴ Endru Hejvud tvrdi: "Etnički sukobi bili su najdramatičniji u Jugoslaviji, gde su doveli do totalnog rata između Srbije i Hrvatske 1991. i građanskog rata u Bosni od 1992. do 1996. godine."¹³⁵

U jednom drugom udžbeniku napisanom za studente prve godine politologije - objavljenom u Londonu i Njujorku - Gary Brownin izriče istu tvrdnju: "Nacionalizam je prijeporna, ali nedvojbeno moćna ideologija modernoga svijeta. Diljem svijeta, poziv na privrženost naciji budi političke strasti. Rat i građanski rat u Ruandi, Irskoj i Bosni svjedoče o djelovanju destruktivne i silovite snage nacionalizma."¹³⁶ Zapazimo ovdje besmislicu: zar je moguće u tri do kraja različite zemlje i ratovima koji su se vodili na njihovom tlu pronaći, kada je riječ o njihovom karakteru, nešto zajedničko - građanski rat - osim u *fantaziji bez granica*.

¹³⁴ Endru Hejvud, cit. djelo, str. 5.

¹³⁵ Cit. djelo, str. 72.

¹³⁶ Gary Brownin, *Političke ideologije*, u: Barrie Axford, Gary K. Browning, Richard Huggins, Ben Rosamond, John Turner i Alan Grant, *Uvod u politologiju*, Politička kultura, Zagreb, 2002., str. 233.

Nekritički recipirajući Huntingtonove teze o ratu u Bosni i Hercegovini pišaće, uzgred, na margini, i Entoni Gidens, inače, doktrinarni tvorac čuvenog socijaldemokratskog *trećeg puta* ili *novog centra*. Jednu od tih teza možemo naći u njegovoj *Sociologiji*. "Politolog Semjuel Huntington (1993) iznosi tezu da borba između zapadnjačkih i islamskih gledišta može postati deo jednog svetskog 'sukoba civilizacija' do koga može doći posle hladnog rata i paralelno sa sve većom globalizacijom. Nacionalna država nije više najvažniji činilac u međunarodnim odnosima, pa će se rivaliteti i sukobi odigravati na nivou velikih kultura ili civilizacija. To je i prava priroda sukoba koji se odigrao u Bosni, u bivšoj Jugoslaviji, u kome su se bosanski muslimani borili protiv Srba, koji predstavljaju hrišćansku kulturu."¹³⁷ Ovdje nije posve jasno da li Entoni Gidens, u drugom pasusu, tek parafrazira i razrađuje Huntingtonovo stajalište ili je, pak, riječ o njegovom autorskom uvidu. No, neovisno od ove nedoumice, izvjesno je jedno: eksplicitno ne kritizira Huntingtonovu tezu pa, posredno, možemo to zaključiti, i sam recipira tezu o građansko-etničko-vjerskom ratu u Bosni i Hercegovini.

U sasvim drugom kontekstu, u kontekstu interpretacije političkih promjena u bivšim komunističkim zemljama a u procesu društvene tranzicije nakon 1989. godine, Eckard Jesse će, bez ikakve rezerve, također, recipirati tu tezu i pisati: "Što je komunistički sustav pod Titom a također i nakon njega spojio, rastavilo se krvavim sukobima. Žestoki građanski rat je tutnjao. ... Mirovni sporazum iz Dayton (1995.) je zaustavio građanski rat u Bosni i Hercegovini, međutim nije stao na kraj i etničkim konfliktima."¹³⁸

¹³⁷ Entoni Gidens, *Sociologija*, CID, Podgorica, 1998., str. 287.

¹³⁸ Eckard Jesse, *Tipologija suvremenih političkih sustava*, Panliber, Osijek-Zagreb-Split, 1999., str. 71.

I prepredeni Henri Kisindžer (Kissinger), čije se knjige iz oblasti diplomatije izučavaju na univerzitetima širom svijeta, pa i na bosanskohercegovačkim, zastupa slična stanovišta ali u još radikalnijem obliku. U tom smislu pišaće: “Priznavanje nezavisne suverene Bosne od strane NATO 1992. godine, neizbežno je proizvelo građanski rat, a ne državu.”¹³⁹ No, to je u njegovim malignim fantazijama bio, istodobno, etnički i vjerski rat utemeljen na stoljetnoj mržnji bosanskih Srba, Hrvata i Muslimana pa je njihova “... uzajamna mržnja pre svega i izazvala raspad Jugoslavije.”¹⁴⁰ Ta je *duboko usađena vjerska mržnja između Srba pravoslavnih, Hrvata katolika i muslimana izazvala građanski rat koji “... više podseća na Tridesetogodišnji rat nego na bilo koji savremeni politički sukob.”*¹⁴¹ No, i prije objavljivanja ove knjige, Kisindžer je popularizirao identična stajališta. Tako će, naprimjer, 1998. godine pred Odborom Senata Sjedinjenih Država za oružane snage izjaviti: “U Bosni i Hercegovini se ne radi o agresiji jedne države na drugu. Radi se o sukobu tri etničke, ili još preciznije vjerske skupine. Srbi, Hrvati i Muslimani nisu bili sposobni živjeti zajedno u jednoj relativno velikoj Jugoslaviji.”¹⁴²

Kao što vidimo: u ovim knjigama studenti se susreću s retoričkom tvrdnjom o građanskom ratu u Bosni i Hercegovini a da se, i to je ono najzagonetnije, pri tome, ona ni u elementarnom smislu ne obrazlaže i ne argumentira te se, onda, vjerovanto, autoritetom autora, univerzitet-skih profesora, sugerira, što je, svakako, vanznanstveni manir, faktički da se ovakva tvrdnja prihvati kao nešto što

¹³⁹ Henri Kisindžer, iz njegove knjige *Da li je Americi potrebna spoljna politika*, Danas, 8. juli 2003.

¹⁴⁰ Cit. izv.

¹⁴¹ Cit. izv.

¹⁴² <http://www.voa.gov/misc/croatia/kissinge.html>

je samo po sebi izvjesno i neupitljivo. Uskraćeni za obrazloženja, sudionici akademske zajednice, kroz oficijelni sistem učenja, indoktriniraju se jednom *malignom fantazijom krivotvorenja* koja, tako, ulazi kao *dogma* u njihovu obrazovnu svijest što, onda, Bosni i Hercegovini ograničava mogućnost da zapadnoevropskoj inteligenciji koja jest i koja dolazi prezentira istinu o vlastitom iskustvu rata protiv njenog opstajanja.

Kada je riječ o tumačenju agresije na Bosnu i Hercegovinu kao vjerskom ratu u zapadnjačkim predstavama, i onim u akademskim zajednicama i onim u prosječnom javnom mnijenju, njegovo se objašnjenje hoće pojmiti, ne samo kao produkt *zapadnjačkih predrasudnih uvjerenja* nego i kao izraz *neznanja* i *nedovoljnog poznavanja* kako bosansko-hercegovačke povijesti tako i njene savremene predratne stvarnosti, ali i *teško razumljivih*, i kad se s znanjem njoj pristupi, veza i odnosa između *nacionalnih* i *etničkih identifikacija*. Jedno od takvih objašnjenja formulira i S. Monnesland: "Rat u Bosni često se interpretirao kao vjerski rat. To se mišljenje temelji na starom uvjerenju kako je vjerska netolerancija tipična za Bosnu. Stanovnicima je zapadne Europe bilo teško shvatiti složen odnos etničkog identiteta i vjere u Bosni. Nije bilo dovoljno poznato do kojeg je stupnja Bosna bila obilježena međuvjerskim brakovima i sekularizacijom."¹⁴³ Uz respekt ovog mirnog i racionalnog, prosvjetiteljski intoniranog tumačenja, i o drugim aspektima prethodno identificiranih teza u kojima se objašnjava priroda rata u Bosni i Hercegovini - u kritičkom diskursu biće uskoro riječ.

¹⁴³ Svein Monnesland, *Zapadnjačke percepcije Bosne*, u: Carole Hodge, Mladen Grbin, *Europa i nacionalizam*, nav. izd., str. 41.

A sada o *drugim školama fantazije*. Uz ideološke modele zasnovane na elaboriranim percepcijama *prirode rata* na tlu Bosne i Hercegovine, postojali su, i postoje, i drugi tipovi falsificiranja njegove stvarnosti. Ovdje ćemo identificirati *nekoliko takvih tipova* ideologijskog prekrivanja i mimikriranja zbilje rata u Bosni i Hercegovini koji su, inače, u našoj široj pa i u stručnoj javnosti, manje ili više anonimni.

To je bio rat za Jugoslaviju

Potiču i dolaze iz dva svijeta - Marija Todorova i Hanes Hofbauer. Moralni identiteti su sasvim različiti. Teorijski diskursi i sposobnost racionalnog mišljenja je u totalnoj diskrepanci. Ideologijske opsesije - neuporedive. U svemu pozitivnom superiornost ima M. Todorova. Pa, ipak, dolaze do istog zaključka: bio je to rat protiv secesije, a za očuvanje jugoslovenske države.

U svakodnevnoj svijesti, u srpskom javnom mnijenju, unutar srpske znanstvene zajednice i sl., figurirala je, i dalje se reproducira, jedna od najvećih laži dvadesetog stoljeća: da se državna politika Srbije i Crne Gore borila za očuvanje Jugoslavije kao socijalističke, federativne države republikanskog oblika vladavine, te da je *secesionistička politika republika*, zapravo, isključivi uzrok ratova na prostorima ex-Jugoslavije.

Evo karakterističnih islustracija ovog već *mitologiziranog falsifikata*. Tako se, naprimjer, tvrdi: «Jugoslavenska državna zajednica, koja je bila poznata u čitavom svijetu i isticana kao primjer višenacionalne i multikulturene zajednice, nasilno je razbijena u saradnji i potpunoj koordinaciji jugoslovenskih secesionista i nekih stranih sila koje su vijekovima imale osvajačke ambicije prema ovim prostori-

ma.”¹⁴⁴ A onda se u duhu starih fikcija o *srpskom mesijanskom poslanju*, ovdje poslanju očuvanja jugoslovenske države, kategorički ustvrđuje: «Nema sumnje, zbog teritorijalne rasprostranjenosti i državotvorne i državočuvarne uloge srpski narod je predstavljao 'remetilački faktor' (hrvatska antisrpska sintagma) za nastojanja da se rasturi Jugoslavija i na mesto nje oforme nezavisne nacionalne države - otkud tolika srbofobija kod Hrvata a i kod drugih.»¹⁴⁵ I on, dakle, smatra da je glavni uzrok rata u separatističkim snagama i secesionističkim republikama koje su secesiju pripremale pod izgovorom formiranja asimetrične federacije, a kasnije i konfederacije. Sa zanimljivom, nekonvencionalnom tvrdoglavošću ovo stajalište brani te popularizira i Milan Tepavac: «Protuustavna nasilna secesija neodvojiva je od terorizma i po definiciji je agresija na državu protiv koje je secesija uperena. Bivše jugoslovenske republike Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija su klasičan primer poput američkog secesionističkog rata.»¹⁴⁶ To je, u fantaziji ovog autora, apsolutna istina, to, kaže on, *nikome više ne treba dokazivati*, te još jednom ustvrđuje kako nije sporno da su bivše članice jugoslovenske federacije (Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina) izvršile protivustavnu, nasilnu secesiju od SFR Jugoslavije.¹⁴⁷ Dok ovdje *slučaj makedonske secesije* izostavlja, jer ga smatra specifičnom, figurira i dalje

¹⁴⁴ Mirko Zurovac, *Šta nam se stvarno dogodilo ili "Proizvodnja laži" u službi militarnog imperijalizma*, <http://mitropolija.cg.yu/duhovnost/jagnje/mirko-zurovac-1-html>

¹⁴⁵ Svetozar Stojanović, *Glavni činioci nasilnog raspada Jugoslavije*, cit. izv.

¹⁴⁶ Milan Tepavac, *Ko je na koga izvršio agresiju?*, Srpska politika, Beograd, 26. februar 2003.

¹⁴⁷ Milan Tepavac, *Protuustavne secesije neminovno vode u rat*, Srpska politika, Beograd, 10. februar 2003.

'dogmatizam kategoričkog suda: oni koji posežu za protuustavnim nasilnim secesijama jesu, smatra Tepavac, odgovorni za izazivanje secesionističkih ratova.¹⁴⁸

Ilustrirane - u nacionalističkim velikosrpskim uobraženjima gotovo mitske - predstave prirode rata u Bosni i Hercegovini, međutim, nailazile su i na pozitivne recepcije u literarnoj produkciji zapadnjačke akademske inteligencije. Ili je, pak, ona, do identičnih *fantazija krivotvorenja* dolazila samostalno, autorski. No, neovisno od toga, i ovdje, u ovoj *školi fantazija*, kao i u drugim *školama*, ostaje zagonetnim: otkuda dolazi to da ideologija pansrbizma i srpskonacionalističke ideološke racionalizacije osvajačkih ratova na tlu ex-Jugoslavije *korespondiraju* sa *objašnjava-laćkim modelima* što ih osmišljavaju i publiciraju intelektualci koji dolaze izvan prostora ex-Jugoslavije?

Pri tome, i u njihovoj verziji, presudna sukrivica se nalazi u prijevremenom ili brzom priznanju *secesionističkih republika* kao nezavisnih država: "Ipak, ostaje upitno zašto je Evropa tako brzo priznala Sloveniju, Hrvatsku, Makedoniju i Bosnu: Jesu li to bile iznimke od pravila ili nagovještaj dublje promjene naglaska u međunarodnim odnosima? S obzirom na često nepredvidljive erupcije etničkih sukoba i nacionalističkih osjećaja diljem sveta, možemo li biti tako sigurni u stabilnost međunarodne zajednice suverenih država?"¹⁴⁹ A u *secesionističkom diskursu* kao *objašnjava-laćkom modelu* Radzu G. C. Tomas, (Raju G. C. Thomas) kao historičar Balkana, redovni profesor političkih nauka na američkom Univerzi-

¹⁴⁸ M. Tepavac, cit. djelo.

¹⁴⁹ Antoni D. Smit, *Nacionalizam i modernizam*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003., str. 81.

tetu Market u Milvokiju, Viskonsin, do kraja je eksplicitan: »Zasigurno, prava agresija u Jugoslaviji je započela zapadnim priznanjem Slovenije i Hrvatske. Teritorijalni integritet države (Jugoslavije) koja je stvorena slobodnom voljom i koja je postojala još od 1918. je pogažen. Nova politika priznavanja država se 1991. godine pokazala kao inovativan način razaranja priznatih država. Kada nekoliko bogatih i moćnih zemalja odluče da razbiju nezavisnu državu putem priznanja njenih delova, kako ta država onda može da se brani? Od ovakvog vida agresije nema zaštite, nema odbrane.«¹⁵⁰ U njegovoj fantazijskoj percepciji, kako konsekvencija sukoba između, recimo to tako, *parapravnog secesionizma* i *ustavnog državobraniteljstva*, nije u ratovima na prostoru ex-Jugoslavije, zapravo, riječ o državnoj agresiji srbijansko-crnogorskog režima, nego o unutarjugoslovenskom građanskom ratu: «U pokušajima države da vojnom silom skrši secesionistički pokret, termin «agresija» na način na koji je definisan Poveljom Ujedinjenih Nacija ne može da se primeni. To je građanski rat, ne rat među državama.»¹⁵¹ Identično stanovište zastupa i brani Diana Johnstone: «Sigurni u aktivne simpatije Nemačke, Austrije i Vatikana, lideri u Sloveniji i Hrvatskoj pripremili su fait accompli unilateralne secesije bez pregovora, koja je proglašena 1991. g. Takva secesija bila je nezakonita prema jugoslovenskom i međunarodnom zakonu i bilo je sigurno da će ubrzati građanski rat. Ključna uloga nemačke (i vati-

¹⁵⁰ Radzu Tomas, *Nacionalizam, secesija i sukob: nasleđe bivše Jugoslavije*, cit. prema: *Ništa nije večno*, uvod - Džered Izrael, obrada - Nebojša Malić, <http://www.emperors-clothes.com/serbo>

¹⁵¹ Radzu G. C. Tomas, *Izrugivanje s tradicijom i običajima, NATO-ov rat i bezbednost sveta*, <http://www.emperors-clothes.com/serbo...> Ovaj tekst predstavlja izlaganje koje je autor pročitao na konferenciji *Rat i mir* koja je održana u Parizu 25. oktobra 1999.

kanske) podrške bila je da obezbedi brzo međunarodno priznavanje novih nezavisnih republika, da bi se Jugoslavija transformirala u «agresora» na sopstvenoj teritoriji.»¹⁵²

Ovakva i slična stajališta, što eksplicitno a što imanentno, formuliraju i brane tvrdnju: *ratovi na tlu ex-Jugoslavije, zapravo, u svojoj suštini bili su ratovi za očuvanje jugoslovenske države*. Dakle, bili su to ratovi za ili protiv opstanka jedne međunarodno priznate, nezavisne i suverene države Jugoslavije. Ilustrativnu paradigmu ove *škole fantazija* možemo, bar u njenim ključnim elementima, naći u *Imaginarnom Balkanu* Marije Todorove. Ne izriče ona, naravno, ovu tezu u njenom *programskom* sadržaju niti u do kraja razgovijetnom i eksplicitnom obliku. Pa, ipak, da se on uz napor *dešifriranja* prepoznati kao njena vodeća misao u interpretaciji ratova na tlu ex-Jugoslavije.

Ona, s pravom, odbija, kao što smo vidjeli, da se ratovi na prostoru bivše Jugoslavije tumače kao balkanski ratovi ili u iracionalnom diskursu mitova o Balkanu i njegovim narodima. Ali, što je onda posrijedi i o kakvim se ratovima radi? Ona, prije svega, u tumačenju porijekla i karaktera tih ratova ne koristi međunarodnopravno etablirani sud koji kaže da je došlo do *disolucije* Jugoslavije. U njenoj percepciji, nije, dakle, riječ o disoluciji, nego je došlo do *nasilnog rušenja Jugoslavije*,¹⁵³ do *sloma zemlje* i njenog *stravičnog raspada*.¹⁵⁴ Njegovi su akteri - *protagonisti oružane secesije*.¹⁵⁵ Prema tome, *zaraćene strane*¹⁵⁶ čine *nasilni sece-*

¹⁵² Diana Johnstone, *Jugoslavija kroz tamne naočare: politika, mediji i ideologija globalizacije*, Covert Action Quarterly (USA), br. 67, proljeće-ljeto 1997., cit. prema: <http://vesti.beograd.com/srpski/članci>

¹⁵³ M. Todorova, cit. djelo, str. 237.

¹⁵⁴ Cit. djelo, str. 318.

¹⁵⁵ Cit. djelo, str. 320.

¹⁵⁶ Cit. djelo, str. 240. Inače, upotrebljava ovu sintagmu na više mjesta.

sionisti i, rekli bi, *jugoslovenski državobranitelji*. No, u tumačenju tog nasilnog rušenja jugoslovenske države važno je imati na umu da u njemu osim *domaćih* faktora,¹⁵⁷ sudjeluju i *strani* činioци: «Apsurdno je poricati odgovornost kako *domaćih* tako i *stranih* profitera i dušebrižnika koji su Jugoslaviju gurnuli u katastrofu, a potonju noćnu moru objašnjavali 'balkanskim mentalitetima' i 'davnašnjim neprijateljstvima'.»¹⁵⁸ Presudna je, međutim, odgovornost zapadnih zemalja što su *bezuslovno priznali pravo na samoopredjeljenje*¹⁵⁹ a time su direktno doprinijeli *balkanizaciji* Jugoslavije i razaranju ideje i kulture multikulturalizma za koju se, navodno, i dalje zalažu.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Pri tome, smatra *nelegitimnim* to što i "... balkanski političari i intelektualci koriste Otomansko carstvo i Tursku kao dežurne krivce za sve svoje nesreće i pogreške, što pokušavaju da sebe odrede u odnosu na demonizovanog drugog, i u ovom slučaju veoma doslovno pribegavaju orijentalizmu." (Cit. djelo, str. 322.) U našem uvidu, ova *forma racionalizacije* vlastite ratne agresije bila je omiljena unutar ideologa srpskog velikodržavnog nacionalizma.

¹⁵⁸ Cit. djelo, str. 318. Smatra to njihovo zalaganje ironijskim: "Postoji, naravno, i prikrivena ironija u tome kako se vođe pročišćenih društava Zapadne Evrope ... užasavaju i bombarduju bivše Jugoslovane (i rečima i u praksi, bezbedno sakriveni iza američkog vođstva) zahtevima da očuvaju "etničku šarolikost", ne bi li sačuvali etnografski muzej za potrebe multikulturalizma u jednom ćošku Evrope, i to pošto su i sami dali zeleno svetlo za suprotan proces." (Cit. djelo, str. 320.)

¹⁵⁹ Ono je, između ostalog, izazvalo destrukciju jugoslovenske države i *užasna zverstva* koja su se dogodila u njenom ratnom raspadu, pa u tom smislu i piše kako je hrvatsko "... aktuelno rukovodstvo, pored Slobodana Miloševića, i drugih političara u zemlji i izvan nje opijenih nacionalizmom i verom u pravo na samoopredjeljenje, u značajnoj meri doprinelo stvaranju sadašnjeg jugoslovenskog, a ne balkanskog živog peska." (Cit. djelo, str. 273.)

¹⁶⁰ Cit. djelo, str. 320. I ovom stavu dodaje: "Ovim ne želim da osporim legitimnost procesa secesije i samoopredjeljenja, već apelujem na to da se stvari nazovu pravim imenom i da se stvori jasna svest o posledicama koje one imaju." (Cit. djelo, str. 320.)

U krajnjemu, iza zapadne politike i u osnovi rata protiv opstanka jugoslovenske države stoji do kraja problematično *izvoženje modela nacionalne države* i to «... u društva koja predstavljaju etnički i verski mozaik, odnosno stvaranja mozaika nacionalnih država umesto mozaika nacija.»¹⁶¹ Zalaže se za *trezveno preispitivanje posljedica*¹⁶² ove importacije nacionalnih država, a jedna od njih, može se zaključiti, u njenoj percepciji, jeste i jugoslovenska katastrofa nakon 1991. godine.

Imajući u vidu identificiranu *prirodu rata* na tlu ex-Jugoslavije a u skladu sa svojom općom demistifikacijom mitova o Balkanu kao *objašnjavačkim modelima* tih ratova, ona predlaže da se oni tumače u racionalnim kategorijama države, politike, nacije i sl., pa se unutar tog prijedloga još jednom posredno vidi njeno poimanje ratova kao rata protiv opstanka države Jugoslavije. U tom smislu piše: «Bilo bi bolje kada se jugoslovenska (a ne balkanska) kriza više ne bi objašnjavala duhovima Balkana, prastarim balkanskim neprijateljstvima, praiskonskim kulturnim matricama Balkana i poslovičnim balkanskim previranjima, nego kad bi joj se pristupilo sa istim onim racionalnim merilima koje Zapad čuva za sebe: to su pitanja samoopredeljenja nasuprot nepovredivosti trenutnog stanja, državljanstvo i prava manjina, problemi etničke i verske autonomije, perspektive i ograničenja secesije, ravnoteža između malih i velikih nacija i država, uloga međunarodnih institucija.»¹⁶³

Mada se, dakle, zalaže da se o ratovima na tlu ex-Jugoslavije govori u racionalnim pojmovima države i politike, a ne u iracionalnom diskursu mitova o Balkanu, ona ne može do

¹⁶¹ Cit. djelo, str. 321.

¹⁶² Cit. djelo, str. 321.

¹⁶³ Cit. djelo, str. 320.

kraja provesti ovaj zahtjev. Jer, vidjeli smo, vrijednosno preferira jedno viđenje - ono koje je korespondiralo sa oficijelnom srbijansko-crnogorskom politikom: na djelu je, ne njihova agresija, nego rat za odbranu opstanka jugoslovenske države. Ilustrirajmo ovu nekonzistenciju još jednim primjerom. Odnos Turske prema ratu u Bosni i Hercegovini ne vidi u racionalnom diskursu *odnosa između dvije države* kao države nego, između ostaloga, kao izraz *novog talasa traganja Turaka za identitetom*, islamske solidarnosti i islamskih strasti¹⁶⁴ ili, čak, nostalgija prema Osmanskom carstvu. U tom smislu ona će pisati: «Raspad Jugoslavije, a posebno rat u Bosni, razbuktali su islamske strasti u Turskoj jače nego što je to dvadeset godina ranije učinila kriza na Kipru. Najznačajniji slogan da se Andaluzija neće ponoviti aludirao je na špansku rekonkvistu i proterivanje muslimana iz Španije. Živo interesovanje za Bosnu i sudbinu turskih manjina u balkanskim zemljama, aktiviranje turske diplomatije, čak i nostalgija nekih krugova za «bizim Rumeli» (našom Rumelijom) ne bi trebalo da nas navede da precenimo mesto koje Balkan ima u okviru turskih političkih i kulturnih prioriteta.»¹⁶⁵

Naravno, ne može se poricati da su građani Turske osjećali i solidarnost sa bosanskohercegovačkim muslimanima na vjerskoj osnovi. Isto tako, uz respekt stava da ne treba precenjivati značaj Balkana u turskoj vanjskoj politici, ipak, ne može se racionalno utemeljiti teza da *živo interesovanje turske diplomatije* jest presudno posredovanim *islamskim strastima* i *nostalgijama*: jer, bila je, prije svega, riječ o

¹⁶⁴ Bez predrasuda prema islamu, M. Todorova pripada malom krugu intelektualaca koji govore i o islamskim korijenima evropske kulture: "Čovek se pita koliko li će vremena još proći pre no što počnemo da govorimo o judeo-hrišćansko-muslimanskoj tradiciji i korenima evropske kulture." (Cit. djelo, str. 264.)

¹⁶⁵ M. Todorova, cit. djelo, str. 95.

odnosima između *država kao država*, pa u tom diskursu treba promatrati i odnos Turske prema ratu u Bosni i Hercegovini. Druga je stvar što te odnose mogu dodatno motivirati i drugi faktori, tradicijski, vjerski, psihološki i sl.

Sunovrat u sablasnu moralnu i intelektualnu dekadenciju prepoznajemo u Hofbauerovom tumačenju ratova na prostorima ex-Jugoslavije. Kao i Peter Handke (Handtke), piše Bečlija, rođen 1955. godine, knjigu-pamflet¹⁶⁶ koju bi bez rezerve potpisao svaki ideolog velikosrpskog nacionalizma. Preuzima ona, zapravo, njegove mitove, perverzije i maligne preparacije zbilje. Ona, otuda, ne bi ni zasluživala nikakav osvrt: ne pripada štivu koje posjeduje elementarnu spoznajnu produktivnost. No, ona djeluje, prevedena je na srpski jezik, sudjeluje u socijalizaciji i oblikovanju javnog mnijenja, participira u reprodukciji dogmatske patologije u tumačenju ratova na prostoru ex-Jugoslavije. To upravo motivira da se ovdje uopće i registira i ništa više. I ništa više, jer, u moralnom smislu, to je knjiga odvratne moralne autodestrukcije, u psihološkom smislu, to je knjiga vlastite patologije, u spoznajnom smislu ona je bezvrijedna jer je knjiga laži, u idološkom smislu, ona je prosrpski ideološki pamflet, pokazuje, posebno spram Slovenaca, lice austrijskog nacionalizma i njegove svjesne i podsvesne fantazije.

Ilustrirajmo ovakve atribucije. Alija Izetbegović je “trebalo da uspostavi i islamizuje ... vlastitu zemlju, odnosno njene delove” na osnovu programa svoje “Islamske deklaracije” (str. 62). Alija Izetbegović, taj, kako kaže, *nacionalno svjesni Bošnjak*, (str. 64) odnosno “nacionalni musliman” (str. 83) koji je na Zapadu postao nezasluženo “bošnjački mit”,

¹⁶⁶ Hanes Hofbauer, *Balkanski rat, Razaranje Jugoslavije 1991-1999*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.

(str. 62) jeste glavni *eksponent* “etničke nacionalizacije bošnjačkog muslimanstva”, (str. 61) on je “uspeo da dopuni bošnjačko-nacionalne ideje nizom fundamentalističkih verskih postavki.” (Str. 63.) No, maligna mašta ide do kraja: “Izgradnja jedinica islamske armije spadala je od početka u njegove ciljeve.” (Str. 64.) Njegov je cilj i cilj Stranke demokratske akcije bio “... da u većinom Srbima naseljene delove istočne Bosne sve do Drine treba naseliti muslimane po načelu svih nacionalista: narod bez prostora traži teritorijalno proširenje”. (Str. 63.) A u Dejtonu “Milošević je morao da se između ostaloga odrekne delova Sarajeva koji su bili naseljeni Srbima, posebno Grbavice.” (Str. 103.) Da posjeduje elementarna znanja iz bosanske regionalne demografije, posebno sarajevski demografski milje, ne bi, vjerovatno, pod pretpostavkom i minornog moralnog identiteta, izrekao ovakve falsifikate. A za Srbe, građanski rat počinje 1. marta 1992., nakon ubistva srpskog svata (str. 60), mediji su stvorili sliku *navodnog genocida* nad Bošnjacima (str. 72), oni su, a to predstavlja “najveću manipulaciju bosanskom stvarnošću”, stvorili sliku o Sarajevu kao “muslimanskom gradu koji su spolja Srbi opkolili i drže ga u opsadi” (str. 72), jer te opsade nije ni bilo, a rat se iznutra vodio između dva Sarajeva, muslimanskog i srpskog (str. 72), srpski zločini su produkcija medija a ne stvarnost (str. 71), prije prvog masakra na Markalama (maj 1992.) “bosanski policajci neposredno pred napad zatvorili (su) onaj deo ulice koji vodi u muslimansku četvrt grada, tako da su većinom bili srpski građani iz Sarajeva koji su stajali u redu za hleb” (str. 79) pa su oni žrtve ove “muslimanske provokacije kako bi se povećao pritisak javnosti da se uvede embargo protiv Jugoslavije koji je već bio planiran u OUN”. (Str. 79.) Nadalje, od aprila 1992. godine, kada su Srbi iz nje izašli “bosanska vlada de jure nije postojala” (str. 75), koncentracioni logori su bili medijski blef a ne stvarnost (str. 85), mediji su fabricirali opće antisrpsko javno mnijenje za šta u zbilji nije bilo racionalnih razloga (str. 86), mediji su

proizveli slike silovanja na etničkoj osnovi, dakle, "etničko svrstavanje silovanja postoji pre u glavama onih koji rade za odnose sa javnošću (PR) ili novinske agencije nego u stvarnosti" (str. 87), muslimanska vojska na skriveni način vršila je napade na vlastito stanovništvo samo s jednim ciljem: "alarmirati međunarodnu javnost zbog užasnih zločina za koje su zatim okrivljeni bosanski Srbi". (Str. 89.) A kada je riječ o zločinu u Srebrenici ustvrđice: "Sve do danas broj ubijenih u ovom masakru predmet je propagandistički obojenih izveštaja obe strane." (Str. 100.) I da dalje ne navodimo: kao što vidimo, na djelu je bijedno, plaćeničko, vulgarno plagiranje lektire doktrinara i ideologa velikosrpskog nacionalizma i njenih malignih fantazija. I, istovremeno, ono što smo nazvali moralnim sunovratom i psihološkom autodestrukcijom. Sudjeluje, dakle, u jednom modelu tumačenja što ga je oblikovala doktrina i ideologija *miloševićevskog diskursa*. Kao i kod Todorove, na djelu je šablonizirana, dogmatski percipirana i ideološki pervertirana teza: bio je to, navodno, secesionistički rat, rat secesionističkih republika i njihovog nacionalističkog establišmenta protiv jugoslovenske države, na jednoj, i njene srpske odbrane, na drugoj strani. Riječ je, dakle, o ratu koji je nastao na tlu otcjepljenja pojedinih republika od Jugoslavije i to manipulacijom prava na samoopredjeljenje. Secesionističke težnje ka stvaranju novih nacionalnih država, « ... otcjepljenje secesionista od Beograda ...»¹⁶⁷ na jednoj strani i, na drugoj, srpska borba za očuvanje jugoslovenske države, eto u tome je, navodna, bit ratova na prostorima ex-Jugoslavije. Priznanje secesionista, odnosno, novih država od strane evropskih država, također, jeste uzročnik rata, a Njemačka snosi glavnu odgovornost. «Nacionalno samoopredjeljenje sa ciljem stvaranja vlastite državnosti moglo je, dakle, samo voditi u jugoslovensku katastrofu.»¹⁶⁸

¹⁶⁷ Cit. djelo, str. 36.

¹⁶⁸ Cit. djelo, str. 32.

Bosna je, tvrdi se, dovršila secesiju: «Sa muslimansko-hrvatskim proglašenjem nezavisne BiH 3. marta 1992. došlo je do konačnog nasilnog etničkog cepanja Jugoslavije i odvajanja svih jugoslovenskih republika.»¹⁶⁹ I Bosna je tako postala secesionistička republika. Na tom tlu, tlu secesije, onda je nastao opći građanski rat. Tako je bilo i u Bosni: «Tri i po godine trajao je jugoslovenski građanski rat u BiH. ... Bio je to istovremeno etnički rat, verski rat, rat sela protiv grada ... najzad, rat za najbolje ekonomske startne pozicije u predstojećem uspostavljanju novog geopolitičkog poretka na Balkanu.»¹⁷⁰ Uz to, u čudovišnoj, malignoj fantaziji, ustvrdiće kako «... bošnjačko-muslimanski nacionalizam spada u najratoborniju ideologiju u ratu na Balkanu. On crpe hranu iz fundamentalizma i etnicizma istovremeno.»¹⁷¹ Otuda, eksplicitno i odbija stanovište o srpskoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

To je srpski odbrambeni rat

Srpska fantazijska *naracija*, gotovo konsenzualno, ratove na prostoru ex-Jugoslavije tumači kao srpske odbrambene ratove. Ona, ta *fantazija krivotvorenja* naći će svoje producente i na Zapadu. U paradigmatičnom smislu zapadnjačku ekvivalenciju tim *srpskonacionalističkim naracijama* identificiramo u političkim percepcijama (i djelima) Dejvida Ovena (David Owen). Kao medijator Evropske unije lord Dejvid Oven je, zapravo, percipirao rat u Bosni i Hercegovini unutar jedne od *škola fantazija* čiji modelski obrazac čine dvije međusobno povezane tvrdnje.

¹⁶⁹ Cit. djelo, str. 60. Ovo proglašenje došlo je nakon referenduma o nezavisnosti 1. marta 1992. godine "... koji je održan na pritisak Nemačke protiv volje Srba i koji je zapravo i izazvao rat ..." (Cit. djelo, str. 104.)

¹⁷⁰ Cit. djelo, str. 70.

¹⁷¹ Cit. djelo, str. 61.

Prva kaže da je u Bosni i Hercegovini na djelu etnički rat između naroda budući da «... pripadaju jednoj etničkoj grupi ...» i da su «... u etničkom smislu isti narod».¹⁷² Njegovi su uzroci, međutim, u duboko, stoljećima ukorijenjenoj mržnji između Srba, Hrvata i Bošnjaka. To je bila njegova aksiomatska tačka motrenja koju će, između ostalog, izraziti sredinom 1994. godine, tumačeći teškoće u postizanju mirovnog rješenja, u formulaciji: «... ove ličnosti su zaključane u historiji.»¹⁷³

Druga aksiomatska tačka percepcije prirode rata u Bosni i Hercegovini glasi: «Ja mislim da činjenice govore da je to građanski rat. Postalo je mnogo jasnije da je to građanski rat.»¹⁷⁴ Tezi o građanskom ratu ponekada će konfuzno dodati da se radi i o elementima agresije ukoliko su bosanski Srbi podsticani iz Srbije.¹⁷⁵ No, to je sasvim usputna, retorička atribucija, te ne mijenja njegovo osnovno stajalište čiji je sastavni dio i to da zločine poima kao nužnu pojavu građanskog rata: «Građanski rat je užasan posao.»¹⁷⁶

¹⁷² Intervju D. Ovena Roseu, Charlie Rose Shoe, 9. februar 1993., cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 147.

¹⁷³ Intervju lorda Dejvida Ovena (David Owen) dat Čarli Rouze (Charlie Rose) u šou Čarlija Rouza, Public Broadcasting System (PBS), 14. jun 1994., cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 21.

¹⁷⁴ Intervju D. Ovena dat Zahnu, CSB This Morning, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 147.

¹⁷⁵ Intervju D. Ovena u Foreign Affairs, str. 3, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 147. U jednom trenutku pokušaće periodizirati rat u Bosni i Hercegovini i tu uvesti elemente agresije: "Bez ikakve sumnje bila je to agresija u ranoj fazi rata ... Kako se rat produžavao, on je postajao sve više građanski rat, sve više historija, sve više rat sela protiv sela." (Intervju D. Ovena dat Frostu, cit., prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 147.

¹⁷⁶ Intervju D. Ovena dat Zahnu, CSB This Morning, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 147.

No, unutar ovakve interpretacije izvora i prirode rata u Bosni i Hercegovini, on će dodati i još jednu malignu fantaziju: *to je bio pravedni srpski rat za teritorije koje im pripadaju*. Opravdavaće srpsku agresiju pravom bosanskih Srba da osvoje i prisvoje preko 60% teritorije koja im je, navodno, pripadala i prije rata. U tom smislu govori: «Oni (Srbi) su imali 60% (teritorije Bosne) prije rata. Oni su seosko stanovništvo ... Srbi trenutno okupiraju manje zemlje nego što su imali prije rata.»¹⁷⁷ U ovoj opravdavajućoj racionalizaciji srpske agresije biće nedvosmislen: «Bosanski Srbi se bore za teritoriju na kojoj su živjeli vjekovima.»¹⁷⁸

U opravdavanju srpske agresije koristiće i druge *pseudoargumente*. Naprimjer, pravdaće ih i olakšavati činjenicom da su Srbi bili žrtve genocida u II svjetskom ratu: «Njihova historija je, naravno, snažno rivalstvo između ove tri grupe, veoma ozbiljni masakri, u kojima su, u drugom svjetskom ratu Srbi bili žrtve.»¹⁷⁹

Nadalje, opravdavaće srpsku agresiju i, navodnim, strahom od muslimanske dominacije: «U osnovi postoji strah da će oni biti prisiljeni da žive pod muslimanskom dominacijom i

¹⁷⁷ Cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 145. Cigar navodi kako Owen ovo stanovište ponavlja često pa i u šou programu Charlie Rosa, 9. februar 1993. (Cit. djelo, str. 152.) I Sajrus Vens javno je popularizirao citiranu tvrdnju D. Ovena. (Cit. djelo, str. 145.)

¹⁷⁸ Intervju D. Ovena u *Foreign Affairs*, str. 3, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 147.

¹⁷⁹ Cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 152. Namjerno izostavljajući, ili iz neznanja, svejedno, ignorira činjenicu da su žrtve genocida u II svjetskom ratu bili i Bošnjaci. U svakom slučaju tvrdnja da su Srbi bili jedine žrtve genocida u II svjetskom ratu kao "... neutemeljeni argument ostao je trajan element u njegovom razumijevanju nedavnih događaja i stalno ponavljani u svim njegovim procjenama." (N. Cigar, cit. djelo, str. 146.)

da će im biti uskraćen, ako hoćete, njihov osnovni nacionalizam. Ja mislim da su Srbi velika nacija, usprkos svim užasnim stvarima koje su počinili. To, međutim, nije tipično za taj narod.»¹⁸⁰ Tom, navodnom, veličinom srpske nacije problematizirati će i sumnjčiti zamisao da se sudi srpskim ratnim zločincima: «... Srbija je, ponovo, velika zemlja. I mi moramo priznati da su Srbi zaista gnjevni.»¹⁸¹

Ne opravdava, međutim, agresiju samo onim strahovima, onim srpskim gnjevom, veličinom srpske nacije, ekscentričnošću, odnosno, atipičnošću zločina koji su izvršeni nego i amnestijom Srpske pravoslavne crkve od svake odgovornosti. Zločin, govori on, «... predstavlja odstupanja od uobičajenih normi, nešto što se moglo desiti bez obzira na Pravoslavnu crkvu»,¹⁸² a, uostalom, «... Srbija je religiozna zemlja ...» i zločinačka djela su bila «... protivna svim principima Srpske crkve.»¹⁸³

Ovakve su pseudoracionalizacije prirode rata u Bosni i Hercegovini besmislene, maligno fantastične, imale su, zapravo, svoju primarnu svrhu: da ojačaju neintervencionistički blok u evroatlantskom svijetu i podupru prosrpsku osvajačko-ratnu politiku. Teze o agresiji koja je ubrzo završila u građanskom ratu, u kojem nema vanjske agresije, nikakvih srbijanskih velikih strategijskih planova, da se rat vodi stihijski i s vjekovnom mržnjom te teza o opravdanim

¹⁸⁰ Iz njegovog nastupa u šou Charlie Rose, 9. februar 1993., cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 146.

¹⁸¹ Iz intervjuja D. Ovena Davidu Frostu od 23. februara 1994., National Public Radio (NPR) 28. febr. 1994., cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 146.

¹⁸² N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 146.

¹⁸³ Iz intervjuja D. Ovena Davidu Frostu od 23. februara 1994., National Public Radio (NPR) 28. febr. 1994., cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 146.

ratnim srpskim akcijama u borbi za teritorije koje im pripadaju, zapravo, korespondirale su s njegovom prosrpskom politikom i politikom sprečavanja ne samo vojne intervencije Zapada nego i onemogućavanja vojnog jačanja bosanske armije u cjelini, pa i u formi skidanja embarga na uvoz oružja, jer bi s tom politikom, navodno, «... on (predsjednik Klinton) svrstao SAD na stranu Muslimana».¹⁸⁴

Rat protiv islamske Bosne

Već je u okvirima fantazija o *vjerskom i srpskom odbrambenom ratu* u Bosni i Hercegovini apostrofirana, navodna, *islamska antisrpska prijetnja*. No, ona, ta fantazija, i dalje buja pa se transformira u opću malignu halucinaciju: Srbi su, pa i Hrvati, vodeći *odbrambeni rat* vodili, istovremeno, i rat - *protiv instaliranja islamske Bosne* na čemu, navodno, rade kako *oficijalne muslimanske vlasti* tako i njihovi sljedbenici: *militantni islamisti* i protagonisti bosanskog *muslimanskog džihada*.

Upravo je ova *fantazija krivotvorenja* bila najčešći *alibi* vodećim ideolozima velikosrpskog nacionalizma i njegovih ratnih ciljeva - ova, navodno, stvarna, djelatna prijetnja i oblikuje *srpski odbrambeni rat* u Bosni i Hercegovini. Tako, naprimjer, u vrijeme kada su se u Bosni i Hercegovini već događale strahote zločina genocida nad Bošnjacima, obraćajući se članovima Srpske akademije nauka, Dobrica Ćosić govori: «Snašlo nas je najgore: rasturanjem Jugoslavije poništavaju nam se dva veka oslobodilačke borbe za život Srba u jednoj državi; Srbi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ugroženi obnovom ustaštva i militantnog islama, prestrašeni novim genocidom, prinuđeni su na stravičan odbrambeni rat protiv šovinističko-ustaške

¹⁸⁴ Intervju D. Ovena dat Zahnu, CSB This morning, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str.148.

Hrvatske i muslimanskog džihada; kažnjeni smo izgonom iz svetske zajednice; osuđeni smo na dugo stradanje, poniženje, egzoduse, asimilaciju. Na zločine koji nam se čine uzvraćamo zločinima i obeščovečujemo se ponekad do neprepoznavanja sebe.¹⁸⁵ A akademik Milorad Ekmečić će, opsjednut slikama *svjetske zavjere* protiv Srba, te tvoreći *maligne fantazije o secesionizmu* kao uzročniku ratova na prostorima ex-Jugoslavije, govoriti: «Osnovni saveznik SAD u razaranju Jugoslavije bili su katolički i muslimanski fundamentalizam... Pored ove svete alijanse sa Vatikanom u Bosni je glavni američki saveznik bio muslimanski fundamentalizam...» I vrhovi Srpske pravoslavne crkve, sa svoje strane, produciraju i populariziraju ovakve halucinacije: »Vašingtonski potpaljivači ratova su sve svoje nade da zagospodare ovim prostorima i opljačkaju bogatstva pokušali da realiziraju preko bosanskih muslimana – poturčenjaka, pa su im obećali islamsku džamahiriju i na srpskim teritorijama, na tlu drevne Evrope.»¹⁸⁶

I unutar vodećih ideologa *velikohrvatske* politike spram Bosne i Hercegovine ona je, ta ratna politika, racionalizirana i mimikrirana, između ostaloga, i *malignim fantazijama* o opasnostima koje dolaze od djelatnog uspostavljanja *islamske Bosne*. Oblikujući i popularizirajući, navodno, hrvatsko mesijansko poslanje, hrvatska nacionalistička ideologija je operirala sa autopredstavom po kojoj je Hrvatima namijenjena uloga *odbrane hrišćanstva*, odnosno *predziđa hrišćanstva* i *civilizacije uopće*. Analizirajući ovu *hrvatsku autopredstavu* Ivo Žanić piše: »Predzidni motiv u izvornom je značenju sustavno promicao predsjednik Franjo Tuđman,

¹⁸⁵ Dobrica Ćosić, *Politika*, 6. juni 1992. godine, stranica 7.

¹⁸⁶ Predrag Milošević, urednik *Logosa*, časopis studenata Bogoslovsčkog fakulteta, *Herojska borba Srba*, cit. prema: Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001. str. 112.

nakon 1993. s dodatnim osloncem na Huntingtonovu teoriju o sukobu civilizacija. Ne samo za domaću javnost nego i u istupima u inozemnim medijima isticao je kako je Hrvatska u odbrani Europe stekla naziv predziđa kršćanstva. Izvedeno iz toga, Hrvatska se politički, kulturološki i povijesno definira nasuprot Balkanu, mitskom mjestu mraka i barbarstva, ona jeste »dijelom granična balkanska zemlja«, ne niječe postojanje »susjednoga« Balkana, ali čitavom svojom poviješću od VII. stoljeća do kraja prvog svjetskog rata 1918. godine Hrvatska je sredozemna i srednjeeuropska zemlja. Samo je kratka epizoda Hrvatske u zajedništvu s balkanskim zemljama od 70-tak godina.

Državni dužnosnici slijede službenu retoriku, vezujući je za najraznovrsnije povode, pa za zamjenika ministra vanjskih poslova Miomira Žužula čak i najavljeno uključenje zemlje u NATO znači »da ćemo opet dobiti povijesnu zadaću« da budemo preziđe hrišćanstva. Službeni priručnik za vojnike također ističe da »kroz duga i teška stoljeća povijesti Hrvati bijahu neslomivi međaš civilizacije« te »su jedini u Evropi« dobili onaj »časni naslov« ...¹⁸⁷

U kontekstu takvih halucinacija i fantazmagorija *umišljala* je oficijelna hrvatska državna politika sebi da mora svim, pa i ratnim, sredstvima, spriječiti ustanovljenje *islamske Bosne*. Otuda se, s pravom, ustvrđuje: "Ni jedan izvještaj o sudbini Bosne ne može biti potpun bez ispitivanja uloge koju je odigrao hrvatski kristoslavizam u podršci uništenju bosanskog naroda. Iako je vjerski elemenat u hrvatskom nacionalizmu bio suptilniji od srpskog vjerskog nacionalizma, nije bio manje efikasan. On je simboliziran u uništenju Starog Mosta u Mostaru 1993. godine."¹⁸⁸ U ovom kontek-

¹⁸⁷ Ivo Žanić, *Simbolični identitet Hrvatske u trokutu raskrižje - predziđe - most*, <http://www.iis.unsa.ba/posebna/mitovi...>

¹⁸⁸ M. Sells, *Iznevjereni most ...* cit. izd., str. 122.

stu Sells primjećuje: "Stav o slavenskim muslimanima koji nameću neki dijelovi hercegovačkog svećenstva malo se razlikuje od nacionalističkih srpskih stavova."¹⁸⁹ Ovdje navodi Tomislava Pervana kao sveštenika koji, ne želeći pomirenje između muslimana i katolika, stalno ponavlja Tuđmanovu propagandu da bosanski muslimani žele islamsku državu.¹⁹⁰ Naravno, etablirana hrvatska politika nije propuštala priliku koristiti mobilizirajući potencijal onog mesijanskog uobraženja i one fantazmagorične opasnosti: "U godini 1993. kristoslavensku mržnju prema Bošnjacima su pothranjivali hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i njegov antibošnjački ministar obrane Gojko Šušak."¹⁹¹

I u fantazijama pojedinih *postratnih* hrvatskih interpretacija figuriraju *stare slike krivotvorenja*: i dalje se tvrdi kako je u vrijeme rata zamisao o stvaranju *islamske države* u Bosni bila vodeća zamisao: «Spomenuti danas zamisao stvaranja Zelene Transferzale, kao osnovni cilj Izetbegovića i njegovih istomišljenika i sljedbenika, gotovo je bogohulno. Kao da je Islamsku deklaraciju napisao netko drugi ili da nikada nije ni napisana, a u njoj jasno stoji zamisao uspostave islamske države od BiH sve do Pakistana i Indonezije. Ljudi umiru, ali njihove ideje ostaju.»¹⁹²

¹⁸⁹ M. Sells, cit. djelo, str. 139.

¹⁹⁰ M. Sells, cit. djelo, str. 139.

¹⁹¹ M. Sells, cit. djelo, str. 136. No, Sells nepristrasno upozorava: "Neprekidnim grozotama HVO-a suprotstavio se kardinal Kuharić iz Zagreba, koji se obratio gospodaru rata Mati Bobanu moleći ga da traga za mirnom koegzistencijom sa Bošnjacima ... Boban je na kardinalovo pismo odgovorio: »Ovo vrijeme za koegzistenciju /sa Bošnjacima/. Vreme je za nešto drugo.« Usprkos svojim ranijim nacionalističkim izjavama kojima se odbacuju ustaški zločini iz Drugog svjetskog rata i veliča trinaest stoljeća katoličke povijesti u Hrvatskoj, do ljeta 1993. godine Kuharić se odupirao vjerskom nacionalizmu Bobana i njegovih tvrdolinijaša franjevačkih podržavatelja u Hercegovini kao i krugu oko Tuđmana i Šuška.« (Cit. djelo, str. 142.)

¹⁹² Anto Marinčić, *Opsjenar*, Hrvatsko Slovo, br. 368, Zagreb, 10. svibnja 2002.

No, producirali su i produciraju takve predstave o prirodi rata u Bosni i Hercegovini i *zapadnjaci* kako u *etabliranom državnom* tako i u *autorskom diskursu*.

U kontekstu politika evroatlantskih država spoznajno produktivno figurira uvid: »Mogućnost da će u Evropi nastati jedna otvoreno islamska država, saveznik sa Iranom, jedan je od glavnih razloga što se Francuska, u prvom redu, suprostavlja uspostavljanju Bosne i Hercegovine kao države.»¹⁹³ No, slične fantazmagorične futurologije posredovale su etabliranu politiku i drugih vodeći evroatlantskih država. Već smo, naprimjer, vidjeli da je Hantington pisao kako se Evropa bojala «... da bi uspostavljanje muslimanske države stvorilo osnovu za širenje muslimanskih imigranata i islamskog fundamentalizma ...»¹⁹⁴ U tom smislu će, podsjetimo, reći: «Evropske sile su stavile do znanja da ne žele muslimansku državu, Tursku, u Evropskoj uniji, i da nisu srećne da drugu muslimansku državu, Bosnu, imaju na evropskom kontinentu.»¹⁹⁵ U ovoj antimuslimanskoj frustraciji M. Sells vidi osnovu za zadržavanje embarga na uvoz oružja u Bosnu i Hercegovinu. U svakom slučaju, spoznajno je produktivan uvid: “Jedna je bojazan američkih i europskih lidera cijelo vrijeme trajanja konflikta bila u rezonanci sa srpskim opravdanjima za njihove aktivnosti u Bosni i potencirala predodžbu o građansko-etničkom ratu: radilo se o ideji da

¹⁹³ Krist Hedges, *U liniji primirja veliki novi jaz*, New York Times, 11. februar 1996. godine, cit. prema: M. Sells, nav. djelo, str. 263.

¹⁹⁴ S. Hantington, cit. djelo, str. 301.

¹⁹⁵ Cit. djelo, str. 140. No, da podsjetimo, Hantington sudjeluje u produkciji tih *evropskih strahova* tvrdeći, u *malignoj fantaziji* falsificiranja bosanske ratne stvarnosti, da se Bosna transformirala “... od Švajcarske Balkana u Iran Balkana.» (Cit. djelo, str. 300.)

bi Bosna mogla postati islamskom snagom u Europi i njenom susjedstvu. Američki analitičari su se indirektno pozvali na tu ideju kada su izrazili zabrinutost da bi se planom Ujedinjenih naroda za sigurnosne zone u Bosni moglo stvoriti “šest malih Zapadnih obala u Zapadnoj Europi, s ogromnim problemima”. U Francuskoj su degolistički lideri bili zabrinuti zbog “nastanka jedne vrste pojasa Gaze usred Balkana”. Na strah od “bosanskog fundamentalizma” pozivali su se i oni koji su te argumente pokušali koristiti kako bi osigurali podršku Bosni. Margaret Thatcher je tako tvrdila da, ako Zapad ne intervenira, “ogorčeni Bosanci će se pokrenuti u pravcu fundamentalizma, što bi stvorilo ‘islamsku tempirani bombu na mekom truhu Europe’.”¹⁹⁶

No, kao što je rečeno, i u *autorskom diskursu* produciraju se *maligne fantazije krivotvorenja* ovoga tipa. Evo jedne *paradigmatične* ilustracije tog *autorskog*: u okviru svoje teze o građanskom ratu u Bosni, Edgar O’Ballance će, opsjednut političkim mišljenjem Alije Izetbegovića i njegovom *Islamskom deklaracijom*, u direktnoj korespondenciji sa ideolozima velikosrpskog nacionalizma, pisati kako je on, kao *predani Musliman*, «... skoro samostalno, planirao pretvoriti svoju multietničku zemlju ... u unitarnu suverenu državu, te je radio na tome, dok je njegov tajni plan bio dati toj državi dominantno islamski orijentirani karakter».¹⁹⁷ Prethodnoj dodajmo još jednu *modelsku* ilustraciju ove *škole krivotvorenja*: «Mislím da je politika SAD bila dvolična. S jedne strane, vlada SAD je rečima ukazivala poštovanje mirnom rešenju i u skladu s tim, uskraćivala priznanje Sloveniji i Hrvatskoj, ali su u međuvremenu američki funkcioneri i agencije radili na razbijanju Jugosla-

¹⁹⁶ D. Campbell, cit. djelo, str. 67.

¹⁹⁷ Cit. djelo, str. 76.

vije na način koji je za posljedicu imao uspostavljanje Bosne pod vladavinom islamskih fundamentalista kao agenata SAD.¹⁹⁸ Na Zimmermanovu tvrdnju, iz januara 1992. godine, da opstanku bosanske države najviše prijete srpsko rukovodstvo u Bosni pokušavajući da joj otkine jedan dio, Izrael još jednom kaže: »Ustvari su islamski fundamentalisti u Bosni pokušali da odcepe deo prave države, priznate već 70 godine - Jugoslavije. Ovim su prekršili međunarodno pravo. Islamisti su pokušali da opravdaju odcepljenje (tj. krađu teritorije) održavanjem referenduma. Srbi su referendum bojkotovali. Islamisti su ga svejedno održali i na njemu pobedili, ali to je bilo kršenje Ustava Jugoslavije, koji je zahtevao konsenzus konstitutivnih naroda pre ovako ekstremnih koraka«.¹⁹⁹ Uz to, kaže se kako su »... američki funkcioneri i agencije radili na razbijanju Jugoslavije na način koji je za posledicu imao uspostavljanje Bosne pod vladavinom islamskih fundamentalista, kao agenata SAD.«²⁰⁰ U nevjerovatnoj *fantaziji krivotvorenja*, nadalje, tvrdi se: «Islamisti se nikada ne bi osudili na otcepljenje bez obećane podrške izvana - tj. od strane SAD - dok je u praksi Zimmerman nagovarao islamistu Izetbegovića da započne građanski rat u BiH.«²⁰¹ Zaključak je kategoričan, još je jedan *lik demonizma laži*: »Znajući užase koji bi usledili nakon predaje Bosne u ruke islamista, Srbi su hteli da ostanu u Jugoslaviji. Ovi Srbi, uglavnom ruralni, su posedovali veći deo zemljišta u BiH. Srbi su hteli da budu sigurni da ako se bosanski islamisti otcepe Srbi neće biti prisiljeni da žive pod njihovom upravom.«²⁰² Sve indicira: prosrpski lobi ubire plodove svojih plaćenika.

¹⁹⁸ Džered Izrael, *Ništa nije večno*, cit. izv.

¹⁹⁹ Cit. djelo.

²⁰⁰ Cit. djelo.

²⁰¹ Cit. djelo.

²⁰² Cit. djelo.

Mada ćemo nešto kasnije govoriti o *malignim imaginacijama oficirskog mentaliteta*, ovdje, tek u uvodnom smislu, evo jedne formulacije britanskog generala, uz to komandanta vojnih formacija Ujedinjenih nacija, Majkla Rouza u kojoj se nedvosmisleno vidi njegova besramna sklonost produkciji *malighnih fantazija krivotvorenja* bosanske ratne stvarnosti, i to fantazija koje dolaze iz opsesije antimuslimanskim frustracijama: "Ukratko, smrt predsjednika Tita 1980. godine ubrzala je želju srpskih nacionalista da iznova stvore srpsku imperiju u koju su hteli da uključe Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu. Međutim, Evropska zajednica je 1991. priznala Sloveniju i Hrvatsku za nezavisne države. Ali, kada je aprila 1992. takođe priznala Bosnu, Srbi su odlučili da se bore na život i smrt kako bi sprečili uspostavljanje muslimanske države između zapadnih srpskih zemalja i Srbije. Tada je izbio građanski rat.»²⁰³ Ovo tumačenje potpuno korespondira sa *srpskopравoslavnim fantazijama krivotvorenja*: bosanski Srbi, tvrdi Slaven Terzić, glavni i odgovorni urednik *Pravoslavlja*, "... ne žele da žive u džamahiriji sličnoj Libiji i da bi oni pod vlašću muhadžedina imali isti status koji imaju hrišćani u islamskim zemljama, tj. bili bi robovi, što su već iskusili tokom petovekovne islamske okupacije."²⁰⁴

Tako, dakle, u ovoj *morbidnoj fantaziji*, stvar stoji: nije riječ o međudržavnom ratu ili o ratu protiv suverene i nezavisne države Bosne i Hercegovine, nego o *srpskom ratu* protiv *uspostavljanja muslimanske države* na bosanskom tlu.

U sličnom, ali ne i tako bukvalno, do kraja pervertirano pojmljenom, *antimuslimanskom diskursu*, da navedemo još

²⁰³ Majkl Rouz, *Borba za mir*, cit. prema: *Bosanska priča generala Rouza*, NIN, Beograd, 10. decembar 1998.

²⁰⁴ Cit. prema: Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, nav. izd., str. 101.

jednu njegove ilustraciju, kretao se i Willy Claes, generalni sekretar NATO saveza. On je "... tokom većeg dijela rata u Bosni i Hercegovini pisao (je) o fundamentalističkoj islamskoj prijetnji i o NATO-u kao savezu privrženom »odbrani osnovnih načela civilizacija koja povezuje Sjevernu Ameriku i Zapadnu Evropu«. ²⁰⁵

Neki su ruski oficiri, međutim, sa još većim fanatizmom ne samo smišljali i propovijedali iste priče nego su, *okrvavivši ruke*, makar i posredno, i praktički djelovali po njihovim iracionalnim nalogima. Tako je, naprimjer, pukovnik Viktor Loginov, ruski oficir pri UNPROFOR-u "... izjavio (je) decembra 1992. godine u intervjuu koji su objavile ruske novine *Ruski vjesnik* da su Rusi i Srbi braća koja vode hrišćanski odbrambeni rat protiv Vatikana i drugih zavjereničkih antipravoroslavskih sila. U isto vrijeme dok je bio član UNPROFOR-a, Loginov je prihvatio dobro plaćen položaj u Arkanovoj Srpskoj dobrovoljačkoj gardi, a svoj položaj pri Ujedinjenim narodima je koristio kako bi Arkanu švercovao gorivo i namirnice." ²⁰⁶

Osim u retorici prosrpskih plaćenika kakvi su, naprimjer, Danijel Šifer, Peter Handke ili general MacKenzie, teško bi se ko normalan usudio javno izricati ovakve formulacije, odnosno *dijagnoze* u tumačenju rata protiv Bosne i Hercegovine. No, nisu, nažalost, ovakve percepcije, iza kojih stoji i *izdaja mandata Ujedinjenih nacija* ali, nažalost, bez njenog sankcioniranja, ovih i drugih, kao što ćemo za koji čas vidjeti, *oficira* završavale u subjektivno halucinantnim, uz to i mentalno - malignim fantazijama. Imale se, svakako, uticaja, sa svoje strane, na evroatlantske državne politike. Možda su one, te percepcije, na drugoj strani, tek izraz

²⁰⁵ M. Sells, cit. djelo, str. 264.

²⁰⁶ Cit. djelo, str. 253.

vojničke pokomosti političkim centrima političkog mišljenja i državnom praktičnom aktivitetu. No, neovisno od njihovog izvornog porijekla, one su, svakako, bile djelatne. Pokazivalo se to i indirektno: i u toku rata i nakon njega, zapadne države, posebno Francuska i Engleska, obnavljale su, što konspirativno a što publicirano, stare *osovinske saveze* iz bivših ratova. Oni su, u kontekstu ratne agresije Srbije i Crne Gore, bili do kraja anahroni, odnosno izraz jedne začuđujuće, a to znači i iracionalne, projekcije minulih, jednokratnih historijskih situacija na jednu, zapravo, neponovljivu situaciju - u novim, jednokratnim okolnostima izvršenu državnu agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. U svojim politikama, pri tome, imale su te države ne samo u podtekstu nego i u živoj, djelatnoj politici upravo taj maligno izmišljeni strah od oblikovanja *islamske Bosne* koja bi, uz to, zamišljalo se iz horizonta zapadnjačkih predrasuda prema muslimanskom svijetu, mogla postati središte ekspanzije islamskog ekstremizma prema Zapadu. Te su strahove objeručke prihvatili Tuđman i Milošević, a onda su ih, razumljivo, do iracionalnih fantazmagorija publicirali njihovi masovni trabanti: opčarane srpske i hrvatske mase, kontrolirani ali i samoinstrumentalizirani mediji, stvarni ili pseudo intelektualci, odvrtni konvertiti, stratumi sa ivice normalnosti, i sl.

Imaginacije oficirskog uma

Nije, uglavnom, zapaženo, pa nije moglo ni biti sistematski istraženo, ono što ćemo ovdje nazvati vojno-oficirskom preparirajućom percepcijom i falsificirajućom interpretacijom rata protiv Bosne i Hercegovine. To prepariranje i to falsificiranje tretiramo njihovim bitnim obilježjima. Za njen paradigmatični lik uzimamo kanadskog generala MacKenzija. Naravno, kod njega je ovaj interpretativni model razvijen do ekstremnih dimenzija i stajao je na početku oblikovanja vojnih predstava o prirodi rata u Bosni

i Hercegovini, i to u aranžmanima one vojne elite koja je u različitim vojnim formacijama aktivno djelovala na njenom prostoru. O predstavama te elite ovdje će biti riječi.

Što u one dvije ključne atribucije obilježava ove percepcije? Prije svega one, uglavnom, preuzimaju i populariziraju interpretativne slike oficijelnih politika svojih zemalja pa u njima, razumljivo, ima malo autorskog. Ali, i to je od presudne važnosti, one se osnažuju njihovim vojnim autoritetom. No, i onda kad se u njima pronalazi nešto *autorsko*, ono prozilazi iz *osebnosti vojnog diskursa i njegovog jezika*, ali je i dalje u funkciji onog temeljnog: *prikrivanja i izopačavajućeg tumačenja* prirode i same zbilje rata protiv Bosne i Hercegovine. To se prikrivanje događalo unutar recepcije jedne od *škola fantazije* koju smo ovdje identificirali kao školu koja je *naučavala* da se radilo o *duboko historijski uzrokovanom etničko-gradanskom ratu zasnovanom na stoljetnoj mržnji između Srba, Bošnjaka i Hrvata*. Prihvataju i dijelovi oficirske elite ovu *historijsku paradigmu mržnje* kao *objašnjavački model*.

Ova početna, aksiomatska tačka motrenja se na različite načine formulira. Ilustrirajmo ih ovdje tek sa dva primjera. U jednoj verziji bosansko stanovništvo je imalo «... dugo iskustvo etničke mržnje ...» te je rat, zapravo, na toj mržnji zasnovani rat između «... tri odvojene plemenske skupine».²⁰⁷ Ista misao izriče se i onda kad se tvrdi da u ratu u Bosni i Hercegovini «... sasvim sigurno postoji historija, postoji vraćanje unazad, kako moje proučavanje

²⁰⁷ Bari Mek Kafri (Barry Mc Caffrey), generalpukovnik Armije SAD, ondašnji pomoćnik zapovjednika načelnika združenih štabova, iz svjedočenja u Komitetu za oružane snage u Senatu SAD, 11. avgust 1992., (*Situacija u Bosni i prikladni odgovor SAD i Zapada*, Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 1992., str. 29, cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 21.

problema govori, najmanje u trinaesti vijek, historija neprekidnih etničkih i religioznih borbi između tih grupa.»²⁰⁸ Općenito govoreći, relevantniji dijelovi vojnih elita percipiraju rat u Bosni i Hercegovini unutar paradigmatične predstave po kojoj je na djelu etničko-vjerski rat ukorijenjen u višestoljetnoj međuetničkoj mržnji koja, eto, čak dopire do 13. stoljeća. No, vidjećemo sada nešto sadržajnije kako se ova paradigma unutar ove *škole fantazije* - konkretizira.

Na sintetički način, prije svega, izložimo MacKenzijeve *patološke* predodžbe i *maligne fantazije* kojima se prikriva priroda rata protiv Bosne i Hercegovine.

U tumačenju rata, primarno, preuzima on i koristi *jezik eufemizama* kakav je sintagma *etničko čišćenje*, ali tim eufemizmima dodaju i vlastite - iz žargona militarističkog vokabulara. Slijedeći jezik velikosrpske politike, koji poriče ne samo zločine genocida nego i *etničko čišćenje*, pa govori o *etničkom transferu*, i general MacKenzie, u svojstvu komandanta vojnih snaga Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, govori o *benignoj raspodjeli stanovništva*.²⁰⁹

²⁰⁸ Cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 21. Cigar ne navodi ime ovog visokog obavještajnog oficira združenih štabova. Citirano mišljenje izrečeno je u Komitetu za oružane snage Senata SAD, na brifingu načelnika združenog štaba o tekućim vojnim operacijama u Somaliji, Iraku i Jugoslaviji, 29. januar 1993. (Washington D. C.: U. S. Government Printing Office, 1993., str. 95-96.)

²⁰⁹ Iz Cigarove *diskusije* na okruglom stolu *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, cit. prema istoimenoj knjizi, nav. izd., str. 336. Iznosi ovo mišljenje u intervjuu za CCN, 3. maja 1993., a kasnije (26. maja 1993.) pred Komitetom za oružane službe američkog Kongresa.

Nadalje, MacKenzie je prvi razvio formulu i percepciju *jednake krivice*²¹⁰ kao i malignu predstavu o *bošnjačkom samogranatiranju*. Mada je znao govoriti "... da obje strane same sebe granatiraju kako bi pridobile javnost"²¹¹ ove optužbe je general izricao uglavnom na račun *bosanske strane* smatrajući, naprimjer, da su Bosanci krivi za masakr u ul. Vase Miskina 27. maja 1992. godine. Iz jedne njegove formulacije u kojoj izriče ove optužbe vidi se kako general ima i zbiljskih poteškoća u *logičkom mišljenju*: govori u pismu francuskom predsjedniku François Mitteranu "... da postoje čvrsti, mada posredni dokazi da su neki zaista užasni akti nasilja pripisivani Srbima, a zapravo su ih organizirali Muslimani protiv vlastitog naroda, kako bi pridobili međunarodnu javnost."²¹² Očigledno, vidi se ovdje *defekt u logičkoj sposobnosti*: ne mogu dokazi biti *čvrsti* a da su, istovremeno, indirektni, posredni, zaobilazni i sl. Mogu, logički, kad su posredni biti tek hipotetički, manje ili više vjerovatni, zapravo su spekulativno-deduktivni pa i ne mogu pripadati domeni *čvrstih dokaza*. Pri tome, treba imati pred očima dva važna uvida: prvo, ovakve MacKenzijeve izmišljotine su bile identične "... službenoj

²¹⁰ I kasnije ostaje vjeran ovoj svojoj pervertiranoj predstavi: "Ima više no dovoljno krivnje da se rasporedi na sve strane, i da je čak preostane". (Iz njegovih memoara *Mirovnjak: Put za Sarajevo*, Vancouver, 1993., cit. prema: Peter Maass, *Ljubi bližnjega svoga*, Međunarodni teatarski i filmski festival MES, Sarajevo, 1998., str. 290.) Tu tezu o *jednakoj krivici* još jednom će dogmatskom tvrdoglavošću ponoviti pred američkim senatom pa će na pitanje o krivici, reći: "Određenog dana, određenog mjeseca, bilo bi bolje da pitate ko je loša ličnost u toj određenoj operaciji, i u zavisnosti od toga koji je dan i koji je mjesec vi možete dobiti različite odgovore." (Cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 148.)

²¹¹ P. Maass, cit. djelo, str. 41.

²¹² Generalovi memoari: *Mirovnjak: Put za Sarajevo*, cit. prema: P. Maass, nav. djelo, str. 290.

verziji jugoslovenske vlade koja je time željela otkloniti kritike svijeta ...,“²¹³ i, drugo, da je kasnije “... istraživanje koje je sproveo novinar Tom Džetlen (Tom Gjelten) dovelo (je) do otkrića da je personal UN-a koji je bio na licu mjesta opovrgao Mekenzijevu verziju i da su im u prilog išli svi raspoloživi materijalni dokazi.“²¹⁴

No, general i kasnije uporno ponavlja svoju izmišljotinu. S njom je, zapravo, gradio negativnu stereotipnu sliku o Bošnjacima kao onima kojima se *ne može vjerovati*.²¹⁵ Ovake su predstave, u kojima se brišu sve razlike između srbijanskih i bosanskih vojnih snaga i politika, dakle, između agresora i žrtve i propovijeda moralna i politička ekvidistanca i prema *napadaču* i prema *braniocu*, pomogle “... da se oblikuje javno mnijenje o Bosni kao ludnici u kojoj nema normalnih ljudi i svi su narodi ludaci kojima je jedino bilo do ubijanja, ubijanja, ubijanja.”²¹⁶ Kasnije, nakon što je *protjeran*²¹⁷ iz Sarajeva, nastavlja sa širenjem i populariziranjem ovakvih i sličnih pervertiranih slika o prirodi rata u Bosni i Hercegovini. Tako će, naprimjer, na senatskom komitetu američkog Kongresa za vojne poslove izjaviti: “Baviti se Bosnom je pomalo nalik na bavljenje trojicom serijskih ubica. Jedan je ubio petnaest ljudi. Drugi deset. Treći pet. Hoćemo li mi pomagati onom koji je ubio pet?”²¹⁸

²¹³ N. Cigar, cit. djelo, str. 141.

²¹⁴ N. Cigar, cit. djelo, str. 141.

²¹⁵ N. Cigar, cit. djelo, str. 141. Ovu stereotipiju je nastojao osnažiti stalnim ponavljanjem fraze da Muslimani nisu skloni mirovnim sporazumima, da su oni ti koji stalno narušavaju primirje i sl. (N. Cigar, cit. djelo, str. 141.)

²¹⁶ P. Maass, cit. djelo, str. 42.

²¹⁷ Cit. djelo, str. 43.

²¹⁸ Cit. prema: P. Maass, cit. djelo, str. 43.

U tom kontekstu prikrivaće i agresorsku ulogu bivše Jugoslovenske narodne armije smatrajući je *žrtvom* općih događaja u Bosni i Hercegovini.²¹⁹ Kritički uvidi, s pravom, utvrđuju: “Prema Mekenziju, Jugoslovenska narodna armija bila je organizacija koja je bila iznenađena onim što se dešavalo a njene snage bile su tamo zaglibljene. Njihov glavni cilj bio je da izađu odatle što je brže moguće.”²²⁰ Mada je ovdje nepotrebno demantirati tu besmislicu, ipak, navedimo dva merituma koju opovrgavamo ove tvrdnje. U njegovoj interpretaciji “... bila je ignorisana ključna uloga koju je armija imala u stvaranju takve situacije. Ne samo da je armija organizovala, naoružavala i podržavala srpske paravojne formacije, jer je ona, takođe, predvodila okupaciju teritorija, a zatim je formirala i podržavala armiju bosanskih Srba u vidu snaga za posebnu namjenu nastalih iz glavnine Jugoslovenske armije.”²²¹ W. Zimmerman, američki ambasador u Beogradu, dobar poznavalac kretanja u bivšoj jugoslovenskoj armiji s pouzdanjem će pisati: “Nikada nije odustala (JNA, nap. E. Z.) od snabdijevanja, vođenja i kontrolisanja vojske bosanskih Srba, a njezini su vojnici u Bosni izvršili užase koji se ne pamte još od Hitlera.”²²²

²¹⁹ Između mnogobrojnih radova o agresorskoj ulozi JNA upućujemo na: Džemil Šarac, *Izrođenje JNA u rušenju AVNOJSKE Jugoslavije*, Socijaldemokrat, br. 3, Sarajevo, 2000; Stjepan Šiber, *Svjedočenja: Pripreme JNA za rat protiv Bosne i Hercegovine*, Socijaldemokrat, br. 9, Sarajevo, 2002.

²²⁰ N. Cigar, cit. djelo, str. 142.

²²¹ Cit. djelo, str. 142.

²²² Warren Zimmerman, *Izvori jedne katastrofe*, “Globus”, “Znanje”, Zagreb, 1997., str. 226. On govori i o tome kako se JNA *djelomice prurušila u vojsku bosanskih Srba* u vojnim pohodima u Istočnoj Bosni, duž rijeke Drine. (Cit. djelo, str. 226.)

Isto tako, on je unutar vojne elite počeo uobličavati jedan specifičan model prikrivanja stvarnih razmjera i aktera zločina nad Bošnjacima: *njihova, navodno, predimenzionirana slika je proizvod medijskih hipostaza*. Zato će, neposredno nakon napuštanja pozicije komandanta vojnih snaga Ujedinjenih nacija, i optužiti medije: oni su krivci za, navodno, nerealnu preokupiranost međunarodne javnosti zločinima počinjenim nad Bošnjacima pa će pred američkim kongresom reći: “Ja mislim da su tamo vršena zvjerstva, ali da su ta zvjerstva bila vještački prikazivana pretjeranim. Ne zaboravite, međunarodni mediji bili su u velikom broju u Sarajevu, i propaganda koja se tamo vršila ušla je u glave ljudi i zato oni ne vjeruju i nikada neće vjerovati mojim procjenama.”²²³ Kao što vidimo, mjeru zločina, implicitno, hoće knjigovodstveno kvantificirati ali, razumljivo, ne može učiniti ono što se ne može učiniti: precizno definirati, jer to mimikrira, što je *stvarno* a što je *pretjerano, vještačko, propagandno* pa ostaje unutar halucinantnih optužbi svjetskih medija. Zanimljivo je da će sa istovjetnom, s moralnog stajališta odvratnom pseudoargumentacijom, kao što ćemo kasnije vidjeti, istupati i pjesnik Peter Handke. U svakom slučaju, s njim se unutar oficirskih merituma oformljuje ona škola pervertiranog mišljenja koja ih, ignorirajući stvarne zločine i njihove genocidne razmjere, promatra kao artificijelnu konstrukciju propagandnih medijskih preparacija.

Napokon, među oficirskom elitom, već u ranom periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu, svojim vojnim autoritetom participirao je general L. MacKenzie u *obličavanju i učvršćivanju politike troetničke podjele* Bosne i Hercegovine pledirajući da Muslimani dobiju “... znatno parče u središtu

²²³ Cit. prema: N. Cigar, *Genocid u Bosni ...* nav. izd., str. 141.

sadašnje zemlje.”²²⁴ U prilog takvoj politici reći će: “Kritičari će kazati da to nagrađuje silu i postavlja loš primjer. Ja im mogu reći jedino: čitajte svoju historiju. Sila je bivala nagrađivana od kako je prvi pećinski čovjek uzeo motku, zauzeo susjedovu pećinu i oteo mu ženu. Naš cilj nije ispraviti sve nepravde iz prošlosti, jer je to sasvim nemoguće, već zaustaviti ubijanje i stvoriti uslove za trajan mir u Bosni i Hercegovini.”²²⁵ Osim što ovdje demonstrira *bijedu militarističkog uma* vidi se kako general *loše stoji* i sa *historijskim mišljenjem* - i nema, zapravo, tu sposobnost mišljenja. Jer, on misli anahrono, iracionalno, *ahistorijski*: silu, kao što vidimo, *esencijalizira*, percipira je u njenom ogoljelom vidu, kao čistu silu, van vremena i prostora, van njenih korelativnih veza s moralom, pravom i pravdom i promovira je u, navodni, apsolutni princip historije i uređivanja ljudskih društava. I ne samo u ovom aspektu, general demonstrira svoje nepoznavanje historije. Objašnjavajući i implicitno pravdajući *srpsku borbu* za bosanske teritorije, on će reći: “A sada malo historije - Srbi i Hrvati bili su seljaci i farmeri. To vam daje mnogo teritorije. Muslimani su bili poslovni ljudi koncentrirani u četiri ili pet gradova i sela ... poslovni ljudi nemaju mnogo teritorija.”²²⁶ No, i iz navedene pseudohistoriografske spoznaje, vidi se, i ovdje je stvar *profanija*: pledira, kao njen ideološki i vojni saveznik, asistent i apologet, priznanje novostvorene stvarnosti - one koja je uspostavljena u tom trenutku nadmoćnom, ali u smislu ratnog ethosa do kraja autodegradiranom, srbijansko-crnogorskom vojnom silom.

²²⁴ Iz njegovog govora pred američkim Kongresom (26. maj 1993.), cit. prema: P. Maass, nav. djelo, str. 290.

²²⁵ Iz citiranog govora pred američkim Kongresom, cit. izv., str. 290.

²²⁶ Iz govora pred američkim senatom, cit. prema: N. Cigar, nav. djelo, str. 145.

Ovakve i slične *maligne fantazije skućenog militarističkog uma* - o građanskom ratu, etničkom čišćenju, jednakoj sukrivici za rat i zločine, bosanskom samoubijanju, o nepostojanju diferencije između agresora i žrtve, medijskoj produkciji nestvarnih dimenzija zločina, nevinosti Jugoslovenske narodne armije, i napokon, o nužnosti troetničke podjele Bosne i Hercegovine - suoblikovaće jedan opći ideologijsko-propagandni *stereotip* koji će i kasnije inficirati mnoge zapadnjačke falsificirajuće slike i karakter rata i zločina nad Bošnjacima,²²⁷ a posebno onu po kojoj u Bosni nije na djelu srbijansko-crnogorska *agresija* nego *građanski rat - bosanskih ludaka*. Ali, što je isto tako važno, one će biti efektivno sredstvo narkotiziranja i dodatnog onesvještavanja srpskog javnog mnijenja o razmjerama i akterima zločina koji se čine u ime *epskog* i *herojskog srpstva*.

No, i to je najrelevantnija dimenzija ovih fantazija, one će participirati u suoblikovanju bloka *antiintervencionističke politike* - bile su dodatni *alibi*²²⁸ te jedne ali vrlo uticajne američko-evropske *škole mišljenja* prirode rata u Bosni i Hercegovini.²²⁹ Nije iza toga stajalo, po našem mišljenju,

²²⁷ O tom stereotipu piše P. Maass: "Svejedno, kad god bi neko dijete bilo ubijeno u Sarajevu, komanda UN je bila jednako spremna optužiti za to Bosance koliko i Srbe. To je ta čudna verzija nepristrasnosti koju su držale UN, a ona je bila zasluga i ostavština generala Lewisa MacKenzieja." (Cit. djelo, str. 43.)

²²⁸ "On je političarima pružao alibi koji im je trebao. Eto, vidite, čak i general UN tvrdi da i Bosanci čine zločine. Eto, bombarduju vlastiti narod. Oni masakriraju Srbe. Bila bi ludost intervenirati. Ti su ljudi zvižeri, svi odreda." (P. Maass, cit. djelo, str. 43.)

²²⁹ Pokušaj da se njegove predstave opravdaju njegovim *neznanjem* nema nikakva racionalnog utemeljenja. Tako, naprimjer, P. Maass, piše kako je on pogriješio u svojim viđenjima rata, kako se ta greška sastoji u tome "... što je na glavni grad Bosne gledao kao na mikrokosmos cijele zemlje" i što "... je malo znao o masovnosti klanja i nije shvatio da je to preraslo u agresiju kojom je rukovodila susjedna zemlja - Srbija

generalovo neznanje, neshvatanje, neobaviještenost i sl., nego, uz eventualne nužno redukcioniističke valere militarističkog uma, uz defektnost osobne karakternosti, uz odsustvo svakog smisla za etičnost i pravdu, uz neprirodnu nesposobnost logičkog i historijskog mišljenja, ono *presudno*: osvještenu ideologijski izbor - *apologetska asistencija* agresiji s kojom je, plaćen od srpskog lobija, nastavio i nakon *protjerivanja* iz Sarajeva.²³⁰

Unutar deskribiranog modela pervertiranja ratne zbilje, uz različite varijacije i osobne retoričke inovacije, kretaće se i neke druge osobe iz krugova vojne elite.

Već je indijski general Satiš Nambijar (Satish Nambiar), kao komandant vojnih snaga Ujedinjenih nacija u bivšoj Jugoslaviji (UNPROFOR), počeo sa davanjem, kako to naziva N. Cigar, *ekscentričnih procjena situacije*.²³¹ Preciznije, riječ je o nerealnim predstavama a kasnije i o idologijski i politički osviještenim prepariranjima ratne zbilje i njenih aktera. Kad je riječ o onim nerealnostima koje, u osnovi, falsificiraju, stvaraju lažnu sliku o sposobnosti vojske Ujedinjenih nacija da mogu zaštititi Bošnjake, njihovu tipičnu formulaciju možemo naći kod Nambijara. On

- protiv nenaoružanog i bezopasnog civilnog stanovništva Bosne. Šteta što Mackenzijeva komanda nije bila u Višegradu." (Cit. djelo, str. 44.) Jer, takvo neznanje, takvo neshvatanje i takva neiformiranost, s obzirom na njegov komandantski formacijski položaj - nisu nimalo vjerovatni.

²³⁰ Prema P. Maassu, njegovu propagandnu turneju po Americi platio je sa 15.000 dolara jedan srpski lobi. (Cit. djelo, str. 44.) Mekenzi »nakon što je penzioniran dobio je platu od 18 hiljada dolara dnevno od Serbenta, lobija radikalnih srpskih nacionalista kako bi promicao svoje stavove». (M. Sells, *Iznevjereni most ...* cit. izd., str. 281.)

²³¹ N. Cigar, cit. djelo, str. 142.

je, naprimjer, sa fiktivnim optimizmom koji, rekli bi, omamljuje i uspavljuje žrtvu pred opasnošću, tvrdio da «naše prisustvo ima smirujući efekt», da je međunarodna vojska sposobna «da ide na mjesta koja su ugrožena srpskim napadima i da na taj način osujeti dalja granatiranja.»²³²

Nadalje, jedan dio *oficirskog uma* prihvata i svojim autoritetom popularizira predstavu po kojoj je u Bosni na djelu, recimo to tako, *građanski hobsovski rat svih protiv svih*. Nedvosmisleno u toj predstavi mislio je i vrednovao ratnu zbilju britanski general Rupert Smit: «Mi se nalazimo ... naoružani usred jednog naoružanog društva koje ratuje samo protiv sebe.»²³³ Koliko je bio opterećen tom *hobsovskom slikom* ratne zbilje u Bosni, ilustrira i jedna misao koju je saopštio Holbruk: «'Bosna je zemlja', rekao je sa oporim osmijehom, 'u kojoj svaki dječak raste sa snom da će jednog dana imati svoju kontrolnu tačku.'»²³⁴ Ovakve mimikrirajuće i iskrivljujuće predstave figuriraju i u drugačijem jeziku, u jeziku eksplicitne negacije zločina genocida nad Bošnjacima kako to čini američki oficir višeg

²³² Nav. prema: N. Cigar, cit. djelo, str. 142.

²³³ Iznosi general tu predstavu Karlu Bildtu u privatnom razgovoru: Carl Bildt, *Misija mira*, Zid, Sarajevo, 1998., str. 63. Zanimljivo je, mada njegova knjiga vrvi od susreta i razgovora sa oficirima međunarodnih vojnih snaga, Bildt se ne usuđuje, osim u ovom slučaju, citirati njihova mišljenja o prirodi rata u Bosni i Hercegovini, te vješto prikri-va uticaj vojnih predstava na oblikovanje i vlastite i uopće politike zemalja evroatlantskog svijeta. Zato se izvori za ovu malu rekonstrukciju *oficirske škole fantazija* moraju potražiti u drugim djelima. I, inače, Bildtova samointerpretacija vlastita političkog angažmana i političke opcije koje je zastupao zaslužuju ozbiljne kritičke opservacije u šta se, razumljivo, ovdje ne može ulaziti.

²³⁴ Richard Holbrooke, *Završiti rat*, Šahinpašić. Sarajevo, 1998., str. 191.

ranga koji je na jednom brifingu rekao: «... nije bilo genocida u bivšoj Jugoslaviji ...» podvlačeći pri tome da je, ipak, «... više od 100 000 ljudi ubijeno.»²³⁵

A stereotipne slike, zasnovane na predstavi o sveopštem građansko-etničkom ratu i jednakoj krivici svih njegovih aktera, predstave u kojima se pledira moralna i politička ekvidistanca prema Srbima i Bošnjacima, populariziraju se i u američkim vojnim časopisima gdje se, naprimjer, piše: «Nema dobrih momaka» i, monstroznom perverzijom, zaključuje: «Ako želite trajno rješenje za etničku mržnju i nasilje kakvo je u Jugoslaviji vi biste morali ubiti svako živo biće u tom regionu.»²³⁶ Teza o jednakoj krivici uporno se popularizirala u vojnim krugovima, pa tako, naprimjer, komandant Friver (Barry Frewer) okrivljuje podjednako Srbe i Muslimane da blokiraju dostavu humanitarne pomoći. Ovaj oficir morao je kasnije povući ove svoje optužbe.²³⁷ Kada su stručnjaci za Bosnu kritizirali Charlesa Boyda zbog *moralnog izjednačavanja*, američki general je decembra 1994. godine izjavio “... da nije pokušao poreći »srpske zločine« i da ih je nazvao »vrijednim prekora«. Termin »vrijedan prekora« teško da je prikladan; ukrasti radkapnu može biti “vrijedno prekora” - zar je potreban bolji primjer za krajnosti do kojih vodi moralno izjednačavanje? Boyd isto tako negira genocid u Bosni i Hercegovini pozivajući se na broj ubijenih u Sarajevu, usprkos činjenici da se optužnice Međunarodnog suda za ratne zločine zbog genocida odnose na zločine izvršene u

²³⁵ N. Cigar, cit. djelo, str. 142. Cigar je, kako navodi, prisustvovao ovom brifingu (novembar 1993.) ali ne navodi ime ovog oficira “... koji je bio uveliko uključen u to pitanje...” (cit. djelo, str. 143.) rata u Bosni.

²³⁶ Ralph Peters, *Mediji ne bi trebalo da biraju gdje će vojska ići da gine (Media Shoulnd't Choose Where Troops Go to Die, Army Times, 24. maj 1993., str. 31, cit. prema: N. Cigar, cit. djelo, str. 148 i 149.)*

²³⁷ N. Cigar, cit. djelo, str. 148.

sjevernoj i istočnoj Bosni, jednako kao i na one počinjene u Sarajevu.”²³⁸ Sklonost da se, na osnovu infekcije ovakvim i sličnim stereotipima, u čijoj tvorbi, kao što vidimo, sudjeluju i predstavnici *vojne elite*, sudi o ratu u Bosni i Hercegovini postala je manir mnogih zvaničnika etabliranih državnih politika. I ona je, dakle, suodgovorna za, kako kaže N. Cigar, *ignoriranje identiteta najvećeg dijela žrtava* i izjednačavanje političkih ratnih ciljeva agresora i žrtve te, na tim osnovama, za morbidno falsificiranje ratne stvarnosti.

Nadalje, upotreba eufemizama kao sredstva falsificiranja postaje omiljeni manir oficirskih imaginacija. Tako, naprimjer, Norman Cigar uočava kako predstavnici međunarodnih vojnih snaga, poput kanadskog oficira Bari Frivera (Barry Frewer), portparola snaga UN, umjesto termina vojna *opsada* Sarajeva koja, je navodno, prestala, upotrebljavaju termin *okruženje* i srpska *taktički pogodna pozicija*.²³⁹ U ovom falsificiranju, mimikriranju, pervertiranju još radikalnije ide britanski brigadir Vir Hejs (Vere Hayes), načelnik štaba snaga UN u Bosni i Hercegovini tvrdeći, sredinom 1993. godine, “... da ne postoji opsada Sarajeva ...” te negirajući, pri tome, “... da je 14000 srpskih artiljerijskih oruđa, koja su okruživala grad, ikada bilo angažovano u ‘*humanitarnom davljenju*’.”²⁴⁰ Unaprijed osmišljeni vojni pohod na osvajanje Goražda, opet logikom amnestiranja, prikrivanja i falsificiranja, tumači visoki zvaničnik snaga Ujedinjenih naroda, navodno, činjenicom

²³⁸ M. Sellls, *Iznevjereni most ...* cit. izd., str. 274.

²³⁹ Iz Cigarove *diskusije* na okruglom stolu *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, nav. izv., str. 336. Ovakvi stavovi “... samo su eho onoga u šta su Srbi čitavo vrijeme pokušavali da ubijede Zapad. (N. Cigar, *Genocid u Bosni* cit. izd., str. 142.)

²⁴⁰ N. Cigar, cit. djelo, str. 142.

da su se Srbi "... osjećali ugroženim i isključenim (novouspostavljenom hrvatsko-muslimanskom) bosanskom federacijom ..." iako je, kako primjećuje Cigar, morao znati da "... isključenje Srba bio je njihov izbor, a uklanjanje takve enklave bio je već ranije deklarirani srpski cilj i to mnogo prije nego što se i diskutovalo o federaciji." ²⁴¹

I britanski general M. Rouz (Michael Rose), demonstrirajući, što javno, što potajno, a kasnije i eksplicitno u svojoj knjizi o ratu u Bosni, "... nesklonost prema svemu što je islamsko ...",²⁴² izopačavajući pri tome prirodu rata u Bosni i Hercegovini - za njega "... je sigurno da je bosanska država bila žrtva građanskog rata ...",²⁴³ - te na taj način

²⁴¹ N. Cigar, cit. djelo, str. 147. Cigar ne navodi ime ovog zvaničnika.

²⁴² N. Malkom, iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, priredio Vlado Azinović, Vreme, br. 438 i 439, Beograd, 13. i 20. mart 1999.

²⁴³ Iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, nav. izd. Ovakvu njegovu interpretaciju rata u Bosni i Hercegovini demistificirajuće komentira N. Malkom: "Rouz nije razumio, a čini se da nije htio razumjeti, uzroke rata koji on naziva građanskim i tvrdi da se tri strane bore za teritorije. Tako i stanje na ratištima prikazuje kao uspjeh jedne ili neuspjeh druge strane u osvajanju teritorija. Rouz je tu samo da arbitrirao. On vjeruje da je svaki prekid vatre i svaki sporazum o demilitarizaciji, bilo lokalni ili opći, pozitivan i da je njegov posao da osigura da se on provede. On u to iskreno vjeruje, i ne vjerujem da se tako ponašao zbog neke skrivene sklonosti prema Srbima. No, kako nije razumio rat, počeo je vjerovati da mu je jedini posao da dogovara i uspostavlja primirja. Nikada nije shvatio šta za bosanskohercegovačku vladu znači pristajanje na prekid vatre u trenutku kada njihovi neprijatelji kontroliraju gotovo 70 odsto državnog teritorija. Zamislite da je neko tražio od Vinstona Čerčila da 1940. potpiše opći prekid vatre u Evropi? Da je opći prekid vatre bio uspostavljen početkom 1994. i da su nakon toga uslijedili mirovni pregovori, njihov bi tok trijumfalistički diktirao Radovan Karadžić, jer bi njima *de facto* bila priznata vojna pobjeda srpske strane. Njihov politički okvir omogućio bi potpunu podjelu Bosne i stvaranje samostalne srpske države. To je glavna razlika između situacije tada i u vrijeme Dejtona." (Iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, nav. izd.)

falsificirajući povode i mimikirajući glavne aktere-pokretače ratne agresije protiv Bosne,²⁴⁴ *sklon je eufemizmima - prikrivanjima stvarnosti*. Otuda, naprimjer, opšti napad na Goražde označava “ograničenim vojnim pokretom”, a u kontekstu tog napada primarni zadatak vidi u dostavljanju humanitarne pomoći i neugrožavanju snaga UNPROFOR-a.²⁴⁵ Tom *logikom zastiranja stvarnosti*, izražavajući Rouzove percepcije, govori i major Bob Amnink, njegov potparol: “Mi mislimo da ne postoji opasnost od zauzimanja grada pošto je on snažno branjen, ali mi ne vjerujemo ni da Srbi sada žele da ga zauzmu.”²⁴⁶ Rouzovu sklonost ka kamuflažama precizno opisuje Rodžer Koen, ratni dopisnik *Njujork tajmsa*: “Doveo me u svoj ured i kazao: ‘Ne želim započinjati treći svjetski rat zbog nekoliko zadržalih srpskih tenkova i topova oko Goražda’. ... Ljudi poput Rouza nisu bili u stanju tu situaciju vidjeti iz historijske perspektive. Sve što su htjeli bilo je izbjeći ‘muslimanske trikove’ i skrivati se iza nepristranosti. Držali su se neutralno, umesto da provode mandat koji nije bio neutralan.”²⁴⁷ I američki general Dž. Džulvan (George Joulvan) nedvosmisleno demistificira Rouzova uobraženja: «Rouz je stalno insistirao da je teško oružje koje se još nalazilo u zoni isključenja bezopasno, da se radi o starim zadržalim topovima. Međutim, obavještajni podaci su pokazali da to nije tačno. Kada sam došao u Sarajevo francuski zapovjednik sektora mi je pokazao mapu grada na kojoj je bio ucrtan krug od 20 km kojima je bila obilježena zona isključenja za teško oružje.

²⁴⁴ L. Sibler misli da je on, mada komandant vojske Ujedinjenih nacija, stvarno, na *terenu* slijedio politiku britanske vlade prema Bosni koja bi se “... mogla sažeti u nekoliko riječi: držite se dalje, ne intervenirati.” (Iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, nav. izd.)

²⁴⁵ N. Cigar, cit. djelo, str. 147.

²⁴⁶ N. Cigar, cit. djelo, str. 147.

²⁴⁷ Iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, nav. izd.

Kada sam upitao francuskog oficira da li je to tačno da su stari i zahrđali dijelovi artiljerije, on nam je kazao da se radi o vrlo upotrebljivom oružju. Sjećam se da je Rouz odmah promrmljao kako neko vrijeme nije bio u Sarajevu i kako još nije upoznat sa posljednjim obavještajnim podacima. ... U to nam je vrijeme postalo jasno da zapovjednici UNPROFOR-a, uključujući i Rouza, ne provode do kraja svoj mandat. Umjesto toga, Rouz je dopustio selektivno povlačenje teškog oružja, pogotovo srpskog. Prednost srpske strane u teškom naoružanju u odnosu na bosansku u to se vrijeme procjenjivala na 50:1. Međutim, Rouz je tada bio toliko zaokupljen provedbom vlastite taktike na terenu da mu je širi strateški aspekt bosanskog rata počeo izmicati.»²⁴⁸

Falsificirajući i prikrivajući agresivnu, vojnu, osvajačku prirodu rata protiv Bosne i Hercegovine, i to je ono najčudnije, zaprepašćujuće, dijelovi vojne elite formuliraju i plasiraju maligne predstave o *srpskom pravu* na najveći dio Bosne što se može očitati u jednoj izjavi već pominjanog Charlesa Boyda, generala, zamjenika glavnog komandanta američkih snaga u Evropi: "Ukratko, Srbi ne pokušavaju da zauzmu novu teritoriju nego jedino da zadrže ono što je već njihovo."²⁴⁹

No, uz to idu i respekti srpske vojske kao prave, profesionalne vojske. Pretpostavimo za trenutak, dakle, da svoje simpatije za *srpsku vojsku* produciraju i iz svog čisto vojničkog

²⁴⁸ Dž. Džulvan, Iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, nav. izd.

²⁴⁹ Cit. iz: J. D. iz *Charles g. Boyd: Making Peace with the Innocent*, Foreign Affairs, New York, September/October, 1995., nav. prema: Sejo Omeragić, *Dogovoreni rat*, Proton, Sarajevo, 2000., str. 167. Iza ove izjave stoji nekritička recepcija predstave koju je stvorila srpsko-nacionalistička propaganda da su Srbi vlasnici 64% bosanske zemlje.

rakursa. Ali, on, taj uklon, implicira *kamuflažu* njene prirode. Naprimjer, general L. MacKenzie i general Rouz *prikrivaju pravi karakter srpske vojske i paravojske* pa se W. Zimmerman, s pravom, pita: "Još uvijek mi nije jasno zašto većina UNPROFOR-ovih zapovjednika, a naročito britanski general Rose i kanadski general Lewis MacKenzie, doživljavaju vojsku bosanskih Srba kompatibilnom, a njihovu tvrdnju da 'svi čine zvjerstva' tako uvjerljivom."²⁵⁰ Jedno objašnjenje ovog Zimmermanovog čuđenja, koje uključuje i, navodnu, etiku međusobnog respekta profesionalnih vojski, pruža, u novinarskoj vizuri, i Peter Maass: "S druge strane fronta, srpske vođe su možda bili budući zločinci, ali ispred njihova imena stajale su riječi "general", "pukovnik" ili "doktor". Na vrijeme su dolazili na sastanke a možda su se tokom prethodne sedmice istuširali. MacKenziju je bilo lakše saobraćati sa profesionalnim srpskim vojnicima, koji su Sarajevo držali pod opsadom, nego sa bosanskim huliganima - amaterima, koji su ga branili. Sve ih je smatrao ludacima - što su i bili - ali to je bio tek manji dio cijele slike."²⁵¹ Istovjetno stanovište,

²⁵⁰ W. Zimmerman, cit. djelo, str. 259. I ovoj zapitanosti dodaje: "Je li to bilo zato što je srpska vojska izgledala kao prava vojska, za razliku od odrpanih Bošnjaka u tenisicama? Ili je to jednostavno bilo zato što se nisu upoznali s pravim uzrocima rata, kako je sve počelo i o čemu se tu zapravo radi." (Cit. djelo, str. 259.)

²⁵¹ P. Maass, cit. djelo, str. 42. No, treba *akcentirati*: ne samo da je riječ o *manjem dijelu slike* nego Maas duboko griješi kad, nepoznavajući rano i uz to formirajuće bosansko vojno-odbrambeno ustrojstvo, iz perspektive *moralnog i vojničkog profila* Juke Prazine deducira opću sliku po kojoj su, mada su u odnosu na srpsku bila slabija strana, "... većina (bosanskih, nap. E. Z.) vojnika na linijama (su) bili ludaci". (Cit. djelo, str. 42.) Što ovdje misli pod *ludacima*? Govori li u Aristotelovom smislu: on nasuprot *hrabrosti* kao vrlini, a ona jeste *srednja mjera* i to onako kako bi je odredio razuman čovjek, diferencira njena dva ekstrema - *kukavičluk* i *ludu smjelost*. Ili je, pak riječ, o patološkom poremećaju. Što je posrijedi?

kad je riječ i o generalu Rouzu, zastupa i L. Silber: "Mislim da je za generala Rouza i njegove prethodnike karakteristično da su bili skloniji bosanskim Srbima koji su bili bolje organizirani. Imali su pobjedničku vojsku, nasljednicu Jugoslovenske narodne armije, ustrojenu po vojnim principima, barem u komandnom dijelu. S druge strane, bosanska je vojska bila više dobrovoljačka i loše opremljena formacija koja će tek kasnije, tokom rata, postati organizirana i propisno uvježbana armija. To je bio glavni razlog što su vojni zapovjednici koji su dolazili sa Zapada redovno postajali skloniji bosanskim Srbima."²⁵²

Možda, međutim, ova i slična *objašnjenja* u sebi sadrže, u neosvijetrenom obliku, ton racionalizacija, redukcija i simplifikacija. No, neovisno od toga, kao što smo rekli, i pod pretpostavkom funkcioniranja one *unutarmilitarističke etike* o kojoj, uostalom, ova *objašnjenja* i govore, *skučeni generalski um*, zapravo, osviješteno, skriva prirodu srbijansko-crnogorske vojske i njenih paravojnih trabanata, te zastire mistifikacijama stvarnost ratne agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Rezimirajući, možemo reći da su i dijelovi viših vojnih elita, bilo unutar vojnih snaga UN ili unutar nacionalnih armija, sa svoje strane snažno sudjelovali u produkciji falsificirajućih predstava o prirodi rata u Bosni i Hercegovini. Bili su ponegdje i njeni autori, a često i njeni imitatori te propagandni popularizatori. U svakom slučaju, osnaživali su te predstave autoritetom svog vojnog poziva i statusa. No, te predstave, bez obzira koliko vojska i vojne elite bile pod komandom civilnih vlasti, sa svoje strane, participirale su u oblikovanju državnih politika zemalja evroatlantskog svijeta što će se, svakako, održavati i u mnogobrojnim

²⁵² Iz feljtona *Kontroverzna sećanja Majkla Rouza*, nav. izd.

nakaznim mirovnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu. Ovdje su, međutim, date neke naznake o važnim dimenzijama *oficirskih malignih fantazija* o ratu protiv Bosne i Hercegovine te, otuda, bilo bi, znanstveno zanimljivo i potrebno, nastaviti sa sistematskim istraživanjem ovih pervertiranih imaginacija i njihovoj participaciji u oblikovanju *civilne politike evroatlantskih država* uopće.

Odvratni hiperobjektivizam

Figurira još jedan *modelski lik* tumačenja ratova na prostori-
ma ex-Jugoslavije i, posebno, rata u Bosni i Hercegovini. U
paradigmatičnom smislu formuliraju ga, i to neovisno
mada u sasvim različitim diskursima, žanrovima,
znanstvenim ambicijama i spoznajnim dometima, naprim-
jer, svojevremeno stariji član Brukings instituta i stariji
saradnik Jasušija Akašija, šefa operacija UN u Bosni i
Hercegovini - Suzan Vudvord te Kristijan Đordano. Riječ
je, dakle, o još jednom *ideologijskom tipu* ili o još jednoj
školi mišljenja unutar kojih se poriču državne agresije na
Bosnu i Hercegovinu i zločin genocida nad Bošnjacima.
Definiramo njihov vodeći diskurs kao diskurs *impersonali-
stičke, tehnicističke i vrijednosno neutralne deskripcije* rata
u Bosni i Hercegovini. Još preciznije, riječ je, zapravo, o
diskursu odvratnog hiperobjektivizma. Ključno je obilježje,
upozoravamo na to, ovog ideologijskog diskursa *moralno i
političko izjednačavanje svih strana u sukobu*, uključujući i
bosansku vladu, kao i *imoralističko sankcioniranje stanja
na terenu* - stanja koje je, ignorira to ovaj tip malignih fan-
tazija, stvoreno vojnim osvajanjima, čudovišnim nasiljem i
zločinima genocida. Uz to, obilježava ga radikalna deper-
sonalizacija: u ratu su strukture, institucije, ustanove, tradi-
cije, *nacionalni duhovi*, postsocijalističke tendencije, povi-
jesne determinacije i sl. Detekcija živih, konkretnih aktera -
napadača i žrtava ostaje izvan interesa ovog diskursa.

Paradigmatično, ovaj se diskurs, u svojim važnim komponentama, možda, kao i izraz i odraz međunarodne politike izjednačavanja, može naći, kao što smo rekli, kod Suzan Vudvord.²⁵³ Kritičko čitanje njenih tumačenja kaže: «Po njenom mišljenju, problemi u Bosni nisu rezultat vjekovne plemenske mržnje, nego posljedice organizacijskog raspada nakon Hladnog rata. U takvom pristupu, čini se da nema stvarnog zločina i nikoga odgovornog za zločin. Tako su 'metodi preseljavanja stanovništva bili različiti' a 'lokalna suparništva ohrabrivana da se iskazuju ...'»²⁵⁴ Sellsov je komentar zanimljiv: «Primjetite kao neprestalno korištenje pasivnih i neprelaznih glagola sistematično uklanja vršioce radnje. Nema imenovane strane koja vrši ove aktivnosti. One se samo dešavaju na određen način.»²⁵⁵ Istina, ona odbija teze o vjekovnoj, drevnoj etničkoj ili vjerskoj mržnji kao izvoru ratnih sukoba²⁵⁶ ali, u njenim deskripcijama, «... centri za ubijanje i kampovi za silovanja, sistematska i ustrajna praksa masakriranja, sistematično uništavanje svakog traga napadnutog naroda nisu spomenuti.»²⁵⁷ A kada spominje opsade bosanskih gradova, njihovo bombardiranje, izgladnjivanje i sl., onda se, u morbidnom falsificiranju, tvrdi kako je vojna, ubilačka opsada gradova za cilj imala da «... ubijedi civile različitih etniciteta da napuste gradove bez otpora.»²⁵⁸ Umjesto našeg kritičkog komentara zasnovanog na osobno bolnom iskustvu zločinačkog

²⁵³ Suzan Vudvord, *Balkanska tragedija, Haos i raspad posle hladnog rata*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.

²⁵⁴ M. Sells, *Vjera, historija i genocid u Bosni*, nav. izd. str. 167.

²⁵⁵ Cit. djelo, str. 167.

²⁵⁶ U tom smislu piše kako je "... stradanje Muslimana kroz etničko čišćenje također bio rezultat političkog natjecanja prije rata, a ne etničke ili vjerske mržnje." (Cit. prema: M. Sells, nav. djelo, str. 167.)

²⁵⁷ M. Sells., cit. djelo, str. 167.

²⁵⁸ S. Woodward, cit. izv., str. 167.

ratovanja putem opsade - racionalno demistificirajuće neka još jednom govori M. Sells: «Ono što takav jezik krije je realnost da su ljudi koji su već bili odustali od borbe, i koji bi rado napustili sve samo da spase goli život, bili poubijani u velikim brojevima. Očišćeni jezik procedure i organizacije ne dopušta čitaocu realna shvatanja ni veličine ljudske patnje niti brojnost zločina koji su počinjeni. Nije iznenađujuće to što Woodward vidi malo moralnog ili političkog razlikovanja između strana u bosanskom sukobu i tretira sa neskrivenim prezirom napore da se uspostavi Tribunal za ratne zločine i da se afirmišu ženevski principi koji zabranjuju genocid.»²⁵⁹

Sličnu logiku *odvratnog hiperobjektivizma* slijedi, kao što je rečeno i Kristijan Đordano (Cristian Giordano). Za razliku od S. Woodward, on ne piše posebno, sistematsko djelo o *balkanskoj tragediji* nego spominje Bosnu uzgred, u ilustrativnom smislu, u kontekstu objašnjenja fenomena *reteritorijalizacije identiteta* i konflikata koje on producira u zemljama Centralne i Istočne Evrope što, svakako, ne može biti izgovor za onaj *racionalistički hiperobjektivizam*.

Manifestira se on u tumačenju *ratova u Jugoslaviji*: ratni konflikt «... bi mogao da se definiše kao najradikalnija borba za priznanje, pri čemu se utvrđivanje mono-etničkih prostora doživljava kao problem od životne važnosti.»²⁶⁰ Ko su akteri te *borbe za priznanje* - to se ne kaže. Ko su ratni akteri novog utvrđivanja *monoetničkih prostora* - o tome se čuti. Stvarnost je tako prekrivena gustom mrežom impersonalističkih apstrakcija.

²⁵⁹ M. Sells, cit. djelo, str. 168.

²⁶⁰ Kristijan Đordano, *Ogledi o interkulturalnoj komunikaciji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001., str. 239. Autor je, inače, italijanski etnolog i politički antropolog, rođen 1945. godine.

U kontekstu takvog tumačenja i to što je na marginama rekao o ratu protiv Bosne i Hercegovine začuđujuće je: nigdje nema *subjekata*, sve je depersonalizirano, stvarnost je tek konzekvenca nekog *objektivnog duha* koji hoće *retorizacijom etniciteta* i formiranje novih *nacionalnih država*. U tom smislu će, naprimjer, pisati: «Četvrti virulentni val razdvajanja ili razgraničavanja stanovništva, koji bih nazvao povratkom nacionalnih država, započinje zapravo još u socijalističkoj Bugarskoj, sa njenim načinom rešavanja 'pitanja nacionalnosti', to jest proterivanjem i prisilnom asimilacijom turske manjine od polovine osamdesetih godina. On se nastavlja slomom tri multietničke i multinacionalno konstituisane zemlje: Jugoslavije, Čehoslovačke i Sovjetskog Saveza i, potom, stvaranjem novih, odnosno obnovljenih nacionalnih država. Rat u Bosni potpuno se uklapa u ovu tragičnu logiku homogenizacije. Zapravo bi bilo čudo da do njega nije došlo. Dejtonski sporazum, slično Lozanskom sporazumu iz 1923. godine, priznao je i prihvatio etničko čišćenje terena.»²⁶¹ Ako se, u izvjesnom smislu, i može prihvatiti njegova ocjena *Dejtonskog sporazuma*, onda, u svakom slučaju, mimikrira stvarnost i pervertira zbilju uzroka i karaktera rata te aktera zločina protiv Bosne i Bošnjaka upravo ova njegova *depersonalizirajuća slika*, navodno, *nužnog povijesnog trenda etničkih homogenizacija na tlu Bosne i Hercegovine*. Nastranu što i on koristi eufemizam *etničko čišćenje* pa i na taj način participira u oblikovanju onih *politika fantazija* čiji je smisao da falsificiraju stvarnost ratne agresije i zločina genocida.

Da je, recimo uzgred, u ovakvim njegovim interpretacijama, više implicitno, riječ o široj, uglavnom, problematičnoj, *filozofiji historije* čija je vodeća ideja - egzistencija *povijes-*

²⁶¹ Cit. djelo, str. 226.

nih determinacija koje će u kontekstu globalizacije doći na svoje i u 21. stoljeću, a ne o anahronizmu, govori i njegov završni sud: "Reteritorijalizacija identiteta i sa njima povezanih konflikata ne sme da se tumači kao žilavo trajanje jedne 'zamrznute teorije' nego u njoj treba videti i odgovor na izazove XXI veka."²⁶² Dodajmo: *objašnjava-lacke teorije* koje se zasnivaju na ideji neumitnih povijesnih determinacija završavaju, kao što se vidi i kod ovog autora, u beživotnim, impersonalističkim apstrakcijama koje su *spoznajno* neproduktivne; u moralnom smislu, ovakve teorije za svoju konzekvenciju imaju, najblaže rečeno, *nepodnošljivi imoralizam*; kad politike prihvate takve doktrine, i njihov temelj - povijesnu nužnost koja anulira povijest kao polje alternacija - onda one završavaju u *totalitarnom nasilju* nad ljudima, društvom i historijom.

Da nije riječ o slučajnom maniru nego o osviještenoj logici govori i njegova riječ o *silovanjima* u toku rata protiv Bosne i Hercegovine: i ovdje sve je u apstrakcijama, impersonalno, *hiperobjektivističko*. Tumačeći *mješavinu ruralnog i etničkog* on će, naprimjer, reći kako se na prostorima Balkana «... može zapaziti jedna ne samo *metaforička* transpozicija predstava o porodici u diskursu o nacionalnoj, odnosno etničkoj časti ... Tako nešto dogodilo se za vreme rata u Bosni, kada su zavađene «etnije», da bi unizile protivnika i povredile mu «nacionalnu čast», više puta koristile za agro-pastoralno društvo Balkana klasičnu strategiju ponižavanja i nipodaštavanja druge strane - silovanje žena iz suprotnog tabora.»²⁶³ Kao što vidimo, ni ovdje nema imenovanja, ne identificiraju se zločinci i žrtve, u apstrakcijama se falsificira stvarnost *zločina silovanja Bošnjakinja kao monstruoznog čina zločina genocida* - kao

²⁶² Cit. djelo, str. 240.

²⁶³ Cit. djelo, str. 235.

što ćemo to kasnije, na drugom mjestu, posebno sugerirati, ove zločine tek treba inkorporirati u njegovu inoviranu međunarodnopravnu definiciju - pa, otuda, ovakvu *logiku te njezin (ne)moralni korelat* i tretiramo kao *užasno uvredljivu odvratnost racionalističkog hiperobjektivizma*.

2. REPLIKE HANTINGTONU I SUMIŠLJENICIMA

Što se, uz već izložene kritičke opservacije, može reći Hantingtonu i drugim intelektualcima koji brane i populariziraju *dijagnostičku tezu* - na djelu nisu bile državne agresije na BiH nego je riječ o ratu civilizacija ili - u užem smislu, i izvan ove Hantingtonove imaginarne konstrukcije promatrajući - o balkansko-plemenskom, o građansko-etničko-vjerskom ili srpsko-odbrambenom ratu ili ratu za očuvanje jugoslovenske države ili ratu protiv uspostavljanja *islamske Bosne*? Evo, na ovom mjestu, prije svega, stanovišta nekoliko srpskih intelektualca i jednog hrvatskog te nekoliko zapadnjaka govore iz *akademske* perspektive. Slijedi, potom, govor i iz iskustva jednog političara - diplomate. Uslijediće, razumljivo, docnije i druge replike - drugi prilozi demistifikaciji *fantazija krivotvorenja* prirode rata na tlu Bosne i Hercegovine.

Srpska i hrvatska demontaža fantazija

U krug intelektualaca koji bez ustezanja, bez zazora, jasno, razgovijetno i konzistentno, sa, možda, i začuđujućom odvažnošću, participiraju u dekonstrukciji onih fantazija o prirodi rata u Bosni i Hercegovini, svakako, spada i Igor Primorac. U njegovoj istinosnoj percepciji riječ je o *ratnoj agresiji protiv države Bosne i Hercegovine i zločinima genocida*, a ne o plemenskom, građanskom, etničkom i vjerskom ratu ili ratu između civilizacija ili o ratu između *secesionista i jugoslovenskih državobranitelja*. U tom smislu, pišući o odgovornosti srpskih intelektualaca, smatraće da se

ona postavlja "na naročito drastičan i neodgovoran način" s obzirom na to da "... rat Srbije protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine nije bio tek još jedan nepravedan rat. To je najvećim delom bio pohod velike i dobro opremljene armije i raznih paravojnih formacija na civilno stanovništvo dveju susednih republika, s ciljem da se osvoje njihove teritorije, da se te teritorije "očiste" od nesrpskih stanovnika i od svih tragova njihove istorije i kulture, da se na njima nasele Srbi, i da se one pripoje Srbiji. Tokom tog rata Srbi su počinili ratne zločine i zločine protiv čovečnosti, uključujući genocid, kakvi u Evropi nisu viđeni nakon II svetskog rata ... Srpski su zločini izvršavani sistematski i masovno; njihovi su počinitelji izvršavali naredbe i ostvarivali nacionalni program."²⁶⁴ Imaju li, međutim, ovakvi i slični uvidi nekog refleksa među srpskim intelektualcima? Svakako, ali tek unutar, kako kaže Primorac, male skupine, njih nekoliko stotina, većinom članova *Beogradskog kruga*: oni su "... pokazali da velikosrpska ideologija može biti dominantna, ali ne i jedina, neosporavana opcija za Srbe - da je doista moguće zamisliti i jednu drukčiju Srbiju."²⁶⁵ Evo nekoliko ilustracija koje svjedoče o toj *drugaciji* intelektualnoj Srbiji.

Božidar Jakšić će, iz diskursa te *druge Srbije*, pisati: »Borba za maksimalno (loše) posrbljeni srpski nacionalni cilj izražen metaforom - srpske zemlje su tamo gdje su srpski grobovi - dala je katastrofalne rezultate i za narode s kojima su do juče zajedno živeli i za same Srbe. Sve je više srpskih grobova a zemalja i ljudi sve je manje. Pa i pod uslovom da je postojala realna osnova za strah da bi se

²⁶⁴ Igor Primorac, *Moralna odgovornost srpskih intelektualaca*, u: *Utvara nacije*, Beogradski krug, br. 3-4/1996, 1-2/1997., str. 599.

²⁶⁵ Cit. djelo, str. 599.

genocid nad Srbima mogao da ponovi to ne može biti ni moralno ni političko opravdanje za zločinačku politiku etničkog čišćenja.»²⁶⁶

Ratne ciljeve srbijanskocrnogorskog režima Slobodana Miloševića, istina, u širem kontekstu i u indirektnom izrazu, demistificira i Maja Miljković: «Rat u Jugoslaviji je pokazao da bez oslobađanja od mitova i zabluda ne samo da srpski narod ostaje lišen identiteta moderne nacije, nego i dovodi u pitanje sopstveno preživljavanje kako kulturno, naučno tako i biološko. Istoriografski nedovoljno utemeljene predstave o sebi i drugima omogućavaju prostor koji koriste predstavnici savremene političke i intelektualne elite. Jedna od najvećih zabluda, koja je imala najdestruktivniji uticaj, jeste zabluda o mogućnosti opstanka nacionalno homogene države i realizacija nacionalnog pitanja putem svenacionalnog državnog ujedinjenja, opsesija teorijama i državnim granicama.»²⁶⁷

A Stevan Dedijer je u demontaži onih *škola fantazija*, kao i uvijek, direktan, nedvosmislen i nemilosrdan: »Ovih nekoliko poslednjih godina svedoci smo poslednjeg pokušaja stvaranja imperija u Jugoistočnoj Evropi - nastajanja srpske imperije pod parolom velike Srbije i ovaj strašni sukob što ga je ta imperijalistička banda Beograda izazvala, taj rat bio bi smešan da nažalost nije tragičan. Oni su u ovo doba hteli stvoriti svoj imperij usred Evrope i hteli su vladati

²⁶⁶ Božidar Jakšić, *Balkanski paradoksi*, Filozofija i društvo, 1995. broj 8, str. 55 i 56.

²⁶⁷ Maja Miljković, *Beogradski istoriografski krugovi i problem nacionalnog sagledavanja fenomena nacionalnog interesa na kraju 20. veka*, Prilozi, br. 29, Institut za istoriju, Sarajevo, 2000.

svim okolnim narodima. Ali propali su svi imperiji pa će i ovaj poslednji - srpski.«²⁶⁸

Od posebne spoznajne vrijednosti je Tomanićeva demontaža uloge Srpske pravoslavne crkve u ratovima na prostorima ex-Jugoslavije, a posebno u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Njegove kritičke analize argumentirano demonstriraju vulgarnu, do kraja prljavoprofanu involviranost vrhova ove Crkve u osmišljavanje, usmjeravanje i oblikovanje rata protiv Bosne i Hercegovine, i to u svim njegovima etapama i u svim njegovim dimenzijama.²⁶⁹ Otuda ćemo u nešto obimnijem sadržaju prezentirati njegove uvide.

Pokazuje i dokazuje Milorad Tomanić *istovjetnost ratnih ciljeva Crkve i Režima*. A oni su definirani unutar *srpskog teritorijalnog nacionalizma* kao projekat *Velike Srbije* pseudoargumentiran fantazmagorijskim - čas, kad to zatreba, etničkim, sad - historijskim, a onda i geopolitičkim - racionalizacijama. Mi ćemo se kasnije vratiti ratnim ciljevima srbijanskocrnogorskog režima, a o njima, na ovom mjestu, govorimo samo u kontekstu njihove korespondencije s *crkvenom politikom*. «Zajednički cilj vojske i rukovodstva Srbije bio je da se 'brane buduće granice Jugoslavije' kao 'trajne', a da se Slovenija 'isključi' iz Jugoslavije. Zato je jedino rešenje bilo, kaže dalje Borisav Jović, da intenzivno izbacujemo iz vojske Hrvate i Slovence, da povlačimo vojsku na teritorije koje ćemo definitivno braniti ... U Srpskoj pravoslavnoj crkvi verovatno su znali za ovakva razmišljanja državnih rukovodstava Jugoslavije i

²⁶⁸ Stevan Dedijer, *Kraj mita "Velika Srbija"?*, prilog na Međunarodnom znanstvenom skupu *Jugoistočna Europa 1918.-1995.*, cit. prema: <http://www.hic.hr/books/jugoistocna-europa/dedijer.htm>

²⁶⁹ Navodi koji slijede iz njegove su knjige *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, cit. izd.

Srbije. Ona su u potpunosti odgovarala maštanjima crkvenih velikodostojnika (i mnogih drugih, naravno) o 'ujedinjenim srpskim zemljama'.» (Str. 58.) U tom smislu Tomanić još jednom kaže: »Tokom 90-tih, političke 'konkretnosti' bile su stvari i Crkve a ne samo političara. Crkva je određivala i granice nove srpske države i sa kojima narodima Srbi više ne mogu zajedno da žive niti da im veruju, objašnjavala da i oružje treba koristiti u ostvarivanju svojih interesa, pa čak i to da Srbija treba da se umeša u rešavanje svih tih problema van svojih granica.« (Str. 68.)

U razradi, formuliranju i propagiranju ratnih ciljeva crkveni vrhovi su se posebno bavili pitanjem *karaktera republičkih granica*. I ovdje je figurirala eksplicitna identičnost imperijalnih percepcija što ih produciraju *svjetovna* i *duhovna vlast*. «Sa vanrednog zasjedanja Sabora održanog 16. i 17. januara 1992. izdato je saopštenje u kome se kaže da je srpski narod već pola veka politički razdrobljen i izdelfen neprirodnim granicama koje rasecaju njegov živi organizam.« »Njih je isplanirala komunistička Internacionala, ostvarila neofašistička i ustaška okupacija, a utvrdila i produžila - protiv volje srpskog naroda - Titova komunistička diktatura preko svog izrazito antisrpskog AVNOJ-a.« »Zbog toga, ni Srpska pravoslavna crkva, ni srpski narod nikad nisu priznali veštačke i nelegitimne 'avnojevske' unutrašnje granice ustanovljene, bez istorijskih ili etničkih osnova, samovoljom komunističke gerile u uslovi- ma okupacije i građanskog rata.« (Str. 96.) »Najljući protivnik 'avnojevskih' granica bila je upravo Srpska pravoslavna crkva, posebno njeni pojedini episkopi. Zato je na redovnom zasjedanju Sabora, održanom od 14. do 28. maja 1992. godine donet dokument nazvan «Memorandum SPC». U njemu je ponovljeno da je srpski narod »posle rata postao žrtva komunističke tiranije« i da je »stanje u našoj zemlji pre svega posledica komunističke tiranije«. Opet je

istaknuto da međurepubličke granice »presecaju živ organizam srpskog naroda, razdvaja mu vekovna ognjišta, svetinje, grobove i spomenike kulture«. (Str. 110.)

Ovakvim tumačenjem *fenomena granica* Crkva je, zapravo, prihvatila i izražavala politiku *teritorijalnog nacionalizma* istovjetnu politici koja je stajala u osnovi, kao njihov krajnji cilj, ratnih pretenzija Režima. Otuda, Tomanić i kaže: »Patrijarhove teritorijalne pretenzije prema delovima Republike Hrvatske bile su gotovo identične zahtevima pojedinih srpskih političkih prvaka kao što su, naprimer, Vojislav Šešelj i Vuk Drašković. Razlike su možda postojale u tek po nekom kvadratnom kilometru.« (Str. 73.)

No, teritorijalne pretenzije Crkve odnose se i na Bosnu i Hercegovinu. Vidi se to i u jednoj komparativnoj vizuri: što se, zapravo, kad je riječ o teritorijalnim aspiracijama, pokazuje u *ratnim programima* Srpske radikalne stranke i Srpske pravoslavne crkve? «Uzet ćemo za primer program srpskih radikala iz 1991. godine. Evo šta je tada bio jedan od osnovnih radikalskih ciljeva: »Obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju, srpski zapadni Srem i srpsku Baranju. Tri godine kasnije, radikalska Velika Srbija primetno se smanjila. U programu SRS-a iz 1994. nekud su nestali srpski Dubrovnik i srpska Makedonija. Cilj radikala sada je bila država koja će u svojim granicama imati »današnju Republiku Srbiju, Republiku Crnu Goru, Republiku Srpsku i Republiku Srpsku Krajinu.« (str. 78) U skladu sa recepcijom *teritorijalno-državnog nacionalizma* i Crkva, na drugoj

strani, slijedi slične teritorijalnoratne ciljeve te konzistentno odbija Vens-Ovenov plan pokazujuću tako kako je većina njenih episkopa bila - dok se ne ostvare i crkveno zamišljeni ratni ciljevi - za produžetak rata u Bosni i Hercegovini. «Zato su oni, ponavljajući istovremeno frazu da 'ceo svet nije vredan nijedne dečije suze' i njoj sličnih, uprkos svim strahotama smatrali da treba nastaviti rat sve do postignuća željenog cilja. Za njih je velika srpska država bila vredna i dečijih suza i dečije krvi.» (Str. 129.) Episkopi Srpske pravoslavne crkve ne prihvataju ni plan Kontakt grupe pa 5. jula 1994. godine upućuju *apel* srpskom narodu i svjetskoj javnosti sa episkopske konferencije Srpske patrijaršije. U njemu se nedvosmisleno demonstriraju istovjetnosti između režimskog i crkvenog poimanja ratnoteritorijalnih ciljeva: »... kao narod i Crkva, duboko ukorenjeni u mučeničkoj zemlji Bosni i Hercegovini, mi danas ne možemo pristati, niti možemo nametnute nam u Ženevi odluke o procentima i mapama prihvatiti, te da ostanemo bez svojih: Žitomislića na Neretvi ili saborne Crkve u Mostaru ili crkve Sopotnice na Drini, manastira Krke ili Krupe u Dalmaciji, Ozrena ili Vozuće u Bosni, Prebilovaca u Hercegovini ili Jasenovca u Slavoniji.» (Str. 123.) To su, dakle, kaže Tomanić, «... bile crkvene teritorijalne pretenzije u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini.» (Str. 77.)

Iza ratnih ciljeva ne samo Režima nego i Crkve, kao mobilizacijsko sredstvo njihova ozbiljenja, *stajala je antihrišćanska ideologija mržnje, ona je, Crkva, direktno sudjelovala u propovijedanju rasističke politike čija je noseća максима bila - zajednički život nije moguć.* Tako, naprimjer, patrijah Pavle u pismu (*Pravoslavlju*, 1. novembra 1991.) lordu Karingtonu, tadašnjem predsjedniku Međunarodne mirovne konferencije o Jugoslaviji, paradigmatično propovijeda antikulturu mržnje i teritorijalnog razdvajanja - getoiziranja: «'Srbi više ne mogu da žive zajedno sa

Hrvatima' i 'Delovi Hrvatske moraju biti pripojeni matici srpskog naroda, Republici Srbiji ... Teritorije na kojima je srpski narod vekovima živio i na kojima je aprila 1941. godine imao etničku većinu pre genocida izvršenog nad njim od strane hrvatskih kvislinških vlasti, ne mogu ostati u sastavu bilo kakve nezavisne Hrvatske, već se moraju naći pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Srbijom i sa svim srpskim krajinama.'» (Str. 65 i 67.) Patrijarhovi sljedbenici će predano, u okviru onoga što ćemo kasnije nazvati *produkcija instrumentalne stvarnosti*, širiti ovu ideologiju rasističke mržnje i u Bosni i Hercegovini kako bi mobilizirajuće angažirali bosanske Srbe za ozbiljenje ratnih ciljeva i Režima i Crkve. Kritičke analize ovakvog i sličnih neskrivenih angažmana Crkve na strateškim vojno-političkim pitanjima vezanim za rat protiv Bosne i Hercegovine, (str. 139) Tomanić će zaključiti riječima: «... episkopi SPC uradili su velike napore da ubede svoj narod u ispravnost i opravdanost borbe koja se vodila u Bosni ...» (Str. 110.)

Srpska pravoslavna crkva je *od početka, uz pomoć pravoslavne teologije rata ali i vulgarno-profanim sredstvima indoktrinacije, stimulirala ratnu opciju, himnično slavila rat, opravdavala ga i radila na njegovom produžavanju*. U tim odama ratu važio je i propagirao se imperativ: »INTERESI SRPSKE CRKVE, SRPSKE DRŽAVE I SRPSKOG NARODA (onakvi kakvim ih tumači SPC) bili su jedini razlozi zbog kojih je pravoslavni Srbin mogao 'zakonito' da ubija i da pri tome ne strepi od Sudnjeg dana.« (Str. 231.) I stvarno i simbolički, već početkom 90-ih "... pojedinci u SPC su i javno pokazivali spremnost za rat. Septembra 1991. kod manastira Komogovine u Hrvatskoj (između Gline i Kostajnice), budući vladika Mileševski Filared slikao se držeći mitraljez u ruci.« (Str. 91.) No, kao proratni agitatori izdvajala su se trojica visokih sveštenika: "... stavovi prema ratu mitro-

polita Amfilohija, vladike Anatemije i Atanasija Jeftića tokom 90-tih godina preovladavali su u određivanju prava- ca srpskog crkvenog i nacionalnog broda ... (oni) su dali svoj pažnje vredan doprinos njegovom tragičnom potonuću.” (Str. 65.) Ilustrirajmo ovaj sud proratnim stavovima Atanasija Jeftića. On je, naprimjer, tokom 1994. godine, u vrijeme unutar srpskih diskusija o mirovnom planu Kontakt grupe, odbijajući taj plan «... ratoborno i požrtvovano uzvikivao: 'Mi nikada nećemo potpisati pre- sudu na to vešanje. To je srpski stav. Možda je to srljanje. A on (Slobodan Milošević, nap. aut.) govori o tome da sa manje troškova propadnemo. To je defetistička, kapi- tulantska politika. To nije srpska politika. Neka košta koliko košta, e, dao Bog da ja prvi potegnem. Išao sam na ratište, a nadam se da će me uskoro neka granata pogoditi. Ili neki metak. Samo neka pokažemo da se ne plašimo.’» (Str. 189.) Nakon rigorozne kritike Slobodana Miloševića, ovaj pravoslavni sveštenik - ratni huškač, vikao je: »Kada je pot- pisao nepromenjive granice Hrvatske, Bosne, avnojevske nažalost, zašto Skupština Srbije bilo kakva, nije donela poništenje avnojevskih odluka, u kojima nije učestvovao srpski narod? Ne priznajemo. Tražimo sve ispočetka. U mutnu Maricu svaka Jugoslavija«. (str. 104)

No, i drugi su pravoslavni sveštenici razvijali i publicirali prave *himnične teologije ratu protiv Bosne i Hercegovine*. Pri tome su se, obuzeti *demonizmom laži*, upuštali u fantaz- magorijska krivotvorenja kakva bi teško mogao producirati i najfanatičniji ideolog i propagator režimske politike. Ilustrirajmo to *teologijom rata* Mateja Arsenijevića: “Petogodišnji Otadžbinski rat u Srbskoj i Krajinama očistio je našu nacionalnu dušu, prosvetlio naš hrišćanski um, obnovio našu nebozemnu zavetnu svest i savest, obnovio opit duhovnog smisla rata, živi opit hristoljubivog vojništva, pokazao pravi srpski pravoslavni put: put hero-

jsko-mučeničkog rata za Krst Časni i Slobodu Zlatnu.”²⁷⁰ Još jedna je ovo paradigmatična ilustracija *demonizma laži* i *šizofrenih fantazija krivotvorenja* zločina uopće, uključivši i zločin genocida, u ratu protiv Bosne i Hercegovine.

No, iz Arsenijevićeve pravoslavne teologije rata vidi se još jedna važna dimenzija crkvene politike: Srpska pravoslavna crkva **je ratu protiv Bosne i Hercegovine nastojala dati pečat vjerskog rata**: Personalizirao je ta nastojanja i vladika Atanasije. «Svečanost svog rukopoloženja vladika Atanasije je iskoristio da Hrvatima i Muslimanima pošalje sasvim jasno upozorenje: »To je danas opasnost pred mojim raspetim narodom, manje ovdje u Banatu, ali i ovde je saraspet svaki pravoslavni Srbin sa raspetim narodom od Kosova do Jadovna, naročito od Krajine do Borova. Neka bi Bog dao da to raspeće dovede u vaskrsenje, a ne samo vaskrsenje nas, nego i onih koji, navodno, u ime Hrista ustadoše protiv krsta sa tri prsta. To su radili i nažalost vekovima sarađivali sa polumesecom protiv srpskog krsta sa tri prsta. Al’ ne reče Ture, ako Bog da, govorili smo pet vekova. To isto i danas kažemo i poručujemo da smo ‘kadri stići i uteći i na strašnom mestu postojati’.» (Str. 56.) U ovom svom govoru, kojeg drži 1991. godine prilikom ustoličenja na mjesto episkopa Banatske eparhije, Atanasije Jevtić «... se zahvalio jednom od prisutnih gostiju, mitropolitu Pergamske apokaliptičke crkve u Maloj Aziji gospodinu Jovanu, ali i njegovom narodu čiji su pripadnici »takođe ugroženi od istog polumeseca, islamskog agresivnog, i od lukave i podmukle nikada Pravoslavlju prijateljske Evrope. Bolja joj je i lakša prijateljska Turska i islamska bratija, nego po krstu i veri Pravoslavna istočna crkva...« (str. 57). Ovo insistiranje vladike Atanasija Jevtića,

²⁷⁰ Matej Arsenijević, *Pravoslavlje i Rat*, <http://www.nationalism.org/sf/srpski/pravoslavljeirat.html>

zaključuje Milorad Tomanić, «... na 'polumeseću, islamskom agresivnom' nagoveštavalo je dalje tokove ratnih zbivanja na prostorima bivše SFRJ. Bilo je, dakle, jasno da je Hrvatska tek međustanica na putu do maštane Velike Srbije; na putu koji je trebalo da se završi u Bosni i Hercegovini.» (Str. 57.)

Najuticajniji krugovi u vrhovima Srpske pravoslavne crkve neumorno su, bestidno, antihrišćanski radili na *prikrivanju zločina nad Bošnjacima ne libeći se od upotrebe najodvratnijih laži*. I o tome nas obavještava M. Tomanić: »Boraveći u jesen 1992. godine u SAD vladika Atanasije Jevtić je pred američkim kongresmenima rekao da on ne negira 'izvesna zla koje su počinili Srbi u Bosni i Hercegovini, ali to su bili uglavnom slučajevi gnevne osvete i izbezumljenosti pojedinaca ... Pet meseci ranije, vladika Atanasije je govorio da je 'posle borbe koliko znamo u Zvorniku pobijeno oko 400 Muslimana, a čuje se da je i u Foči bilo toga. Nije srpski običaj da se poslije borbe ubija, pljačka, a čini se da nećemo izaći iz ovog rata čista obraza, pa makar je to trebalo i po cenu naših većih žrtava' .« (Str. 83.) Isti vladika je, tokom boravka u SAD-u, «... ubjeđivao kongresmene i da je većina džamija (u Hercegovini - prim. aut.) ostala netaknuta, samo ponegdje su mecima oštećene fasade. Muslimani u Trebinju žive sasvim mirno sa Srbima. (Str. 84.) Još jednu istinu, s pravom zajedljivo primjećuje M. Tomanić, saznali su od vladike Atanasija Jeftića: «... Srbi nisu agresori. To je Jugoslovenska vojska bila agresor, ja to mogu da kažem. Napada na Dubrovnik, onda se kukavički povuče, a nama ostavi sramotu i tragediju. Isto je uradio Perišić (Momčilo, general) sa Mostarom. Gruvao, tukao, i sada će on da govori da Srbi bombarduju Sarajevo.» (Str. 84.)

Crkva se, također, prema uvidima M. Tomanićama, u svojoj štampi strogo pridržavala pravila da je i ćutanje, odnosno

prećutkivanje jedan od načina ubjeđivanja u ispravnost ratne politike i Režima i same Crkve. Naravno, riječ je o prećutkivanju zločina koje su u ime srpskog naroda vršili vojnici i oficiri Jugoslovenske armije i pripadnici srpskih paravojnih formacija. Tog su se pravila držali i u svojim službenim saopštenjima. Crkva je, naprimjer, sa vanrednog zasjedanja Svetog arhijerejskog sabora (početak novembra 1991.) poručila Srbima da »naša sveta Pravoslavna crkva dopušta jedino odbrambeni i oslobodilački rat kada je on, uprkos našem zalaganju za mir, i protiv naše volje nametnut, a apsolutno odbacuje svaki zavojevački i nepravedan rat, pri čemu se srpski vojnik, kojega treba da krase tradicionalno čojstvo i junaštvo, mora boriti viteški i časno, ne kaljajući zločinima i nepravdom svoj narodni obraz.« (Str. 91.)

Evo još paradigmatičnih ilustracija *crkvene politike prećutkivanja zločina*. I nakon otkrića logora za likvidaciju, organiziranih silovanja i sistematskih uništavanja džamija, Srpska pravoslavna crkva bila je, kako piše Tomanić, pret hodnik u poricanju tih zločina. Tako je, naprimjer, Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve izjavio: "U ime božije istine i na osnovu svedočenja naše braće vladika iz Bosne i Hercegovine i drugih verodostojnih svedoka izjavljujemo, preuzimajući punu moralnu odgovornost, da takvi logori niti su postojali u Srpskoj Republici Bosni i Hercegovini.« Isti Sabor je istovremeno "... uputio protest protiv evropske ravnodušnosti prema genocidu u Bosni i Hercegovini - navodno o genocidu protiv Srba. Taj dokument sastavljen je u maju 1992. godine, dok su srpske vojske trijumfalno divljale širom Bosne i Hercegovine, a stotine hiljada nesrba ubijano i protjerivano iz svojih domova pred očima srpskih pravoslavnih sveštenika i vladika (str. 114). Vrh Srpske pravoslavne crkve neprestano, kako to konstatira M. Tomanić, poriče sve, navodne, «... priče o organizovanoj pljački i genocidu nad muslimanskim

stanovništvom, tvrdeći da su to bili slučajni ili pojedinačni ekscesi. Rezultati tih «slučajnih» i «pojedinačnih» ekscesa bile su desetine hiljada mrtvih i stotine hiljada opljačkanih i raseljenih civila« (str. 134). Mada su u Banjaluci već bile porušene sve džamije i muslimansko stanovništvo masovno stradalo, srpski arhijereji, okupljeni u novembru 1994. godine na vanrednom zasjedanju Svetog arhijerejskog sabora upravo tu, u Banjaluci, izdali su službeno saopštenje o kojem, s pravom, Tomanić kaže: »... kao i u drugim zvaničnim dokumentima Srpske pravoslavne crkve, i u ovoj poruci (su) bili bezimni. Episkopi su smatrali da je sasvim dovoljna jedna uopštena, toliko puta ponavljana fraza kojom se 'osuđuje razaranje svetinja i bogomolja, pravoslavnih, rimokatoličkih i muslimanskih'.» (Str, 109.)

Nakon modelskih ilustracija *crkvene politike prikrivanja kao malignog krivotvorenja velikosrpskih ratnih ciljeva i stvarnosti zločina*, evo jednog od Tomanićevih zaključaka: «Što je rat u Bosni više odmicao, postajalo je sve jasnije da se ciljevi ne ostvaruju nimalo časnim i humanim sredstvima. I pored toga što su državni mediji Srbije prikrivali zločine i progone nad muslimanskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, u čemu su imali iskrenu i zdušnu pomoć Srpske pravoslavne crkve, istina je na kraju morala izaći na videlo.» (126) No, do tog vidjela - Crkva nije htjela. Vidi se to i iz njenog odnosa spram *srpskog entiteta* u Bosni i Hercegovini.

Zapravo, nazovimo to tako, *paganskoidolatrijske himne Republici Srpskoj i njenim vođama* bile su redovno recitirane iz usta vrhovnog sveštenstva Srpske pravoslavne crkve. «Ogrativši se od rukovodstva u Srbiji, vrh SPC je postao izuzetno blizak sa rukvodstvom bosanskih Srba na Palama. Sve nade Srpske pravoslavne crkve, posebno 'tri A' (mitropolita Amfilohija, vladike Atanasija i vladike